

NyS 55

NyS 55

NYDANSKE SPROGSTUDIER

NyS 55

NYDANSKE SPROGSTUDIER

© NyS og artiklernes forfattere, 2018

Redaktion:

Margrethe Heidemann Andersen, Tanya Karoli Christensen, Ken Ramshøj Christensen,
Jan Heegård, Thomas Wiben Jensen, Marianne Rathje, Jacob Thøgersen

Oplysninger om abonnement og indsendelse af bidrag findes bagest i nummeret.

Udgives i samarbejde med

Dansk Sprognævn

Worsaaesvej 19, 4. sal

1972 Frederiksberg C

Tryk: Frederiksberg Bogtrykkeri

ISBN 978-87-89410-76-0 (tryk)

ISSN 0106-8040 (tryk)

ISSN 2246-4522 (online)

Printed in Denmark, 2018

Indhold

Forord	7
MARIE HERGET CHRISTENSEN Nyhedskløvningen	9
MARTA KIRILOVA 'Det er helt i orden': Kulturelle shibboletter i jobsamtaler med andetsprogsbrugere af dansk	40
DONNA ELEANOR PROHIC OG ELISABETH ENGBERG-PEDERSEN Sprogforståelse efter 20 år i Danmark: tolkning af anaforer i ledsætninger	70
BJARNE ØRSNES Pragmatik i ordbogen: Hvordan kan fokusadverbiet <i>godt</i> beskrives i en dansk-tysk ordbog?	96
TINA THODE HOUGAARD Nye medier – gamle analysemetoder. Anmeldelse af Andreas Candefors Stæhr og Kristine Köhler Mortensen (red.): Sociale medier og sprog. Analytiske tilgange.	125
Engelske abstracts	138

Forord

NyS 55 indeholder fire artikler og en anmeldelse, og emnerne spænder bredt: fra en særlig type sætningskløvning over konventionelle udtryk i jobsamtaler til forståelsen af pronominale subjekter hos dansktalende serbokroater og den leksikografiske håndtering af et multifunktionelt adverbium. Endelig anmeldes en ny antologi om sproget i de sociale medier.

Nummeret lægger ud med Marie Herget Christensens artikel om *Nyhedskløvningen*, en særlig type sætningskløvning som forfatteren især har identificeret i netbaserede nyhedsmedier. Nyhedskløvningen udnytter de strukturelle og funktionelle potentialer i sætningskløvninger til at præsentere tilføjelser til nyhedshistorier på en måde der tillader at det nye både fremhæves og kan modificeres epistemisk. Et eksempel fra artiklen er ”Det var formentlig en cigaret der var årsag til en brand ... i Tilst ved Aarhus.” Samtidig kodes ledsætningen som præsupponeret, dvs. som information der ikke er til diskussion – hvad der i nyhedsgeneren kan forstås som fakta.

Dernæst undersøger Marta Kirilova hvilken rolle konventionelle udtryk spiller for succes i jobsamtaler. I artiklen *’Det er helt i orden’: Kulturelle shibboletter i jobsamtaler med andetsprogsbrugere af dansk* viser hun at brugen af faste fraser i jobsamtaler peger på deltagerens sproglige og kulturelle tilhørsforhold. Dermed fungerer de som shibboletter der markerer inklusion i eller eksklusion fra en bestemt gruppe, her den arbejdsplads der tilbyder et job. Forfatteren argumenterer for at jobansøgere med dansk som andetsprog har større chance for en positiv vurdering hvis de i samspil med ansættelsesudvalget formår at etablere et momentant, kulturelt fællesskab.

I artiklen *Sprogforståelse efter 20 år i Danmark: tolkning af anaforer i ledsætninger* beskriver Donna Eleanor Prohic og Elisabeth Engberg-Pedersen en selvstyret læsetest (self-paced reading test) der sammenligner serbokroater med dansk som andetsprog med deltagere der har dansk som førstesprog. Resultaterne viser en signifikant forskel i læsehastighed for

de sætninger hvor et pronominalt subjekt i en ledsætning viser tilbage til subjektet i oversætningen. Det kan forklares ved at serbokroatisk har nulsbjekter i ledsætninger der genoptager foregående sætnings subjekt, og at tilstedeværelsen af et subjekt derfor tolkes som et skift i referent.

Den sidste artikel omhandler *Pragmatik i ordbogen: Hvordan kan fokusadverbiet godt beskrives i en dansk-tysk ordbog?* Her argumenterer Bjarne Ørsnes for at adverbiet *godt* er utilstrækkeligt beskrevet i nyere mono- og bilingvale ordbøger, hvilket både skyldes at adverbiet har visse idiosynkratiske egenskaber og en pragmatisk brug som ikke findes tilsvarende i målsproget tysk. Forfatteren præsenterer en detaljeret semantisk og pragmatisk analyse med basis i dansk-tyske parallelkorpora, og artiklen afsluttes med et bud på hvordan en dækkende analyse af det multifunktionelle adverbium kan præsenteres i ordbøger.

Dette nummer afsluttes som nævnt af en boganmeldelse, nemlig af antologien *Sociale medier og sprog. Analytiske tilgange* som er redigeret af Andreas Candefors Stæhr og Kristine Køhler Mortensen. Tine Thode Hougaard gennemgår og diskuterer bogens kapitler under titlen *Nye medier – gamle analysemetoder*.

Tilbage er blot at ønske rigtig god læselyst!
NyS-redaktionen

Nyhedskløvningen

MARIE HERGET CHRISTENSEN

ABSTRACT

I netbaseret nyhedsformidling er der et konstant pres på journalisten for at skrive så kort og informationspakket som muligt og samtidig skrive så det nye fremhæves mest muligt. Samtidig skal hun præcist formidle og tydeliggøre hvilken information der er forudsat, hvilken information hun selv står inde for sandheden af, og hvilken information en given kilde står inde for. Denne artikel vil vise at der til dette formål anvendes en type sætningskløvning der ikke er blevet beskrevet før, nemlig nyhedskløvningen. Der er tale om sætningskløvninger som fx *Det var formentlig en cigaret, der var årsag til en brand i kvindes lejlighed i Tilst ved Aarhus*. Som ved prototypiske kløvninger spaltes et sætningsindhold i to sætninger og dermed også to informationsstrukturelle enheder. Det giver journalisten mulighed for dels på en komprimeret måde at markere den nyhedsbærende information først og tydeligst – nemlig som udkløvet led (*en cigaret*) – og dels at tage et epistemisk forbehold (*formentlig*) for netop denne information. Samtidig bliver den anden informationsenhed (*der var årsag ...*) grammatisk kodet som præsupponeret og informationsstrukturelt altså som information man kan gå ud fra – og i kraft af genren forstå som fakta.

EMNEORD: sætningskløvning, nyhedsformidling, informationsstruktur, epistemicitet, dansk grammatik

INDLEDNING

I nyhedsformidling – og særligt netbaseret nyhedsformidling – er der et stigende pres på journalisten for hele tiden at levere nyheder og opdateringer hurtigt (Schmidt 2011: 18ff). For tydeligt at vise at der bringes noget nyt til torvs, er der derfor også et pres på journalisten for at pakke informationerne så det der har størst nyhedsværdi, fremhæves mest. Samtidig skal hun håndtere både kilder og varierende grad af sikkerhed for at informationerne er sande, og hun skal kommunikere til læsere med vidt forskellig forhåndsviden. Som denne artikel vil vise, er sætningskløvningen et af de grammatiske virkemidler der tilgodeser

ovenstående krav. Prototypisk sætningskløvning er sætninger som *det var Ole der kenaldede ruden*, men der findes også en særlig undertype i nyhedsformidling som jeg har valgt at kalde 'nyhedskløvningen'. Nyhedskløvningen er ikke tidligere beskrevet i dansk. Det drejer sig om sætninger som (1).¹

- (1) Det var efter alt at dømme **protester fra en medrejsende passagerer** [sic!], som forhindrede, at den 20-årige Rohulla Arabzadeh i går blev tvangsudsendt med fly fra lufthavnen i Kastrup. (Politikens facebookside)²

BILLEDE 1

Facebookopslag fra nyhedsmediet Politiken.

Nyhedskløvningen har samme struktur som en prototypisk kløvning og også i vid udstrækning samme funktioner, men der er visse

-
- 1 Jeg vil i det følgende konsekvent markere det udkløvede led med fed og ledsætningen med understregning.
 2 Se liste over kilder til eksemplerne til sidst i artiklen.

aspekter ved kløvningens grammatiske kodning som bliver udnyttet på en særlig måde i nyhedskløvningen for at imødekomme genrekravene. Det betyder at nyhedskløvningen afviger systematisk i forhold til visse aspekter af sætningskløvningens funktion i en sådan grad at det er rimeligt at tale om en særlig undertype. Nyhedskløvningen har en række væsentlige kendetegn hvoraf visse deles med sætningskløvninger generelt: For det første giver sætningskløvningens grammatiske struktur mulighed for at fremhæve en del af informationen som den nyhedsbærende information ved hjælp af udkløvning (*protester fra en medrejsende passager*). For det andet koder kløvningen en anden del af informationen som præsupponeret så den derved – i tråd med genrekravene til nyhedsartikler – fremstår som fakta (her: [...] *forhindrede, at den 20-årige Rohulla Arabzadeh i går blev tvangsudsendt med fly fra lufthavnen i Kastrup*). For det tredje benytter typen sætningskløvningens grammatiske egenskab til at indsnævre et adverbials virkefelt til kun det udkløvede led til præcis at tage et epistemisk forbehold for alene informationen i det udkløvede led. For det fjerde indeholder ledsætningen ny information (den *20-årige Rohulla Arabzadeh*). Og for det femte er nyhedskløvningen kendetegnet ved at være tekstinitial eller ved at udgøre hele teksten, som set i billede 1. Derudover er der nogle stilistiske forhold der lader til at knytte sig til nyhedskløvningen.

Jeg har kaldt denne type kløvning for 'nyhedskløvningen' fordi jeg mener at den er genresnæver, og fortrinsvis forekommer i nyhedsformidlende journalistik. Således er den karakteristisk som rubrik i nyhedsformidling på nettet (se billede 1).

Jeg vil i denne artikel præsentere en beskrivelse af nyhedskløvningen og argumentere for hvorfor jeg mener funktionerne adskiller sig tilstrækkelig meget fra den prototypiske til at man kan tale om en egentlig undertype i tråd med Korzen (2014), der argumenterer for en typologi af sætningskløvninger. Derudover vil jeg beskrive hvilke stilistiske virkemidler sætningskløvningens grammatiske egenskaber giver, og hvordan de udnyttes i nyhedsgenren. Artiklen bygger på data fra brede men målrettede internetsøgninger designet til at udsøge kløvninger med epistemiske modificeringer. Søgestrengen bestod af *det + var +* en liste af epistemiske udtryk. Data er altså udelukkende kvalitative, og

skal blot ses som belæg på nyhedskløvningen i faktisk forekommende nyhedsformidling.

Artiklens struktur er som følger. Jeg vil starte med at ridse struktur og funktion op for en prototypisk sætningskløvning i dansk. Derefter vil jeg analysere hvorved nyhedskløvningen ligner den prototypiske kløvning og særligt, hvorved den adskiller sig. Sidstnævnte vil falde i tre dele: Først vil jeg vise hvordan kløvning muliggør epistemisk markering (eller anden modificering) af en enkelt konstituent, og forklare hvorfor dette er afgørende for nyhedskløvningen. Derefter vil jeg vise hvordan nyhedskløvningens informationsstruktur adskiller sig fra den prototypiske, og diskutere hvordan nyhedskløvningen udnytter sætningskløvningens informationsstruktur, og anvender den kreativt. Tredje del vil være en analyse af nyhedskløvningens tekstuelle placering og betydningen af placeringen for kløvningens funktion. Afsluttende vil jeg opsamle mine analyser i en konklusion.

SÆTNINGSKLØVNING I DANSK

Sætningskløvning i dansk kan referere til en række konstruktioner der har det til fælles at der er tale om ét propositionelt indhold der er blevet delt – eller rettere kløvet – i to sætninger. Konstruktionstyperne omfatter:

- *der*-kløvningen: *der er en fyr der har ringet* (Hansen og Heltoft 2011: 1786)
- pseudokløvninger: *det eneste hun ville var at danse* (Brandt 1988)
- *det*-kløvninger: *det var Ole der knaldede ruden* (Hansen og Heltoft 2011: 1793)

Denne artikel kommer kun til at beskæftige sig med den sidste type, *det*-kløvning, og jeg vil (i overensstemmelse med den terminologi Hansen og Heltoft (2011: 1789ff.) anvender konsekvent henvise til denne type når jeg anvender begrebet sætningskløvning – eller slet og ret kløvning. Konstruktionen er velbeskrevet, både internationalt (fx Prince 1978, Delin 1989, Lambrecht 1996 og Patten 2013) og i dansk grammatik (Mikkelsen 1911, Diderichsen 1946, Hansen 1995, Götzsche 1998, Togeby 2009, Hansen og Heltoft 2011, Korzen 2014). Det

prototypiske eksempel der optræder i mange af de danske grammatikker er eksempel (2).

- (2) Det var **Ole** der knaldede ruden. (Hansen og Heltoft 2011: 1793)

Det er (så vidt vides) et konstrueret eksempel, men konstruktionen er hyppig i faktisk sprogbrug, og det er meget let at finde autentiske eksempler både i talesprog og i litteraturen, som for eksempel (3).

- (3) Det var **mig** der slog Blomme ihjel. (Scherfig 1986: 175)

Konstruktionen består af to sætninger. Oversættningen indeholder et formelt subjekt *det* som er blottet for referentielt indhold (svarende til *det i det regner*). Der er altså ikke tale om et foreløbigt subjekt. *Det* kan stå i forfelt eller på subjektspladsen. Derudover indeholder oversættningen en form af kopulaverbet *være* eller, mindre hyppigt, en form af kopulaverbet *blive* (Hansen 1995), og endelig indeholder oversættningen det Hansen og Heltoft (2011: 1790) kalder et kløvningsprædikat. Det er det led der siges at være *udkløvet* (i eksempel 3 er det leddet *mig*). Derudover indeholder konstruktionen en obligatorisk ledsætning (i eksempel 3 *der slog Blomme ihjel*). Om end den er relativformet (Hansen 1995), er den ikke en del af det udkløvede led. Det vil sige at i (3) er ledsætningen ikke en del af nominalsyntaxtagmet med kernen *mig* (som en konsekvens heraf består nominalsyntaxtagmet kun af *mig*). Præcis hvilken funktion og tilknytning ledsætningen så har i konstruktionen, er stærkt omdiskuteret i litteraturen, og det er uden for denne artikels fokus at diskutere ledsætningens syntaktiske forhold nærmere. Hvad der til gengæld er yderst relevant for denne artikel, er ledsætningens indhold. Der er nemlig bred enighed i litteraturen (fx Hansen og Heltoft 2011: 1793ff.) om at indholdet i en sætningskløvnings ledsætning er kodet som præsupponeret. Hvad der menes med dette, vender jeg tilbage til nedenfor.

Det centrale i en sætningskløvnings funktion er at den opdeler ét propositionelt indhold i to sætninger (Delin 1989). Det har to effekter: Dels bliver ét led isoleret i kraft af udkløvningen, dels bliver infor-

mationen i propositionen pakket i to forskellige informationsenheder. Normalt udtrykkes en proposition³ af en sætning, som fx (4).

- (4) [Mor] tar trappeture hver søndag med bladet. (Andersen Nexø 1945: XIII)

I en kløvning udtrykkes det samme indhold med to sætninger som illustreret nedenfor i (5).

- (5) a. Mor tar trappeture [hver søndag] med bladet.

 b. Det er hver søndag mor tar trappeture med bladet.

Som det fremgår af (5), bliver resultatet at ét led bliver udkløvet og dermed isoleret fra resten af propositionen. Det er altså en grammatisk egenskab ved kløvningskonstruktionen at den deler en proposition i to sætninger, og koder dem med ganske forskellige funktioner. For ledsætningen gælder det at dens indhold bliver præsupponeret (Delin 1989). Det vender jeg tilbage til. Hvad der er den grundlæggende funktion for det udkløvede led, er imidlertid mere omdiskuteret.

Fokus

Det er den gængse opfattelse i den danske grammatiske tradition (Hansen og Heltoft 2011: 1793ff.) at udkløvningen medfører at det udkløvede led *fokuseres*, og at denne fokusering er konstruktionens grundlæggende funktion. Det er imidlertid en antagelse som de sidste mange år er blevet problematiseret og diskuteret i den internationale kløvningslitteratur (jf. Delin 1989 for en oversigt over de forskellige positioner). Også denne artikel vil udfordre at *fokus* altid er den primære funktion i en kløvning, men for at kunne udfolde divergensen, vil jeg først redegøre for hvad den danske grammatiske tradition forstår ved *fokus*. At et led har fokus, medfører ifølge Hansen og Heltoft (2011: 75) at

3 Hvordan man beskriver kløvninger, vil afhænge af sprogteoretisk udgangspunkt. Denne artikel beskriver kløvninger ud fra den funktionalistiske sprogteori hvor man opererer med en sprogbeskrivelse både af indholdssiden og udtrykssiden af den sproglige størrelse man vil beskrive. Når jeg taler om proposition og propositionelt indhold, beskriver jeg altså på indholdsplanet, mens sætninger er på udtryksplanet.

det af afsenderen er udpeget som den vigtigste information og som meddelelsens centrum. Fokus er underspecificeret i ukløvede sætninger (Hansen og Heltoft 2011: 1793ff.), og det er således op til modtageren, ud fra forskellige pragmatiske og tekstuelle signaler, at inferere hvad der er fokus i sætningen og dermed vigtigst i kommunikationen. Eneste fingerpeg er at danske sætninger topologisk set har et fokusdomæne som har synsvidde over hele indholdsfeltet⁴ (Hansen og Heltoft 2011: 78ff.). Det medfører at subjektet står uden for fokusdomænet, og Hansen og Heltoft (2011: 1729) beskriver det da også som antifokus. Omvendt koder sætningskløvningen utvetydigt ét led i sætningen som fokuseret ifølge forfatterne. De mener at konstruktionen er den grammatikaliserede måde at markere fokus i dansk hvorved fokussynsvidden indsnævres fra at være hele indholdsfeltet til specifikt at være ét led i sætningen (leddet på prædikativpladsen i deres sætningsskema).

For Hansen og Heltoft (2011: 75ff.) er fokus en binær modsætning – enten er et led meddelelsens centrum eller også er det ikke. I en dansk kontekst er det særligt Korzen (2014) der udfordrer denne antagelse ved at inddele kløvninger efter om deres udkløvede led har en stærk fokusmarkering eller en svag. Svag fokusmarkering illustrerer han med tilfælde som eksempel (6).

- (6) Det er **med dyb sorg** vi må meddele at vores afholdte chef [NN] er afgået ved døden. (Korzen 2014: 163)

Korzen argumenterer altså for at det udkløvede led *med dyb sorg* i (6) har en svag fokusmarkering. *Med dyb sorg* er i hvert fald næppe meddelelsens centrum.

Hvad der til gengæld er bred enighed om er funktionen for selve det udkløvede led, nemlig det der internationalt benævnes *exhaustion* (Delin 1989) og hos Hansen og Heltoft (2011: 1793ff.) benævnes paradigmatiske udpegning. Det vil sige at kløvningen vækker forestillingen om et paradigme af mulige referenter hos modtageren (Hansen og Heltoft 2011: 1793ff.). I (5b) vil paradigmet omfatte alle tidspunkter hvor mor

⁴ Hansen og Heltoft (2011) analyserer ud fra deres sætningsskemaanalyse der er en videreudvikling af Diderichsen (1946). Det medfører en analyse af at specifikt indhold i propositionen topologisk kobles på specifikke felter i sætningen.

kan tage trappeture med bladet, fx *hver anden mandag, om lørdagen* osv. Kløvningen udpeger ét valg i det paradigme (nemlig det der bliver udtrykt i det udkløvede led) og fravælger resten. Hvad man allerede her ser – og hvad der vil være en pointe i denne artikel – er at udkløvningen har flere funktioner end alene den at markere meddelelsens struktur. I modsætning til andre fokusmarkeringer har den, ud over en udpegende, også en isolerende funktion der medfører indsnævring af synsvidden for de sætningsadverbialer propositionen måtte indeholde og en informationsstrukturel kodning af relationen mellem det udkløvede led og ledsætningen som ny. Begge dele vender jeg tilbage til. Men først et kig på den anden grundlæggende funktion ved kløvning.

Præsupposition

Som sagt er der enighed i både den danske og den internationale tradition om at indholdet i en kløvnings ledsætning altid er præsupponeret (Delin 1989, Hansen og Heltoft 2011: 1793ff.). Det er simpelthen en grammatisk kodning af ledsætningen som er bundet af konstruktionen. Hvor det for Hansen og Heltoft (2011: 1793ff.) er fokus der er den grundlæggende funktion for kløvning, mener Delin (1989) at den centrale og definatoriske funktion for en kløvning er præsupponering af ledsætningen. Der er mange måder at definere præsupposition på. Jeg definerer præsupposition som en grammatisk kodning af sætningsindholdets sandhedsværdi som sand. Dette er helt i tråd med både Delin (1989) og Hansen og Heltoft (2011: 1793ff.). Man kan sige at vi som sprogbrugere anvender denne kodning til at markere hvad vi *forudsætter* (Harder og Poulsen 1980). Men det er altså sandhedsværdien der er grammatisk kodet.

Bemærk at denne definition af præsupponering ikke specificerer hvorvidt information er given eller ny. Det bliver ofte antaget at præsupponeret information også er given, men som fx Kock og Harder (1976) overbevisende har vist, kan man som taler komme for skade at forudsætte information som modtageren ikke godtager som given. På lignende måde viser en række kløvningsteoretikere (jf. Korzen (2014) at ledsætninger på en og samme tid kan kode information som ny og som præsupponeret. I min definition af præsupposition er det altså et spørgsmål om hvorvidt informationen er kodet som sand i dis-

kursuniverset. Hvorvidt informationen i ledsætningen er ny eller given, er der andre sproglige (kodede såvel som pragmatiske) mekanismer til at markere. De fungerer i princippet uafhængigt af præsupponering. Der findes en række test til at afgøre om indholdet i en ledsætning er præsupponeret (Hansen og Heltoft 2011: 134ff.). De har alle at gøre med at indlejre den præsupponerede ledsætning i forskellige kontekster. Når vi siger at ledsætningen i en prototypisk kløvning som (3), *det var mig der slog Blomme ihjel*, er præsupponeret, hævder vi at ledsætningens indhold ('nogen slog Blomme ihjel' (7c)) altid skal være sand, uanset indlejringen. Delin (1989) viser at præsuppositionen "overlever" indlejringer som (7a), mens det ikke er tilfældet for ukløvede sætninger, repræsenteret ved (7b).

- (7) a. Det er muligt at [det var **mig der slog Blomme ihjel**].
- b. Det er muligt at [jeg slog Blomme ihjel].
- c. Nogen slog Blomme ihjel.

(7c) *kan* være sand i (7b) men behøver ikke at være det, men i en kløvning *kodes* det at (7c) er sand – og dermed er informationen præsupponeret. En anden test som manipulerer med den matrixsætning ledsætningen er indlejret i, er negationstesten. Ifølge den er indholdet i en ledsætning præsupponeret hvis det gælder at ledsætningen er sand uanset om dens matrixsætning er negeret eller ej. Fx er *mor tar trappeture med bladet* sand i både (5b) og i den negerede kløvning i (8a), mens udsagnet er falsk i (8b).

- (8) a. Det er *ikke hver søndag mor tar trappeture med bladet*.
- b. Mor tar *ikke* trappeture hver søndag med bladet.

I (8) ser vi altså at ledsætningen i (8a) fortsat er sand hvilket bekræfter at der er tale om en præsupposition, hvorimod denne præsupposition ikke er tilstede når propositionen udtrykkes med en ukløvet sætning som i (8b). Ud over at føre bevis for præsupposition afslører negationstesten et andet forhold for kløvninger som er centralt for nyhedskløvningen, nemlig at *ikke* i den kløvede sætning kun har synsvidde over det udkløvede led, mens *ikke* har synsvidde over hele indholdsfel-

tet i den ukløvede sætning (8b). Udkløvningen har altså også den funktion at den indsnævrer synsvidden til kun at dække over det udkløvede led. Det gælder ikke kun nægtelser men alle sætningsadverbialer, og nedenfor vil jeg vise hvordan det er relevant især for nyhedskløvningen der anvender indsnævringen til epistemiske forbehold.

Mens begreber som 'fakta' og 'sandhed' byder på vanskelige teoretiske problemer både logisk, filosofisk og sprogligt set, indgår de som en meget praktisk del af journalisters daglige arbejde (Schmidt 2011: 64ff.). Journalister forpligter sig nemlig på kun at viderebringe 'sand' information, hvorfor spørgsmålet om fakta er yderst relevant for denne genre. Pointen ved præsupponerede ledsætninger er altså at de grammatisk er *kodet* som fakta. Jeg vender nedenfor tilbage til hvilke betydninger det har for nyhedskløvnings informationsstruktur.

NYHEDSKLØVNINGEN

Som sagt er nyhedskløvningen, så vidt jeg ved, ikke beskrevet før i litteraturen, men min beskrivelse lægger sig i umiddelbar forlængelse af Korzens (2014) typologisering af danske kløvningskonstruktioner. Korzens typologi omfatter fire typer som ikke skal forstås som syntaktisk forskellige konstruktioner, men som undertyper af konstruktionen med forskellige særtræk. Den første er den prototypiske kløvning som jeg har eksemplificeret i (3). Den anden kalder Korzen 'den stærke anafor', eksemplificeret i (9).

- (9) Alternativt mener jeg, at udviklingen af en europæisk anklagemyndighed bør foregå gradvist og inden for rammerne af et styrket Eurojustsamarbejde. [Det er i øvrigt **den model, som fru Theato nævner i sin betænkning.**] (Korzen 2014:168, mine fremhævninger)

Den adskiller sig fra den prototypiske sætningskløvning ved at have ny information udtrykt i ledsætningen og ved at den vigtigste information ikke er udtrykt i det udkløvede led. Fokus er altså ikke kløvnings (primære) funktion.

Den tredje type kalder Korzen 'tekstovergangen', eksemplificeret i (10).

- (10) Det er jo først **med Nice-traktaten, der som bekendt ikke er trådt i kraft endnu**, at der er tilvejebragt et retsgrundlag.
(Korzen 2014:170, mine fremhævninger)

Type 3, tekstovergangen, adskiller sig fra type 2, den stærke anafor, ved at det udkløvede led er et adverbial frem for en anafor, og ved at fokusmarkeringen er endnu svagere. Informationen i ledsætningen er ny ligesom i type 2. Den fjerde og sidste type kalder Korzen 'den emotive', eksemplificeret i (6) ovenfor (*Det er med dyb sorg ...*).

Nyhedskløvningen, som jeg beskriver her, og som kan tilføjes som endnu en undertype, har overordnet set samme struktur som en proto-typisk kløvning, som det fremgår af (1), her gengivet som (11).

- (11) Det var efter alt at dømme **protester fra en medrejsende passagerer** [sic!], som forhindrede, at den 20-årige Rohulla Arabzadeh i går blev tvangsudsendt med fly fra lufthavnen i Kastrup. (Politikens facebookside, se kildeliste)

Denne kløvningstype består således også af *det*, et kopulaverbum, et udkløvet led (*protester fra en medrejsende passagerer*) samt en ledsætning (*som forhindrede, at den 20-årige Rohulla Arabzadeh i går blev tvangsudsendt med fly fra lufthavnen i Kastrup*).

Nyhedskløvningen anvendes til at rapportere nyheder eller opfølgninger på nyheder. Nyheder defineres af Schmidts grundbog i journalistik (2011: 174ff.) som en historie i et massemedie om aktuelle begivenheder, fx en pludseligt opstået situation eller hændelse. Selve hændelsen har ikke nødvendigvis den store nyhedsværdi i sig selv, fx fordi den har været beskrevet i nyhedsmediet tidligere. Dermed formodes hændelsen at være kendt information for nogle læsere. Det afspejles grammatisk i at hændelsen beskrives i ledsætningen som er kodet som præsupponeret. Det vil sige at man som læser ikke inviteres til at sætte spørgsmålstegn ved om hændelsen har fundet sted.

Vi ser altså et samspil mellem genren, nemlig det at formidle nyheder, og grammatikken, nemlig sprogstrukturens midler til at kode information som ny, given, præsupponeret osv. Schmidt (2011: 18ff.) beskriver at der gennem de sidste årtier er sket en stor stigning i an-

tallet af medier og derfor også en stor øgning i konkurrencen om at få læsere til at læse et givent medie. En måde at vinde på i den konkurrence er ifølge Schmidt (2011: 18ff.) at være hurtigst ude med en nyhed, hvorfor der kommer et stadigt stigende pres på at levere nyheder og nye opfølgninger til nyheder. Dette er en tendens der er særligt udbredt i net- og nu også mobilbaseret nyhedsformidling. Det pres er et genretræk ved nyhedsformidling: den er sensationsvorn.

Som sagt er det ofte den hændelse som nyhedsformidlingen rapporterer der er udtrykt i nyhedskløvningens ledsætning. Det der er udtrykt i det udkløvede led, er ofte årsagen eller gerningsmanden til hændelsen – i hvert fald et forhold vedrørende en hændelse der indtil nu ikke har været kendt – og dermed det nyhedsbærende forhold. Det udkløvede led er gerne modificeret af et epistemisk forbehold (i (11) *efter alt at domme*). Journalisten tager altså et forbehold for om informationen om fx årsagen til hændelsen er sand. Epistemiske forbehold kan selvsagt også forekomme i prototypiske kløvninger i andre genrer, jf. (12).

- (12) Og den gamle Havmand er for længst død. Og det var **nok os**,
der slog ham ihjel. (Scherfig 1986: 175)

Men kløvningens mulighed for kun at markere et led med epistemisk forbehold imødekommer nyhedsartiklens genrekrav og er derfor særlig velegnet til nyhedskløvningen.

EPISTEMISK FORBEHOLD

Ifølge Schmidt (2011: 60ff.) forpligter journalister sig på kun at give læseren sande informationer. I praksis er der dog et pres på journalisten for at producere nyheder med en hast der gør det nødvendigt også at viderebringe informationer hvis sandhedsværdi journalisten ikke kan være sikker på. Hun skriver: ”Kravet om aktualitet har ofte en negativ indflydelse på graden af sandhed i det journalistiske produkt” (Schmidt 2011: 61). For at levere nyheden må journalisten altså have en måde at håndtere informationer på hvis sandhedsværdi hun ikke kan stå inde for. Der er forskellige måder hvorpå en taler eller skribent kan markere hvor sikker hun er på sit udsagn, og eksplicitere

hvorfra hun har sin viden (det vil sige angive kilder) – altså måder at tage epistemisk forbehold. En måde er ved hjælp af epistemiske sætningsadverbialer som for eksempel *efter alt at domme*, *muligvis* osv. De har ifølge Hansen og Heltoft (2011: 1042ff.) synsvidde over hele propositionen.

- (13) En røggaseksplosion jævned *muligvis* natten til søndag en villa i Brøndby med jorden.

I (13) modificerer sætningsadverbialet *muligvis* propositionen sådan at taler ikke forpligter sig på sandheden af indholdet i propositionen, men markerer det som en mulighed (Hansen og Heltoft 2011: 1045). Bemærk at det gælder hele propositionen; både hvorvidt en villa blev jævnet med jorden, og hvad der forårsagede det. Vi så før at sætningskløvningen indsnævrer fokustilskrivningens synsvidde til kun at række over ét led ved at isolere det led. Min analyse viser at det samme gør sig gældende med synsvidden for det epistemiske forbehold, eksemplificeret i (14).

- (14) Det var *muligvis en røggaseksplosion, der natten til søndag jævned en villa i Brøndby med jorden*. (Fyens, se kildeliste)

Hvis man ser på det autentiske kløvningseksempel (14) der modsvarer det konstruerede eksempel (13), er det tydeligt at synsvidden for forbeholdet er snævret ind til kun at række over *en røggaseksplosion* – på samme måde som vi så ovenfor med negationen. Der er altså tale om en grammatisk mekanisme til at markere epistemisk forbehold for en enkelt konstituent. Dette er et fænomen vi kan se i andre af verdens sprog. Boye (2010) rapporterer om evidentialitetssystemet for Kamaiurá, der er et sprog i Tupi-sprogfamilien som tales i amazonområdet i Brasilien. Han viser således at der i Kamaiurá er to forskellige evidentialitetsudtryk, et der har semantisk synsvidde over hele sætningen, og et andet der netop kun har semantisk synsvidde over et enkelt led (det led der står lige før evidentialitetsudtrykket *ra*).⁵ For kløv-

5 Jeg skylder Kasper Boye tak for denne sammenligning mellem epistemisk markering i kløvninger og andre sprogs epistemiske markering på konstituenten.

ningskonstruktionen er det altså en iboende funktion ved det udkløvede led at kunne markere epistemisk forbehold, at specificere graden af sikkerhed – om end ikke for hele propositionen. I modsætning til (13) er det nemlig i (14) ikke markeret som blot en mulighed at villaen er jævnet med jorden. Tværtimod forudsættes det at villaen *er* jævnet med jorden idet resten af propositionen nu er udtrykt i en præsupponeret ledsætning. Nyhedskløvningen udnytter altså at kløvninger deler en proposition i to informationsenheder til at tage forbehold for den ene enhed og samtidig præsupponere den anden. Det giver journalisten mulighed for med stor præcision at håndtere formidling af information hun er sikker på, og information hun er nødt til at tage forbehold for.

I (14) synes det således mindst lige så afgørende at forbeholdet kun gælder det udkløvede led, som at det udkløvede led er fremhævet. Det er derfor efter min mening tvivlsomt hvorvidt den mest grundlæggende funktion for udkløvningen i nyhedskløvninger er fokustilskrivning. Det er snarere netop at kunne udpege præcis hvad man tager forbehold for.

Som jeg vil vise nedenfor, er det også centralt for nyhedskløvningen at der med udkløvningen sker en informationsstrukturel kodning. Man kan derfor argumentere for at det er mere frugtbart at tale om at funktionen slet og ret er udkløvning, og med den funktion følger en række underfunktioner heriblandt fokus. Funktionen for en udkløvning *kan* så være dels eller udelukkende for at fremhæve et led som den vigtigste i propositionen eller som meddelelsens centrum. Men det kan også være at udpege hvilket enkelt led i propositionen der skal modificeres på en eller anden måde. Og ved andre typer kløvninger kan vægtningen af udkløvningens funktioner være anderledes alt efter hvilke brugskrav kløvningen skal imødekomme. At man har særligt behov for i en nyhedskløvning præcis at tage et epistemisk forbehold for netop et led, har at gøre med genretræk ved nyhedsformidling.

Schmidt (2011: 60ff.) påpeger at sandhed i journalistik er midlertidig. Den vil ændre sig undervejs, eftersom journalisten dækker en begivenhed mens den udspiller sig, særligt i netbaseret formidling. Denne midlertidige sandhed er også noget nyhedskløvningen lægger op til at håndtere. Det er let at forestille sig en opfølgende nyheds-

historie til eksempel (10) hvor det er blevet verificeret at det *var* en røggasekspllosion der var årsag til branden. Men da der stadig er pres for at levere noget nyt, vil det antageligvis være udkløvet hvem eller hvad der formodes at være skyld i røggasekspllosionen som så er den information der skal tages forbehold for. Og så fremdeles.

Grad af sikkerhed

Epistemicitet beskrives ofte som et gradsspørgsmål. Vi har bl.a. forskellige sætningsadverbier der angiver forskellige grader af sikkerhed spændende fra helt usikkert over usandsynligt og muligt til sandsynligt og sikkert. Eksempel (14) ovenfor viser en årsag der er markeret som en mulighed. Også udkløvede led markeret som sandsynlige er belagte. Kløvningserne i (15)-(17) er eksempler herpå.

(15) Det var *formodentlig* **et libanesisk skib**, der dumpede køer i de indre danske farvande. (B.T., se kildeliste)

(16) Det var *tilsyneladende* **en sindsforvirret mand med sympati for Islamisk Stat**, der udløste en selvmordsbombe i Ansbach i Tyskland. (DR Deadlines Facebookside, se kildeliste)

(17) Det var *antageligt* **tekniske fejl**, der var skyld i, at et Boeing 737-fly fra det russiske luftfartsselskab Aeroflot i dag styrtede ned i Ural-bjergene. (Fyens.dk, se kildeliste)

Til gengæld synes eksempler hvor det udkløvede led er markeret som sikkerhed at være sjældne i nyhedsformidling. Sætningsadverbialer der markerer sikkerhed (nødvendighed i Hansen og Heltofts terminologi), er fx *utvivlsomt*, *sejlfølgelig* og *naturligvis* (Hansen og Heltoft 2011: 1045). Eksempler på udkløvninger med disse sætningsadverbialer kan fremsøges, men så er de fra andre genrer end den nyhedsformidlende som eksempelvis (18) fra et leksikonopslag.

(18) Det var *utvivlsomt* **den tyske besættelse af Sønderjylland** som fik Harald Blåtand til at opbygge det komplicerede system af fæstningsanlæg. (Den Store Danske, se kildeliste)

Det lader til at man på grund af nyhedsgenrens natur er tilbøjelig til at udkløve led man er sikker på. Dog er det sådan at hvis man forpligter sig aldeles på sandheden af et sætningsindhold, vil man ikke behøve at tage forbehold for det. Således markeres en større grad af sikkerhed ved udsagnet ved helt at undlade modificeringer end ved en modificering som *utvivlsomt* selvom den også markerer sikkerhed. Jeg har endnu ikke undersøgt i hvor høj grad nyhedskløvninger forekommer helt uden epistemiske sætningsadverbialer. Men det lader til at de epistemiske forbehold i lige præcis nyhedskløvninger anvendes til at markere usikkerhed snarere end sikkerhed. Det giver mening at man i andre genrer kan have mere brug for at fremhæve andre illokutionære kommentarer til udsagnet end epistemisk usikkerhed. For eksempel rapporterer Korzen (2014) en overhyppighed af *jo* i sine data, som består af transskriberede taler fra plenarforsamlinger i Europa-Parlamentet (det såkaldte Europarl-korpus), dvs. en argumenterende genre. Det er derfor ikke overraskende at finde overhyppighed af en dialogisk partikel som *jo* som Hansen og Heltoft (2011: 1046ff.) beskriver som en fatisk partikel der netop ikke tager noget forbehold for udsagnet, men tværtimod koder en forventning om enighed mellem taler og lytter.

Angivelse af kilder

I nyhedsformidling angiver journalisten ifølge Schmidt (2011: 99ff.) typisk kilder når hun rapporterer en information der er usikkerhed om. Det er dog langt fra alle kilder der angives. Sprogligt set er kildeangivelse også et udtryk for epistemicitet, nemlig den del Hansen og Heltoft (2011: 1045ff.) kalder objektiv modalitet, og som andre kalder evidentialitet (fx Boye 2010). Her vurderer taler ikke selv sikkerheden, men oplyser i stedet hvorfra hun har sin viden, for eksempel hvorvidt hun har erfaret det med egne sanser, eller har hørt eller læst det fra en anden kilde. Et eksempel på det første fremgår af billede 2.

Inger Støjberg
 3 May 2017 · 🌐

Det var tydeligvis ikke Amors pile, som tv-vært, Mattias Hundebøll skød med på sin polterabend 😊
 Jeg ønsker Mattias og Marie - som han rent faktisk ramte med Amors pil - et langt og lykkeligt liv sammen ❤️

Vild polterabend: TV-vært skyder med pil efter Støjberg
 Mattias Hundebøll lavede sit eget våben og skød efter hovederne på Inger Støjberg, Joachim B. Olsen og Martin Henriksen
 EKSTRABLADET.DK

 Like
  Comment
  Share

Facebookopdatering fra politikeren Inger Støjberg med tilhørende billede.

I billede 2 vises en Facebookopdatering fra Inger Støjberg. Bemærk i øvrigt at på trods af at hverken mediet eller skribenten er journalistisk formidlende, bærer opdateringen de klare karakteristika ved en nyhedskløvning. Den indledes med en kløvning modificeret af det epistemiske sætningsadverbial *tydeligvis*. *Tydeligvis* angiver at informationen i det udkløvede led (*Amors pile*) er erkendeligt ikke bare for taler, men også for modtageren. For at man meningsfuldt kan bruge dette forbehold, skal kilden hvorfra informationen kan erkendes altså være tilgængelig for både afsender og modtager. Således hører der til opdateringen et billede hvor man kan se en person der skyder til måls efter et billede

angiveligt af Joachim B. Olsen (og i billedteksten uddybes det hvem der skydes til måls efter).

Men ganske ofte er kilden ikke tilstede for modtageren, men kun for journalisten, der altså skal videregive oplysninger fra kilder kun hun har adgang til. I forhold til genrekravene er det ikke muligt for journalisten at angive den subjektive epistemicitet, dvs. i hvilken grad hun selv kan stå inde for sandheden af det udkløvede led. I stedet angiver hun eksplicit at en kilde har oplyst informationen. Det er (19)-(21) eksempler på.

(19) Det var *angiveligt en tændt cigaret, der antændte en stol, og dermed kostede den 81-årige kvinde livet*. (Fyens.dk's Facebookside se kildeliste)

(20) Det var *ifølge Politikens egen litteraturredaktør Lars Løkke Rasmussen, der lækkede den omstridte bog*. (B.T.'s Facebookside, se kildeliste)

Journalisten kan have brug for både at markere graden af sikkerhed for at det udkløvede led er sandt, og samtidig angive kilden. I så tilfælde *kan* subjektiv og objektiv epistemicitet kombineres på sætningsadverbialpladsen som eksemplificeret i (21).

(21) [Branden] startede i hallens forhal og det var *ifølge Ritzau sandsynligvis et halogenspot, der har sat ild til nogle papkasser*. (DR's hjemmeside, se kildeliste)

I (21) markeres det udkløvede led som sandsynlighed samtidig med at kilden angives. Bemærk at resultatet bliver at det ikke er journalistens forpligtelse over for sandheden af det udkløvede led der angives, men derimod kildens, det vil sige *Ritzau*. Kilden kan også udtrykkes uden for kløvningen som eksemplificeret i (22-24).

(22) Det var *formentlig på grund af noget bygningsarbejde, at der gik ild i taget på Experimentarium, det skriver Ritzau*. (Tv2Lorry, se kildeliste)

- (23) Det var *antageligt tekniske fejl, der var skyld i, at et Boeing 737-fly fra det russiske luftfartsselskab Aeroflot i dag styrtede ned i Ural-bjergene*. *Det oplyser russiske havarifolk*, der efterforsker styrtet, der kostede alle 88 ombordværende livet. (Fyens.dk, se kilde liste)
- (24) Det var *næppe terror, der var skyld i, at to russiske indenrigsfly i aftes styrtede ned næsten samtidig, siger den russiske sikkerhedstjeneste*. (Politiken, se kilde liste)

I disse tilfælde tilhører det subjektive epistemiske forbehold også kilden snarere end journalisten.

Epistemiske forbehold i nyhedskløvninger er ikke altid udtrykt med et sætningsadverbial. De kan også være udtrykt ved hjælp af modalverber, som (25) er et eksempel på.

- (25) Det *kan have været en form for fyrværkeri, der har startet branden på skole i Brønderslev*. (Tv2nord, se kilde liste)

Opsummerende kan man altså sige at kløvningskonstruktionens isolerende funktion kan anvendes til at tage et epistemisk forbehold for den nyhedsbærende funktion i nyhedskløvning. Det er kløvningens kodning der medfører at et adverbials synsvidde indsnævres til det udkløvede led, og i nyhedskløvningen udnyttes det til at kunne tage et epistemisk forbehold som samtidig kun tages for netop det udkløvede led. Resten af kløvningen, nemlig ledsætningen, har intet epistemisk forbehold, men er derimod kodet som fakta. Journalisten forpligter sig altså med andre ord fuldstændig på sandheden i ledsætningen, og markerer det ved at kode den som information der kan tages for givet. Sådan forholder det sig i forhold til nyhedskløvningens sandhedsværdi. I det følgende vil jeg beskrive hvordan det forholder sig for nyhedskløvningens informationsstruktur.

INFORMATIONSSTRUKTUR

Inden diskussionen af hvilken informationsstruktur der er kendetegnende for nyhedskløvningen, giver jeg først et overblik over informa-

tionsstrukturen i deklarativer sætninger og prototypiske sætningskløvninger. Som det fremgår af Hansens (1995) eksempel gengivet i (26a), er den almindelige informationsstruktur for en deklarativ sætning at den kendte information udtrykkes i subjektet, og den nye udtrykkes i prædikatet og resten af sætningen. I sætningskløvninger forholder det sig lige omvendt. Her er den nye information udtrykt i det udkløvede led mens resten af sætningen udtrykker kendt information, som vist i (26b).

- (26) a. Ole knaldede ruden.
 gl.inf. ny inf.
 ↙ ↘
 b. Det var **Ole** der knaldede ruden. (efter Hansen 1995)
 ny inf. gl. inf.

Lad os se på eksempel (3) igen, her gengivet som (27).

- (27) Det var **mig** der slog Blomme ihjel.

Kløvningen er udtalt af en hovedpersonerne i Scherfigs roman *Det forsømte forår*, nemlig Edvard Ellerstrøm, som en replik til hans gamle skolekammerater til en jubilæumssammenkomst. Kløvningen står på allersidste side i romanen, og læseren ved – og kan i kraft af konteksten inferere sig til at alle i selskabet ved – at lektor Blomme er død, og at der foreligger en stærk mistanke om at der er tale om en forbrydelse. Læg mærke til at Ellerstrøm går ud fra at han kan tillade sig at antage at de andre ved at der er tale om et mord, eller at de i hvert fald kan regne det ud. Den information der står i ledsætningen, er altså kendt af alle samtalepartnere. I prototypiske kløvninger er det netop sådan at indholdet i ledsætningen er givent eller infererbart (Korzen 2014) hvorfor det er ganske uproblematisk at præsupponere det. Det der er kodet i en kløvningssætningsled, er *ikke* informationens status i forhold til distinktionen ny/gammel men i forhold til sandhed (Delin 1989). Det er typisk sådan at præsupponeret information også er given (antageligvis fordi det er høfligt kun at tage information for givet som er delt af alle). Men som vi skal se nedenfor, er det ikke alle kløvningssætnings-

sætninger der kun indeholder given information, og blandt disse finder vi netop nyhedskløvningens ledsætninger.

I romanen går Ellerstrøm altså ud fra at alle kan regne ud at lektor Blomme er blevet myrdet. Men mordet er aldrig blevet opklaret, så den sidste brik i mordgåden mangler: Hvem er morderen? Den information er ny og bliver leveret i det udkløvede led. Læg mærke til at informationen i det udkløvede led ikke er ny i den forstand at det introducerer en ny diskursreferent. *Mig* refererer til den i konteksten velkendte Edvard Ellerstrøm. Det nye er derimod *migs* relation til prædikatet i ledsætningen, nemlig *slå ihjel*. Det er altså den relation mellem udkløvet led og prædikat i ledsætningen der som en definitivisk del af en sætningskløvning kodes som ny (Delin 1989). I modsætning til informationerne i ledsætningen der ikke kodes i kraft af kløvningen som enten nye eller gamle (men som præsupponerede), er det altså en iboende del af kløvningskonstruktionen at den koder relationen mellem det udkløvede led og ledsætningen som ny.

Nyhedskløvningens informationsstruktur

I nyhedskløvningen udnyttes denne grammatiske kodning til at påpege nyhedsværdien. Selvom der også i ledsætningen i nyhedskløvninger kan være information der er kodet som ny, som jeg viser nedenfor, så er den information der er i ledsætningen, stadig først og fremmest præsupponeret – altså kodet som det vi kan gå ud fra. Dermed kan det ikke være nyheden i nyhedshistorien. Jeg mener at denne forskel i kodning signalerer at det udkløvede led er det nyhedsbærende. Man udnytter altså den grammatiske kodning til dels at signalere at der er noget vi allerede ved med sikkerhed (så derfor holder historien vand), dels at hævde at der er en manglende brik i historien: Det kan være hvem der er morderen, hvad der er årsag til en hændelse, hvornår præcis den er indtruffet osv. Derfor er der uomtvisteligt også nok ny information til at det kan bære en opfølgende nyhedshistorie – pointeret ved hjælp af den grammatiske nyhedskodning i det udkløvede led. Derved bliver det udkløvede led nyhedsbærende.

Hvad angår ledsætningen i nyhedskløvningen, kan den på trods af at den er kodet præsupponeret, indeholde ny information. Men det er ikke

en nyhedskodning der sker i kraft af nogen af de grammatiske strukturer i kløvningen. Tværtimod kan man sige at det skaber en vis retorisk effekt, visse grammatikere ville måske endda tale om et brud. Som sagt ovenfor er det nemlig helt prototypisk sådan at den præsupponerede ledsætning i sætningskløvningen (og præsupponeret indhold i det hele taget) kun består af kendt information. For de danske grammatikere der har beskæftiget sig med kløvningens informationsstruktur, er der også generel enighed om at informationsstrukturen skitseret ovenfor er gældende for alle kløvninger. Men Korzen (2014) påpeger at der i den internationale litteratur opereres med en anden type kløvning nemlig den såkaldte informative præsuppositionskløvning – IP-kløvningen. Det er en type kløvning der har informerende, men dog præsupponerede ledsætninger, som altså indeholder ny information i ledsætningen. Korzen (2014) regner både sin type 3 og 4 som IP-kløvning, og jeg kan dertil føje nyhedskløvningen som endnu en type IP-kløvning. Det er ikke uproblematisk at hævde at noget på samme tid er informativt og præsupponeret, eftersom det i hvert fald tilsyneladende er selvmodsigende på én gang at forudsætte noget (præsupponere det) og informere om det. Det er muligt at IP-kløvninger er eksempler på det Harder og Poulsen (1980) kalder ”møveri”, altså en bevidst udnyttelse af det Kock & Harder (19176) kalder præsuppositionsfejl (*presupposition failure*). Det er dog langt fra sikkert at IP-kløvninger bruges til manipulatorisk at få møvet et synspunkt ind på samtalepartneren. Tværtimod påpeger fx Patten (2013) at IP-kløvninger også kan bruges høfligt, enten som en måde at minde modtageren om noget information snarere end at informere om det, eller som en høflig måde at antage at modtageren har vidst informationen på et tidspunkt (eller illudere dette). Som eksempel på denne brug kommer Hasselgård (2004) med (28).

(28) It was **Cicero who once said** that the greatest of all virtues is gratitude. (Patten 2013: 141)

I (28) går taleren tilsyneladende ud fra at alle hans tilhørere kender Cicero-citatet, men ikke hvem der har sagt det, men realiteten kan lige så vel være den at tilhørerne faktisk ikke kendte citatet, og nu er blevet informeret om det.

Korzen finder i sit materiale talrige eksempler på kløvninger som han kategoriserer som en art af denne IP-kløvning. Den ene type IP-kløvning (fjerde undertype, den emotive kløvning, jf. afsnittet ovenfor) finder han ikke i sit danske datasæt (men kun det italienske), mens ”tekstovergangstypen” som eksemplificeret ovenfor (her gentaget som (29)), attesteres i hans danske data. Den har både ny information i ledsætningen *og* i det udkløvede led.

- (29) Det er jo **først med Nice-traktaten, der som bekendt ikke er trådt i kraft endnu, at der er tilvejebragt et retsgrundlag.** (Korzen 2014:170)

Eksempel (29) minder på nogle punkter om nyhedskløvninger, der altså som sagt også har ny information både i det udkløvede led og i ledsætningen. Til at eksemplificere denne påstand vil jeg igen se på eksempel (14), her gengivet som (30).

- (30) Det var muligvis **en røggasekspllosion, der natten til søndag jævnedes en villa i Brøndby med jorden.**

Bemærk at der introduceres diskursreferenter ved hjælp af indefinitte artikler i ledsætningen (*en villa*). Det er altså karakteristisk for nyhedskløvningen at journalisten koder informationen i ledsætningen som på én gang præsupponeret og ny. Som det fremgår af Korzen (2014) og Hasselgård (2004), begrænser den stilistiske brug af kløvningen sig ikke til nyhedskløvninger, men jeg mener der er genrekrav i nyhedsgenren som bliver imødekommet af netop denne brug.

Genre-mæssige forhold for nyhedskløvningens informationsstruktur

Jeg vil her pege på genretræk for især netbaseret nyhedsformidling som har konsekvenser for informationspakningen i nyhedskløvningen. Først og fremmest er hele begrebet vedrørende ny og kendt information især egnet til at beskrive en samtale mellem to parter hvor kun én ad gangen kan være modtager. I det tilfælde er spørgsmålet om kendt information et enten-eller. Enten ved modtageren det taleren siger i forvejen, eller også gør han ikke. Nyhedsformidling henvender

sig derimod til mange intenderede modtagere der antageligvis har forskellig forudgående viden. Journalisten skal altså pakke sin information så den informerer relevant til mange forskellige grader af fælles viden samtidig. En måde man genretypisk har set det gjort i nyhedsartikler, er ved hjælp af den såkaldte *nybedstrekan*t. Allerførst i overskrift og rubrik skriver journalisten den allervigtigste information – det med størst nyhedsværdi – og længere nede og nederst, det der allerede har været bragt tidligere, eller mindre væsentlige informationer (Schmidt 2011: 191ff.). Det er min vurdering at nyhedskløvningen i meget mere kompakt form gengiver den samme formidlingsstruktur. Det med størst nyhedsværdi udtrykkes i det udkløvede led, og det som er nyt for nogle, og som andre læsere skal mindes om, bliver udtrykt længere henne i sætningen, dvs. i ledsætningen. Man kan forestille sig en version af (30) hvor informationen var pakket mere som en prototypisk kløvning som vist i (31).

- (31) Det var muligvis en røggasekspllosion der jævtede villaen med jorden.

Eksempel (31) vil fungere som succesfuld informationspakning i ledsætningen for læsere der har læst tidligere artikler, og dermed ved hvilken villa *villaen* refererer til. Journalisten risikerer til gengæld at fremstå indforstået eller møvende for nye læsere. Derfor bruger journalisten nogle kroge i ledsætningen som nye læsere kan hægte sig på. Disse kroge er information som er forudsat, men alligevel er ny information. I eksempel (30) drejer det sig om *natten til søndag, en villa og i Brøndby*.

Spørgsmålet om tidligere kontekst, og hvorvidt alle læsere har adgang til den samme kontekst, er det andet særlige træk for nyhedskløvningen – netop på grund af genren netbaseret nyhedsformidling. Normalt taler man om at inferens fra konteksten er en kilde til kendt information. Men det er ikke nødvendigvis så ligetil hvad der er kontekst i nyhedsformidling. Vi så i billede 1 et eksempel på en nyhedskløvning der udgør hele teksten på Politikens Facebookopslag. I så fald er der ingen kontekst. Men hvis man klikker på Facebookopdateringen, bliver man sendt videre til Politikens hjemmeside, som vist i billede 3.

VENNER AF ROHULLA ARABZADEH MED FOTOS AF DEN TVANGSUSENDTE PÅ PLADS I AFGANGSHALLEN I LUFTHAVNEN I KØBENHAVN. PRIVATFOTO.

DANMARK 10. JUL. 2017 KL. 16.38

 FRANK HVILSOM
Journalist

En enkelt passager greb ind: Fik bremsset en tvangsudsendelse kort før flyafgang fra Kastrup

Udsendelse af asylsøger til Afghanistan blev bremsset, da passagerer protesterede.

Det var efter alt at domme protester fra en medrejsende passagerer, som forhindrede, at den 20-årige Rohulla Arabzadeh i går blev tvangsudsendt med fly fra lufthavnen i Kastrup.

Her blev han ført om bord af betjente fra Rigspolitiet på Turkish Airlines fly TK 1786 med afgang klokken 18.40 til destinationen Istanbul.

Udsendelsen blev fulgt tæt af en kreds af personer, som kalder sig Rohullas venner, fortæller hans danske repræsentant Birgitte Pock.

Artikel på Politikens hjemmeside.

Her indgår den identiske kløvning i en kontekst idet den nu udgør første afsnit i brødteksten (endda inklusive korrekturfejl). De Cesare et al. (2014) bemærker ud fra et korpus af italienske avisartikler at kløvnin- ger tit står som rubrikker. Forfatterne påpeger at kløvnin- ger skaber en slags metatekstlig sammenhæng mellem de forskellige tekstdele i artik- ler (overskrift, rubrik, brødtekst). Denne atypiske varierende grad af kontekst skal nyhedskløvningen altså også fungere i, og det har givetvis betydning for hvordan journalisten pakker informationen. For at det skal kunne lykkes, anvender journalisten altså disse kroge af informati- on i ledsætningen som læserne kan hægte sig på.

Krogene består af information der i princippet er redundant – især når kløvningen er indlejret i kontekster af overskrifter og rubrikker. I kløvningsledsætningen i billede 3, *som forhindrede, at den 20-årige Rohulla Arabzadeh i går blev tvangsudsendt med fly fra lufthavnen i Kastrup*, er (i hvert fald) *med fly* og *fra Kastrup* redundant fordi det er information der står i den umiddelbare kontekst. Det gør kløvningsledsætninger i nyhedskløv- ninger mere informationstunge end prototypiske kløvningsledsætning- ger (sammenlign med *der slog Blomme ihjel*).

Netop fordi kløvninger skal kunne fungere som selvstændige rubrikker, opstår der så vidt jeg kan vurdere, tilbøjelighed til at overkode information som ny som vi ser i billede 4.

BILLEDE 4

Villa i Brøndby lagt i ruiner ved eksplosion

 Artiklen er mere end 30 dage gammel

20. juli 2014 kl. 09:58

Det var muligvis en røggasekspllosion, der natten til søndag jævned en villa i Brøndby med jorden.

En villa på Sognevej 8 i Brøndby ved København blev natten til søndag jævnet med jorden ved en kraftig eksplosion.

Politi og brandvæsen fik alarmen kort før klokken 02.

- Men da vi og brandvæsen når frem, er hele huset overtændt, siger vagtchef Løif Bonde fra Københavns Vestegns Politi til Ritzau.

- Beboerne i huset og deres hund var heldigvis ikke hjemme, men på besøg et sted, fortsætter han.

Artiklen fortsætter efter annoncen

Mest la

Eksempel på nyhedskløvning som rubrik i artikel.

I billede 4 introduceres diskursreferenten med indefinit artikel to gange i træk:⁶ først i rubrikken, der har form som en nyhedskløvning, og efterfølgende som indledning i første afsnit.

For at opsummere: Nyhedskløvningen benytter kløvningsstrukturens grammatiske kodning af relationen mellem det udkløvede led og ledsætningen til at markere den nyhedsbærende information. Men den

⁶ Denne pointe har jeg lånt fra Jan Heegård.

markerer samtidig flere informationer i den præsupponerede ledsætning som nye. Det skaber et stilistisk brud, og bruges til at give nye læsere krog af information til at hægte sig på nyhedsstrømmen.

STILISTISKE SÆRFORHOLD

Som en sidste beskrivelse af nyhedskløvningen er der to særforhold ved kløvningens anvendelse jeg vil opholde mig ved: placering og teksttyper. Nyhedskløvningens placering i teksten knytter an til min anden pointe i genregennemgangen ovenfor, nemlig hvilken kontekst nyhedskløvninger har. Tøgeby (2009) pointerer at kløvninger forekommer sent i litterære tekster fordi de tit har en opsummerende eller konkluderende funktion. Igen er lektor Blomme-kløvningen et illustrativt eksempel idet den som sagt står på sidste side i bogen, og på mange måder kondenserer hvad bogen handler om. Herfra adskiller nyhedskløvningen sig radikalt. Nyhedskløvningen står nemlig tekstinitialt eller tæt ved initialt idet den ofte udgør rubrikken eller første afsnit i artiklen (jf. billede 4) eller som vist hele teksten. Jeg vurderer at det er et genretræk ved nyhedsformidling, og at nyhedskløvningen er en udmøntning af nyhedstrekanten. Den overholder dels nyhedstrekantens krav til informationspræsentation i sin indre struktur, og dels i dens typisk tekstinitiale placering. Altså helt omvendt end den litterære genre som Tøgeby (2009) henviser til. I *Det forsømte forår* får vi først alle forudsætningerne og til sidst løsningen på mordgåden, men hvis romanen var skrevet som en nyhedsartikel, ville den givetvis også have haft en tekstinitial nyhedskløvning med den tilstående morder Ellerstrøm som udkløvet led.

Det skal bemærkes at tekstinitial placering ikke er et genrespecifikt træk der kun ses ved nyhedskløvningen. Korzen (2014) rapporterer at både type 3- og 4-kløvninger forekommer tekstinitialt i hans korpus.

Nyhedstekster

Som sagt er nyhedskløvningen særdeles velegnet til nyhedsformidling. Derfor vil den antageligvis være mest udbredt i nyhedsartikler (og nyhedsindslag i radio og tv). Men som vist i billede 1 forekommer nyhedskløvninger også på sociale medier som Facebook. Her anvender nyhedsmedier dem som rubrikker med links til artikler. Bemærk at fx i

billede 2 er afsenderen ikke et nyhedsmedie, men derimod en politiker. Det er et interessant spørgsmål om vi stadig har at gøre med nyhedsformidling, men bemærk ligheden med billede 1, som ligeledes er en Facebookopdatering men med en nyhedsformidler som forfatter. Hvis man følger min analyse, er der tale om en nyhedsklövning i billede 2, eftersom den lever op til kriterierne som er skitseret i indledningen, men det er et åbent spørgsmål hvordan vi kan afgrænse nyhedsformidling fra andre tekster i et hybridt medie som Facebook. Og ikke mindst er det interessant om politikere ved at benytte sig af nyhedsklövninger forpligter sig på (eller fremstår som om de forpligter sig på) de krav til sandhed og kildeangivelse som Schmidt (2011: 60ff.) hævder at journalister forpligter sig på i nyhedsformidling.

OPSUMMERING

Nyhedskløvningen er altså en meget kondenseret form for nyhedsformidling der udnytter sætningskløvningens muligheder for informationspakning til bristepunktet. Jeg har vist at for nyhedskløvningen er funktionen at dele et propositionelt indhold op i to helt separate informationsstrukturelle enheder som er en iboende del af sætningsklövning, af afgørende betydning. Lige så afgørende er præsuppositionsfunktionen der fritager journalisten for at skulle forholde sig til sin forpligtelse på den del af propositionens sandhedsværdi. Jeg har samtidig argumenteret for at udkløvningfunktionen i nyhedskløvningen ikke udelukkende har fokusering som primær funktion – og at fokus dermed heller ikke kan være nyhedskløvningens primære funktion. For selvom udkløvningen rimeligvis markerer det udkløvede led som meddelelsens centrum, er indsnævringen af det epistemiske forbehold til kun at ramme informationen i det udkløvede led for mig at se en mindst lige så central funktion ved udkløvningen som fokus er. Derudover har jeg argumenteret for at den informationsstrukturelle kodning af det udkløvede leds relation til ledsætningen som ny – som også er en iboende del af udkløvningens funktion – også spiller en central rolle for nyhedskløvningen.

Jeg har vist hvordan genremæssige egenskaber ved den netbaserede nyhedsformidling drager fordel af sætningskløvningens grammatiske kodninger. Nemlig for det første at isolere og udpege den nyhedsbæ-

rende information i det udkløvede led og tage epistemisk forbehold for netop ét led i propositionen, og for det andet at præsupponere den forudsatte viden. Samtidig tvinger de genremæssige krav til en vis grad nyhedskløvningen til at afvige fra den prototypiske kløvning, dels ved at indeholde ny information i ledsætningen og dermed i en vis udtrækning at bryde med konventionerne for præsupponering, dels ved at fremvise en anden tekstlig distribuerings idet nyhedskløvningen står tekstinitialt i modsætning til prototypiske kløvninger.

Marie Herget Christensen
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
mherget@hum.ku.dk

LITTERATUR

- Andersen Nexø, M. 1947. *Morten Hin Røde*. København: Gyldendal.
- Boye, K. 2010. Evidence for what? Evidentiality and scope. *STUF-Language Typology and Universals Sprachtypologie und Universalienforschung* 63. 290-307. DOI: doi.org/10.1524/stuf.2010.0023.
- Brandt, S. 1988. Alt hun ville var at danse. Nærmest lykkelig. København: CBS.
- De Cesare, A.-M., D. Garassino, R.A. Marco & L. Baranzini. 2014. Form and frequency of Italian Cleft constructions in a corpus of electronic news. A. De Cesare (red.), *Frequency, forms and functions of cleft constructions in Romance and Germanic: Contrastive, corpus-based studies*, 281-249. Berlin: De Gruyter.
- Delin, J.L. 1989. *Cleft constructions in discourse*. Ph.d.-afhandling. University of Edinburgh.
- Diderichsen, D. 1946. *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendalske boghandel – Nordisk forlag.
- Götzsche, H. 1998. Some remarks on the analysis of clefting in Danish. *Papers from the 16th Scandinavian conference of linguistics, Turku/Abo, November 14-16, 1996*. 128-140
- Hansen, E. 1995. Sætningskløvning i moderne dansk. *Danske Studier* 90. 126-146.
- Hansen, E. & L. Heltoft. 2011. *Grammatik over det danske sprog. Bind 3: Sætningen og dens konstruktion*. København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Harder, P. & Poulsen, A. 1980. *Hvad går vi ud fra?: Om forudsætninger i sprog og handling*. København: Gyldendal.
- Hasselgård, H. 2004. Adverbials in IT-cleft constructions. *Language and Computers* 49. 195-211. DOI: doi.org/10.1163/9789004333710_012.
- Kock, C.E.J. & P. Harder. 1976. *The theory of presupposition failure*. København: Akademisk forlag.
- Korzen, I. 2014. Firklovning: En typologisk-komparativ beskrivelse af sætningskløvnings med eksempler fra dansk og italiensk. *Ny forskning i grammatik* 21. 163-176.
- Lambrecht, K. 1996. *Information structure and sentence form: Topic, focus, and the mental representations of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mikkelsen, K. 1911. *Dansk Ordføjningslære*. København: Lehmann & Stage.
- Patten, A. 2013. *The English IT-cleft: A constructional account and a diachronic investigation*. Amsterdam: Walter de Gruyter.
- Prince, E.F. 1978. A comparison of wh-clefts and it-clefts in discourse. *Language* 54(4). 883-906. DOI: doi.org/10.2307/413238.
- Scherfig, H. 1986. *Det forsømte forår*. København: Gyldendal

Schmidt, S. 2011. *Journalistikkens grundtrin*. Aarhus: Ajour.

Togeby, O. 2009. Ordkløveri? Om sætningskløvning på dansk. R. Terkelsen & E.S. Jensen (red.), *Dramatikken i grammatikken*, 439-455. Roskilde: Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet.

KILDETEKSTER

- (1), billede 1 og (11): Politikens Facebookside. 4.11.18. <https://www.facebook.com/politiken/posts/10156342204633294> (tilgået 11.4.18).
- (14), (30) og billede 4: Fyens Stiftstidende. 20.7.14. <http://www.fyens.dk/indland/Villa-i-Broendby-lagt-i-ruiner-ved-eksplosion/artikel/2544008> (tilgået 11.4.18).
- (15): B.T. 10.1.14. <https://www.bt.dk/krimi/politiet-libanesisk-skib-dumpe-de-doe-de-koeer-i-de-indre-danske-farvande> (tilgået 11.4.18).
- (16): DR Deadlines Facebookside. 25.7.16. <https://www.facebook.com/DR-2Deadline/photos/a.145146498866065.24655.111492135564835/1086348141412558/?type=3&theater> (tilgået 11.4.18).
- (17) og (23): Fyens.dk. 14.9.14. <https://www.fyens.dk/udland/Motorfejl-antagelig-bag-russisk-flystyrt/artikel/1070320> (tilgået 11.4.18).
- (18): Den Store Danske. 13.2.12. http://denstoredanske.dk/Danmarkshistorien/Da_Danmark_blev_Danmark/Kongeriget_Danmark/Fra_Jyllands_hovding_til_Danmarks_konge/Magt_og_midler (tilgået 11.04.18).
- Billede 2: Inger Støjbergs Facebookside. 3.5.17. <https://www.facebook.com/Inger-Støjberg/posts/1449344141771965> (tilgået 11.4.18).
- (19): Fyens.dk Facebookside. 30.5.12 <https://www.facebook.com/fyensdk/posts/467235229958593> (tilgået 11.4.18).
- (20): B.T.'s Facebookside. 7.12.14. <https://www.facebook.com/ditbt/posts/1020301224663762> (tilgået 11.4.18).
- (21): DR's hjemmeside 28.9.11 <https://www.dr.dk/nyheder/live-kb-hallen-brander> (tilgået 11.4.18).
- (22): Tv2 Lorry. 20.10.14 <https://www.tv2lorry.dk/artikel/mulig-brand-sag-fundet> (tilgået 11.4.18).
- (24): Politiken. 24.8.04 <https://politiken.dk/udland/art4893172/Ruslands-sikkerhedstjeneste-Flystyrt-var-næppe-terror> (tilgået 11.4.18).
- (25): TV2 Nord. 14.5.16 <https://www.tv2nord.dk/artikel/fyrvaerkeri-kan-have-foraarsaget-skolebrand> (tilgået 11.4.18).

'Det er helt i orden': Kulturelle shibboletter i jobsamtaler med andetsprogsbrugere af dansk

MARTA KIRILOVA

ABSTRACT

I denne artikel analyserer jeg datauddrag fra to jobinterview hvor ansøgerne taler dansk som andetsprog. Data stammer fra et integrationsinitiativ i Danmark hvis formål var at få flygtninge og indvandrere i arbejde. Jeg anvender en sprogideologisk ramme i analyserne (Silverstein 1985, Irvine og Gal 2000) som jeg operationaliserer igennem begreberne *dørvogtning*, *medlemskabstilskrivninger* og *shibboletter*. Jeg fokuserer særligt på shibboletter som et indeks for sprogligt og kulturelt tilhørsforhold og ser nærmere på shibboletter i forhold til to områder: *konventionelle udtryk* som shibboletter og *emnemæssige fællesskaber* som shibboletter. I analysen viser jeg at såvel brugen af konventionelle udtryk som etableringen af emnemæssige fællesskaber hjælper både ansøgere og ansættelsesudvalg med at forhandle et momentant fællesskab. Hvis ansøgeren kan placere sig i dette fællesskab, bliver vedkommende også vurderet som egnet til det ansøgte job. Jeg diskuterer endvidere relationen mellem sprogbrug og kulturel anerkendelse. Jeg foreslår at brugen af konventionelle udtryk er særligt interessant i flersproget kommunikation, og at sådanne udtryk muligvis vil kunne fungere som en succesfuld kommunikationsstrategi når andetsprogsbrugere på begynderniveau omgås med sprogbrugere på et mere avanceret sprogligt niveau.

EMNEORD: shibboletter, dørvogtning, jobsamtaler, dansk som andetsprog, kulturelt medlemskab

INTRODUKTION

De seneste år er der i Danmark foretaget en række specifikke tiltag med henblik på at forbedre flygtninge og indvandreres muligheder for at lære dansk på arbejdspladsen. Arbejdsmarkedsdansk, sprogpraktikker og sprogmentorprogrammer er blandt de initiativer hvor formel sprogundervisning styrkes (eller somme tider erstattes helt) af samta-

ler med kolleger om arbejdsrelaterede opgaver. Fra politisk side er der bred enighed om at det danske sprog er vejen til arbejde og integration. De nytilkomne forventes at blive 'gode' til dansk for at kunne yde en tilfredsstillende arbejdsindsats og indgå i det danske samfund. Fra et sociolingvistisk synspunkt er det dog indlysende at det der tæller som 'godt' dansk på de enkelte arbejdspladser, ikke kan defineres uafhængigt af tid, sted, formål, holdninger og samtalepartnere.

I denne artikel ser jeg nærmere på et integrationsinitiativ som Københavns Kommune udførte i 2006-2016 med det formål at gøre det muligt for flygtninge og indvandrere at få adgang til jobmarkedet i Danmark. Initiativet gik under navnet 'Integrations- og Oplæringsstillinger' (IO-stillinger). IO-stillingerne var en særordning tiltænkt personer med udenlandsk baggrund som primært på grund af begrænsede danskkundskaber havde svært ved at få et job i Danmark. Igennem IO-stillingerne kunne alle hvis førstesprog ikke var dansk, søge arbejde inden for et bredt udvalg af kommunale job. Ansøgerne skulle ifølge de officielle retningslinjer (*Vejledning om integration og oplæringsstillinger*, 2007) vurderes på baggrund af deres professionelle kompetencer og ikke ud fra deres danskkundskaber. Tanken bag særordningen var at eliminere sproglig konkurrence fra førstesprogsbrugere af dansk da IO-ansøgerne ikke skulle sammenlignes med ansøgere der var født og opvokset i Danmark. Uanset ansøgernes danskniveau var det et krav at alle IO-jobsamtaler skulle foregå på dansk. Hvis en ansøger klarede samtalen godt og blev tilbudt jobbet, blev vedkommende derudover også tilbudt et gratis kursus i enten dansk eller et relevant fagområde som ansøgeren ønskede at kvalificere sig yderligere inden for. Men selvom intentionen bag IO-stillingerne var at bringe ansøgernes faglighed i fokus (uanset deres dansksproglige udfordringer), viste det sig under interviewene at sprog i realiteten kom til at spille en afgørende rolle i udvælgelsen af kandidater. Sproglig kunnen på dansk blev for eksempel et tilbagevendende tema i såvel de fleste jobsamtaler som i de opfølgende interview (se fx Kirilova 2013).

I artiklen her diskuterer jeg hvilken rolle sprog og ideologi spiller for udvælgelsen af ansøgere i to jobsamtaler. Jeg tager udgangspunkt i Silversteins (1985) tredimensionelle syn på sprog hvor ideologi udgør en væsentlig del for forståelsen af sprogbegrebet. For at konkretisere

samspillet mellem sprog og ideologi gennemgår jeg endvidere begreberne *dørvogtning*, *medlemskabsforhandling* og *shibboleter*. Med disse begreber vil jeg operationalisere den sprogideologiske ramme og analysere de inklusions- og eksklusionsprocesser som finder sted i interaktionen.

Artiklen falder i fem dele. Først kommer jeg ind på eksempler fra jobsamtaler hvor sproglige og kulturelle vurderinger finder sted. Jeg introducerer og eksemplificerer sprogideologi som et overordnet begreb og gennemgår begreberne *dørvogtning*, *medlemskabsforhandling* og *shibboleter*. Efterfølgende diskuterer jeg shibboleter i forhold til to områder: først forhandling af fælles emner som shibboleter og dernæst brug af konventionelle udtryk som shibboleter. Jeg introducerer en hypotese om at brugen af konventionelle udtryk er særligt interessant i flersproget kommunikation, og at konventionelle udtryk muligvis vil kunne fungere som succesfuld kommunikationsstrategi når andetsprogsbrugere på begynderniveau omgås med sprogbrugere på et mere avanceret sprogligt niveau. I den tredje del gennemgår jeg data og metode. I den fjerde del analyserer jeg uddrag af to jobsamtaler hvor deltagerne benytter sig af shibboleter i forhold til såvel brugen af konventionelle udtryk på dansk som forhandlingen af fælles emner. I artiklens sidste del vender jeg tilbage til den sprogideologiske ramme for at diskutere og perspektivere dataeksemplerne.

VURDERINGER I ET SPROGIDEOLOGISK PERSPEKTIV

Det overordnede formål med en jobsamtale er at finde frem til den bedste person til et givet job. Ud over at besidde viden og kompetencer inden for et fagligt område skal en ansøger også være en person som en arbejdsgiver har lyst til at have på den arbejdsplads han eller hun har ansvar for. Sprog spiller en væsentlig rolle i udvælgelsesprocessen da måden hvorpå ansøger og ansættelsesudvalg kommunikerer og positionerer sig selv og hinanden igennem sproget, er afgørende for hvem der bliver valgt til jobbet. I et omfattende studie af jobinterview i Storbritannien gør Roberts og Campbell (2006) opmærksom på at sproglig optræden og professionel kompetence ofte kobles sammen som om der var en en-til-en relation mellem måden hvorpå en ansøger interagerer med ansættelsesudvalget, og måden hvorpå en ansøger vil agere i jobbet. Interviewet bliver dermed set som en 'proxy' – altså

noget der træder i stedet for udførelsen af selve jobbet. Proxy-tanken hviler på den antagelse at sproglig kunnen og øvrige kompetencer går hånd i hånd, således at ansøgere som eksempelvis har ordet i deres magt, også ville kunne være i stand til at udføre arbejdsopgaverne på en tilfredsstillende måde. Dansk og international forskning i jobsamtaler (Scheuer 1998, 2001, Kerekes 2003, 2006, Roberts og Campbell 2006, Kirilova 2013, Lundmann 2015) viser netop at ansøgere som bliver tilbudt et job, ofte er gode til at reflektere over de spørgsmål de får stillet. De er særligt dygtige til at italesætte sig selv positivt på en måde der opfattes som interessant og relevant såvel professionelt som personligt. Men balancen er hårfin: Hvis ansøgerne udelukkende italesætter deres faglighed, kan det blive svært for arbejdsgiverne at fornemme selve personen bag. Og hvis de fokuserer for meget på deres privatliv i jobsamtalen, kan det opfattes som 'for meget', hvilket indebærer en risiko for at arbejdsgiverne ikke tager dem alvorligt i forhold til arbejdsopgaverne. Kulturelle stereotyper kan også spille en afgørende rolle. I Kirilova og Angouri (2018) analyserer vi en jobsamtale hvor en ansøger med mellemøstlig baggrund spontant giver udtryk for sine liberale holdninger til indtagelse af alkohol og ligestilling i familien. Med denne positionering tager han afstand fra en udbredt etnisk stereotyp om muslimer, men i samtalen får denne afstandtagen den modsatte effekt på ansættelsesudvalget som i stedet begynder at fokusere på etniske forskelle. Det er svært at sige om dette var grunden til at denne ansøger ikke fik jobbet, men jeg har tidligere dokumenteret (fx Kirilova 2014) at hvis ansøgere ikke formår at indtage en ligeværdig positionering med ansættelsesudvalget, bliver de oftest fravalgt. Dette viser at måden hvorpå en person positionerer sig igennem sprogbrug, bliver koblet til forskellige forestillinger om både sprogbrug og sprogbrugere.

Netop denne sammenhæng udtrykker Silverstein (1985) i sin sociolinguvistiske teori det *fuldstændige faktum om sprog* (the total linguistic fact). Faktum om sprog er ifølge Silverstein at sprog skal ses og analyseres tredimensionelt. De tre dimensioner er *sprogstruktur*, *sprogbrug i kontekst* og *ideologier om sprog*, og de hænger uløseligt sammen. For at kunne forstå sprog skal vi altså forholde os til hvem der bruger sproget, hvordan det bruges, og hvilke ideologier der dannes om

sprogbrug og sprogbrugere. Med andre ord kan vi ikke anvende og analysere sprog uden at anerkende ideologier som konstituerende for forståelsen af såvel strukturer som brug. Når mennesker intuitivt forbinder en måde at tale på (en sproglig struktur) med en bestemt social identitet, gør de det med udgangspunkt i allerede udbredte forestillinger (ideologier) om hvordan bærerne af denne identitet (sprogbrugerne) er eller burde være. Disse forestillingerne har ikke noget med sandhed at gøre – de afspejler blot opfattelser som kan være opstået i løbet af den vurderendes opvækst, skolegang eller påvirkning fra massemedier. Det at sprog peger på social betydning, kaldes *indeksikalitet* (Silverstein 1976, 2003). Indeksikalitet er afgørende for at mennesker kan forstå og kommunikere med hinanden i en given kontekst. I jobsamtalerne bliver den sproglige optræden indeksikalsk for måden hvorpå arbejdet i en kommende ansættelse vil blive udført netop fordi måden en ansøger taler på, kan forbindes med en bestemt medarbejderidentitet. Der sker en konstant værditilskrivning af de sproglige ressourcer som mennesker anvender i forskellige kontekster, og det spiller en afgørende rolle for hvordan sprog forstås, udvikles og anvendes. Et yderligere og interessant aspekt af sprogideologiske processer har Irvine og Gal (2000) beskrevet som *sletning* (erasure). Sletning finder sted når opfattelser der strider imod en allerede etableret (ideologisk) forståelse, *slettes* fra det generelle mønster. Når politikere for eksempel hævder at 'i Danmark taler man dansk', er det et eksempel på sletning. Det passer ind i en politisk ideologi om Danmark som en etsproget, danskdomineret nationalstat, men forholder sig ikke til de sproglige praksisser ude i samfundet, hvor mennesker som bekendt har adgang til og taler mange forskellige sprog. Disse sproglige praksisser bliver 'slettet' til fordel for den overordnede (politiske) ideologi.

Ideologier kan spille en rolle enten på forhånd (som en generel holdning til en bestemt kulturel gruppe) eller opstå spontant i samtalen (som resultat af en bestemt positionering). På engelsk skelner man mellem begreberne *brought along*, altså det der er taget med i samtalen udefra, og *brought about*, altså det der opstår i interaktionen igennem forhandlingsprocessen (se fx Baynham 2014). Det er svært at adskille hvilke vurderinger der bygger på en forudindtaget stereotyp (*brought along*), og hvilke der er opstået undervejs (*brought about*), men begge

processer har betydning for måden hvorpå vi tilskriver os selv og andre identiteter, definerer normer og danner grupper.

Sprogideologi er en abstrakt størrelse som kan være vanskelig at operationalisere, men der findes en række begreber som kan anvendes for at konkretisere relationen mellem sprog og ideologi. I denne artikel ser jeg nærmere på *dørvogtning*, *medlemskabsforhandling* og *shibboleter* som konkrete processer og redskaber i forståelsen af den sprogideologiske dimension.

Dørvogtning (gatekeeping) relaterer sig til de til- og fravælgelsesprocesser som mennesker bliver en del af på grund af (ofte implicite) kriterier for hensigtsmæssig sproglig, social og kulturel adfærd (se også Tranekjær 2011). Jobsamtaler, eksamener og medarbejderudviklingssamtaler er eksempler på dørvogtende situationer hvor den ene sprogbruger (som i det konkrete tilfælde har mere magt eller bestemmelseskraft) potentielt 'vogter' over den anden sprogbruger ved at tage beslutninger som har konsekvenser (positive eller negative) for ham eller hende. Begrebet dørvogtning blev introduceret i den sociolingvistiske litteratur af Erickson (1975) og er sidenhen anvendt i en række interaktionelle studier (Erickson og Shultz 1982, Gumperz 1982, 1992, Jupp & Gumperz 1982, Roberts 1985, 2011, Komter 1991, Kirilova 2014, Tranekjær 2015). Dørvogtning finder sted i alle vurderings- og kategoriseringsprocesser, uanset kontekst og situation. Tranekjær og Kappa (2016) mener derfor at dørvogtning udfolder sig på mikroplan i selve samtalen, hvilket betyder at samtalepartnerne på skift foretager en konstant vurdering af hinanden i hver ytring. I min analyse er dørvogtning et overordnet begreb som er væsentligt for forståelsen af de muligheder og begrænsninger samtalepartnerne har og får i konteksten af jobsamtalen.

Medlemskabsforhandling og *medlemskabstilskrivning* er processer som handler om hvordan mennesker forhandler og tilskriver hinanden forskellige kategorier, og hvordan disse kategorier indgår i en fælles sociokulturel kontekst (fx Sacks 1972, Baker 2000, Schegloff 2007, Stokoe 2012, Day 2012, Tranekjær 2015, Tranekjær og Kappa 2016). Igennem medlemskabstilskrivning kan vi forstå hvordan en specifik social kontekst er organiseret, og hvordan normer og afvigelser produceres og reproduceres inden for rammerne af denne sociale kontekst.

Når sprogbrugere eksempelvis bliver tilskrevet medlemskab af kategorien 'andetsprogsbruger', sker der samtidigt en hierarkisk opdeling af første- over for andetsprogsbrugere. Det medvirker til at andetsprogsbrugere ofte bliver målt ud fra førstesprogsbrugeres forestillinger om sproglig korrekthed ('assumed perfection', Davies 2003). Denne medlemskabstilskrivning kan dermed have konsekvenser for de muligheder 'andetsprogsbrugere' får hvis de konsekvent underordnes 'førstesprogsbrugere'. Det vil jeg vende tilbage til i analyserne.

Shibbole relaterer sig til såvel dørvogtning som medlemskabstilskrivning og er blevet anvendt i forskellige sammenhænge til at beskrive og analysere de eksklusions- og inklusionsprocesser som finder sted i sproglige vurderinger. Begrebet stammer fra hebraisk og er omtalt i Biblen (Dommerbogen 12, 4-6) hvor udtalen med enten [ʃ] eller [s] i *shibbole* blev anvendt til at afgøre hvorvidt en person tilhørte gruppen af henholdsvis gileaditter og efraimitter som på det tidspunkt lå i krig med hinanden. I den bibelske fortælling blev de personer der ikke kunne udtale *shibbole* på samme måde som gileaditterne, identificeret som fjender og slået ihjel. Tanken om at en persons tilhørsforhold vurderes ud fra bestemte sproglige træk, er højaktuel i eksempelvis asylsamtaler (Blommaert 2008, 2009, Spotti 2015, Kolinsky 2016), naturalisations- og statsborgerskabssamtaler (Fogtmann 2007, McNamara 2005, Khan & McNamara 2017) og andre former for dørvogtende interaktioner (Erickson og Shultz 1982, Tranekjær 2015).

I denne artikel anvender jeg *shibbole* i tråd med den sociolingvistiske litteratur, altså som et indeks for sprogligt og kulturelt tilhørsforhold til en bestemt gruppe og med en bestemt effekt (fx inklusion eller eksklusion). Brugen af enkelte fonemer, morfemer, ord, fraser eller diskurser kan fungere som *shibboletter*, men de forskellige sproglige niveauer (fonologisk, morfologisk, semantisk, diskursiv) hvor *shibboletter* kan optræde, er ofte umulige at adskille. For at et bestemt sprogligt udtryk eller en udtalevariant kan opfattes som *shibbole*, skal den kunne anvendes i den rette situation og relation. *Shibboletter* er netop et udtryk for Silversteins tredimensionelle syn på sprog – de skal have en bestemt sproglig struktur som sprogbrugerne skal kunne identificere dem ud fra, og en specifik kontekst som de kan optræde i. Genrer og diskurser kan også fungere som *shibboletter*, således at en bestemt

samtalestil eller diskurs kan associeres med en bestemt gruppe som for eksempel kan opfattes som dannet og raffineret (se fx Silversten 2006 om 'wine talk') fordi det sproggruppen anvender, bliver indeksikalsk for besiddelsen af et bestemt kulturel kapital (Bourdieu 1977). Forskellige normer inden for samtalestil og pragmatik kan dermed komme i vejen for et vellykket samarbejde og på den måde stemple bestemte personer eller grupper som problematiske eller utroværdige på baggrund af en enkelt sætning. En analyse af shibboleter vil kunne konkretisere de problematiske situationer i italesættelsen af specifikke fænomener (og endvidere også handlinger, betegnelser, informationer) der enten vil fungere som fælles referenceramme og inkludere samtalepartnerne eller føre til eksklusion.

I de næste afsnit ser jeg først på konventionelle udtryk som et eksempel på shibboleter og dernæst på etableringen af emnemæssige fællesskaber hvor shibboleterne kan opstå i forbindelse med forhandling af fælles referenceramme.

KONVENTIONELLE UDTRYK SOM SHIBBOLETTER

Jeg bruger betegnelsen *konventionelle udtryk* om relativt korte fraser med nogenlunde fast struktur (fonetisk, morfologisk, syntaktisk). Det kunne eksempelvis være fraser såsom 'det er i orden' eller 'helt sikkert'. Denne definition er relativ bred, men mit udgangspunkt er ikke at præcisere og afgrænse terminologien, men at fokusere på hvad der sker når sprogbrugere anvender udtryk som de kan genkende som konventionelle. Wray (2002) leverer en glimrende oversigt over formularer og konventionelle udtryk, men som hun selv pointerer, er konventionelle udtryk svære at kategorisere fordi der er mange undtagelser og overlap i såvel deres struktur som i deres funktioner. Fælles for udtrykkene er dog at de typisk er højfrekvente, umiddelbart genkendelige for førstesprogsbrugere, og at de understøtter det sociale aspekt i kommunikationen. Disse tre aspekter fokuserer jeg også på i mine analyser.

I andetsprogsundervisning med fokus på kommunikativ kompetence er indlæringen af konventionelle udtryk noget af det første nye sprogbrugere præsenteres for (Ellis 1983, Bardovi-Harlig 2012, Eskildsen og Wagner 2015). Konventionelle udtryk kan derfor betegnes som en slags *pålidelighedsøer* (Dechert 1983) eller *sikkerhedszoner*

(Boers m.fl. 2006) som på den ene side aflaster den kognitive byrde som andetsprogsindlæringen indebærer (Schmitt 2010), og på den anden side signalerer både sproglig og kulturel tilknytning til målsproget (Tannen 1990). Hos en nybegynder kan de konventionelle udtryk opfattes som 'markeret' sprogbrug (Eskildsen og Wagner 2015). Det betyder at hvis en sprogbruger hører et konventionelt udtryk ytret af en nybegynder, vil vedkommende formentligt lægge mærke til det i højere grad end hvis udtrykket blev ytret af en avanceret sprogbruger fordi det simpelthen er mindre forventeligt. I en undersøgelse af kommunikativ kompetence hos andetsprogsbrugere af engelsk gør Yorio (1980) opmærksom på at brugen af konventionelle former (som han kalder dem) tjener en række sociolingvistiske funktioner som for eksempel at afhjælpe ubekvemme eller ubehagelige øjeblikke i kommunikative situationer hvor samtalepartnernes sproglige resurser viser sig at være begrænsede:

Conventionalized forms make communication more orderly because they are regulatory in nature. They organize reactions and facilitate choices, thus reducing the complexity of communicative exchanges. They are group identifying. They separate those who belong from those who do not. They do this by serving as instruments for establishing rapport, reinforcing awareness of group membership, perpetuating goals, values, and norms of the group, indicating speakers' readiness to conform to group norms, and defining social relations and the relative status of the different communicators. (Yorio 1980:438)

Denne tilgang til konventionelle udtryk og deres funktioner illustrerer også vurderingsaspektet i interaktionen mellem første- og andetsprogstalere. For at kunne blive vurderet positivt i forhold til at være én 'vi' gerne vil have iblandt 'os' (som er kernen i den institutionelle dørvogtning), skal det være muligt for en person at forhandle et tilhørsforhold til gruppen han eller hun søger accept hos. For en andetsprogsbruger med begrænsede dansksproglige resurser kan anvendelsen af et konventionelt udtryk i samtalen hjælpe med at sikre forståelse, opbygge en relation til samtalepartnern og ikke mindst fungere som adgang til medlemskategorien 'dansk'. Det er naturligvis ikke givet at en andetsprogsbruger automatisk får anerkendelse i et kulturelt fællesskab

alene ved at bruge konventionelle udtryk, men min hypotese er at der er noget på spil i de situationer hvor andetsprogsbrugere – især på begynderniveau – kommunikerer ved hjælp af konventionelle udtryk. I analysen vil jeg se på hvordan de konventionelle udtryk kommer til at fungere som shibboletter i forhold til at pege på et sprogligt og kulturelt fællesskab mellem samtalepartnerne. Forhandling af medlemskab er en kompleks proces som i høj grad kræver pragmatisk kompetence til at navigere i både konteksten, situationen og rollerne i samtalen. Det behandler jeg i næste afsnit.

EMNEMÆSSIGE FÆLLESSKABER SOM SHIBBOLETTER

Erickson og Shultz (1982) peger på at fælles baggrund, oplevelser og interesser i mange tilfælde vil gøre det nemmere for samtalepartnerne at finde frem til en fælles referenceramme som vil kunne bidrage til et vellykket samarbejde. Erickson og Shultz anvender også termen *sam-medlemskab* (co-membership) som betegnelse for det interaktionelle samarbejde. De argumenterer for at dørvogntningsprocessen i al institutionel kommunikation handler om tildeling af medlemskab. Dette medlemskab er ikke nødvendigvis givet på forhånd, men det kan opstå i løbet af samtalen. Det kan være lettere at demonstrere – og lettere at forstå – at deltagerne er i gang med et samarbejde hvis de har fælles baggrund. Men det kan også gå den anden vej hvis et uønsket medlemskab til en bestemt kategori (fx køn, alder eller etnicitet) automatisk bliver tilskrevet en deltager. Når et medlemskab bliver forhandlet på plads, opstår det som Erikson og Shultz (1982) kalder *samtaleharmoni* (interactive synchrony) eller *behagelige øjeblikke* (comfortable moments). Samtaleharmoni finder sted blandt andet fordi vi er i stand til at navigere mellem forskellige roller i samtalen – det ene øjeblik er vi lyttere, det andet øjeblik er vi talere (Goffman 1981). Disse skift udføres uden at vi tænker over dem – det er en del af reglerne for samtalen at vi hele tiden tilpasser os hinanden. Et vellykket samarbejde har netop betydning for hvem der accepteres som medlem. Stokes og Hewitt (1976: 838) ser samarbejdet som en måde hvorpå samtalepartnerne kan genoprette eventuel ubalance, afhjælpe misforståelser og foregribe uvidenhed eller ubekvemhed i samtalen. På denne måde minder Stokes og Hewitts tilgang om Yorios (1980) beskrivelse af de konventionelle

udtryks funktion i 'problematiske situationer'. I tråd med Yorio ser Stokes og Hewitt (1976) det konversationelle samarbejde ('alignment' som de kalder det) som en mulighed for at overkomme generelle vanskeligheder i samtalen (dog uden særligt fokus på andetsprogsbrugen). De udtrykker det således:

[alignments are] (l)argely verbal efforts to restore or assure meaningful interaction in the face of problematic situations of one kind or another, activities such as disclaiming, requesting and giving accounts, constructing quasi-theoretical explanations of problematic situations, offering apologies, formulating the definition of a situation, and talking about motives illustrate a dual process of alignment (...) aligning actions can be shown to play a major part in sustaining a relationship between culture and conduct, in maintaining an alignment between the two in the face of actions that depart from cultural expectations or definitions of what is situationally appropriate. (Stokes og Hewitt 1976: 838)

Med denne definition berører Stokes og Hewitt forholdet mellem på den ene side *kultur*, som de definerer bredt som tanker, ideer og følelser som er genkendelige for medlemmerne af et givet fællesskab (Stokes og Hewitt 1976: 843), og på den anden side *adfærd* (conduct), som ifølge dem er håndteringen af de fælles tanker, ideer, følelser og måder at være på. Hvis *adfærd* og *kultur* ikke stemmer overens, kan det give udfordringer i samarbejdet om at opretholde balancen. Uoverensstemmelser kan opstå hvis bestemte handlinger, herunder handlinger udtrykt gennem sprog, afviger fra ens kulturelle forventninger om hvad der er passende i en situation. Det illustrerede jeg tidligere med eksemplet om den jobansøger som fremhævede sin liberale holdning til alkohol og ægteskab fordi han ville tage afstand fra en stereotyp om muslimske mænd som afholdende og kvindeundertrykkende (Kirilova og Angouri 2018). Ansøgerens adfærd og ansættelsesudvalgets opfattelser af hvad der var kulturelt passende at fremhæve, skabte netop en ubalance i samtalen som var svær at reparere. Dermed blev det uadskillelige forhold mellem sprog og ideologi i kommunikationen også tydeliggjort.

DATA OG METODE

Eksemplerne som jeg analyserer i denne artikel, stammer fra lydoptagelser af IO-jobsamtaler, indsamlet i forbindelse med mit ph.d.-projekt (Kirilova 2013). Hele datakorpusset bestod af 41 jobsamtaler til ni forskellige jobtyper samt efterfølgende interview med 41 ansøgere og seks ansættelsesudvalg. Alle jobsamtaler og interview fandt sted i København og omegn. I denne artikel analyserer jeg samtaleuddrag af to jobsamtaler med ansøgerne Hannah og Ruben (navnene er pseudonymer). De to jobsamtaler er udvalgt dels fordi de er karakteristiske for hvordan en succesfuld jobsamtale forløber (fx i forhold til struktur og emner), dels fordi jeg vil illustrere to forskellige måder at anvende shibboletter på. I jobsamtalen med Hannah er det forhandlingen af fælles interesseemner som fungerer som shibboletter og dermed muliggør tilskrivningen af et 'dansk' medlemskab. I samtalen med Ruben er brugen af konventionelle udtryk særlig interessant idet udtrykkene både peger på et fælles medlemskab og samtidig fungerer som succesfuld kommunikationsstrategi på begynderniveau. For en god ordens skyld vil jeg eksplicitere at formålet med analysen ikke er at sammenligne ansøgerne med hinanden. For komparative analyser af kandidater henviser jeg til Kirilova (2014, 2017). Mit mål her er først og fremmest at illustrere og analysere samarbejdet ud fra et sprogideologisk perspektiv med fokus på shibboletter og medlemskab. Jeg vil desuden diskutere hvilke kommunikative resurser og strategier der viser sig at være succesfulde i den konkrete situation, og hvordan situationen (som jeg beskrev som *brought about*) spiller sammen med ansættelsesudvalgenes forhåndsviden (*brought along*) i den generelle vurdering af jobansøgeren.

Jeg anvender en analysemetode hvor jeg henter inspiration fra både den interaktionelle sociolingvistik (Gumperz, Roberts og Jupp 1979, Gumperz og Roberts 1991, Gumperz 1999, Roberts og Campbell 2006) hvor der er blevet gennemført en række lignende analyser af flersprogede jobsamtaler, og konversationsanalysen (Sacks, Schegloff og Jefferson 1974, Pomerantz 1984, Heritage 1984, Steensig 2001, Emmertsen og Heinemann 2010) hvorfra jeg benytter tekniske begreber og værktøjer i forhold til at udføre en samtaleanalyse. For at kunne vurdere hvordan de enkelte samtalebidrag opfattes og forhandles af bidragsyderne, ser jeg på såvel den sekventielle turtagning som på det

suprasegmentale niveau (fx tryk, intonation, pauser) og endvidere også på paralingvistiske elementer (fx latter, mumlen).

Fælles for den interaktionelle sociolingvistik og konversationsanalysen er at begge tilgange indtager deltagerens perspektiv i analysen. Men hvor konversationsanalysen betragter samtalen som autonom og i princippet uafhængig af begivenheder uden for samtalen, er en sociolingvistisk tilgang typisk mere åben for fortolkning i et bredere samfundsperspektiv. Eftersom jeg vil fokusere på det sprogideologiske element i kommunikationen og dørvogtningsprocessen i det hele taget, vil jeg også inddrage data fra de interview som jeg gennemførte med ansættelsesudvalgene umiddelbart efter jobsamtalerne. Her kom lederne af ansættelsesudvalgene med forklaringer på hvorfor de havde valgt en bestemt ansøger frem for en anden. Disse data giver dermed et yderligere forklaringsperspektiv som bidrager til forståelsen af analyserne. Igennem eksempler fra disse forskellige interaktioner kan jeg vise både et kontekstualiseret interaktivt samarbejde hvor jeg tager udgangspunkt i deltagerens interaktionelle resurser, og en mere dekontekstualiseret ideologisk opfattelse (selvfølgelig kun baseret på udtalelserne om de to jobkandidater) af hvad ansættelsesudvalgene mener er godt eller dårligt dansk.

HANNAH

Hannah er en 38-årig kvinde som er født og opvokset i Holland. Hun er uddannet apoteker. På interviewtidspunktet havde Hannah tilbragt et år i Danmark og var gået i gang med at lære dansk. Hannah søgte et job som receptionist på et forvaltningskontor i København. Jobsamtalen varede 19 minutter. Ansættelsesudvalget bestod af fire personer: en kvindelig leder, en kvindelig medarbejder, en mandlig IT-medarbejder en kvindelig HR-medarbejder. Der var i alt tre ansøgere som blev indkaldt til samtale, og det var Hannah der fik tilbudt jobbet.

Jeg vil præsentere tre korte uddrag af Hannahs jobsamtale. I det første eksempel deltager lederen (LED), en medarbejder (MED) og Hannah (HAN). Uddraget nedenunder begynder med Hannahs svar på lederens spørgsmål om hvad hun godt kan lide at lave i sin fritid.

Eksempel 1. Hannah (begynder ved 14:09)

1 HAN: ø:h jeg kan godt lide at læ:se <MED: mmh>
2 me:n øh kun når jeg e:r hvad er det
3 ø:h hvor jeg ha- har ikke så mange po-xxx
4 hvor kan du sige †det hvor siger man det (.)
5 hvor det ikke så har det ikke så (.) †travlt
6 MED: ja <LED: ja> ja <HAN: ja>
7 HAN: så jeg må væ:re
8 MED: ja
9 HAN: ikke så stressed [engelsk udtale](.)ha ha
10 <LED: mmh mmh> <MED: ja ja>
11 men jeg kan godt l- øh li' det og øh også
12 øh in begyndelsen her ø:h var jeg på: øh ø:h
13 hvad er det ø:hm øh (1.5)
14 hvad †hedder det nu ø:h pila:tes
15 LED: ja <MED: ja> ja <MED: ja> <HAN: ja>
16 MED: ja <HAN: ha ha
17 LED: det kender vi godt
18 HAN: o-kay haha

Uddraget illustrerer først og fremmest at Hannah har svært ved at finde ord på dansk (fx linje 2-5 og igen i linje 11-15). Der er flere eksempler på fyldte pauser, tøven, selv-reparatur samt grammatiske og fonologiske afvigelser karakteristiske for sprogbrug på begynderstadiet. Hannah bruger metasprog som strategi til at fremkalde de ord hun leder efter (fx linje 5 og linje 14), og det lykkes hende at finde frem til 'travlt' og 'pilates' hvorefter der etableres forståelse, hvilket ansættelsesudvalget bekræfter med 'ja' og 'mhm'. Når Hannah nævner at hun godt kan lide at dyrke pilates, responderer lederen med 'det kender vi godt' der både fungerer som en bekræftelse af det sagte og samtidig etablerer et fællesskab omkring Hannahs interesse. Ved at bruge flertalsformen 'vi' opretter lederen et 'os'-fællesskab hvor hun inkluderer ikke kun sig selv, men også de andre medlemmer i udvalget. Det vil jeg vende tilbage til efter at jeg har præsenteret de andre to eksempler.

Deltagerne i eksempel 2 er lederen (LED), medarbejderen (MED), en IT-medarbejder (ITM) og Hannah.

Eksempel 2. Hannah (begynder ved 15:27)

- 1 LED: hvor er det du ↑bor henne
2 HAN: i ↑[område]
3 LED: ↑nå:h du bor i ↑København ↓jo
4 HAN: ja ja ☺
5 LED: ja: ja: ja: <MED: ja> ja
6 MED: arhmen det er en stor by <LED: ja [rømmer sig]>
7 <HAN: ja>
8 HAN: det er det
9 LED: det er en stor by <ITM: ja>
10 HAN: ja det er det
11 MED: jeg kan stadig-væk blive væk i <HAN: å:h>
12 i den <HAN: o-kay> (.) ja
13 HAN: ha ha <ITM: ja> ja det er
14 MED: ja <LED: ja>

I eksempel 2 spørger lederen Hannah hvor hun bor. Da Hannah nævner et bykvarter i København, reagerer lederen straks ved ↑nå:h du bor i ↑København ↓jo (linje 3). Partiklen 'nå' er en epistemisk skiftemarkør (Nielsen 2002, Heinemann 2016) som markerer ændring i forhold til informationstilstanden (eller 'change of state', fx Heritage 1984, Emmertsen og Heinemann 2010). Det signalerer at den information som bliver introduceret i den forrige tur (linje 2) har været ukendt eller overraskende for samtalepartneren (lederen) som efterfølgende har ændret sin opfattelse af enten emnet eller samtalepartneren som har introduceret emnet. Vi ser desuden en kraftigt stigende og faldende intonation i denne ytring. Når Hannah bekræfter den nye information i linje 4, påbegynder forhandlingen af affiliering (eller en måde at udvise tilknytning på) hvor alle deltagere i samtalen kommer med positive bidrag. I linje 6 bygger medarbejderen videre på emnet om København ved at sige 'arhmen det er en stor by', og både Hannah, IT-medarbejderen og lederen bekræfter udsagnet enten ved direkte gentagelse ('det er en stor by ja') eller ved en pronominel opsummering ('ja det er det'). Også i resten af samtalen (linje 11-14) fortsætter affilieringen. Medarbejderen (MED) opgraderer 'arhmen det er en stor by' til 'jeg kan stadigvæk blive væk i den' (se fx Pomerantz 1984 om 'assessments'). Turudvekslingen understøtter her primært den fatiske del af kommunikationen og har til formål at bekræfte og anerkende hinandens bidrag. Det er et

eksempel på et *behageligt øjeblik* (Erickson og Shultz 1982) hvor samtalepartnerne netop har forhandlet fælles medlemskab på plads og er i gang med at anerkende hinanden for det. Italesættelsen af byområdet i København fungerer her som shibboleth der synliggør en fælles referenceramme og åbner dermed op for en interesse i at finde frem til andre emner deltagerne kunne have tilfælles. Samtidig begynder en affilieringsproces som alle medlemmer af ansættelsesudvalget deltager i, og som gradvist fører til godkendelsen af Hannah i et 'os-fællesskab'. Lad os se på endnu et eksempel hvor lederen spørger Hannah om hun har familie i Danmark og derigennem finder ud af at Hannah har en dansk kæreste. I linje 1 svarer Hannah nemlig at hun har svigerfamilie i Jylland:

Eksempel 3: Hannah (begynder ved 13:37)

- 1 HAN: de bor i [by] i Jylland så det er ikke så
- 2 LED: nå det er ↑dansk <HAN: så tæt> ↑kæreste du har
- 3 <HAN: ja ja ja> o-kay <HAN: ja>
- 4 ↑m-↑mmh så det er ↑sådan du er kommet herop
- 5 HAN: ja <LED: ja ja> ha ha ha
- 6 LED: h-ja °okay <HAN: ja> °det °lyder da ↑fint
- 7 <HAN: ja>
- 8 jeg synes da du er ↑meget ↓god til at tale
- 9 ↑dansk

Når Hannah har fortalt at hendes svigerfamilie bor i en by i Jylland, reagerer lederen også med den epistemiske skiftemarkør 'nå' idet hun finder ud af at Hannah har en dansk kæreste, og at det må være derfor hun er flyttet til Danmark. Medlemskabet der etableres i eksempel 3, sker på baggrund af det nyintroducerede emne 'dansk kæreste'. Brugen af 'nå' er her parallelt til det vi så i eksempel 2, hvor lederen på samme vis reagerer på at Hannah bor i København. Efter at Hannah i linje 3 bekræfter det som lederen netop har fundet ud af, fortsætter samarbejdet igennem latter og gensidige anerkendelser. Lederen kommer for eksempel med to positive vurderinger: først siger hun at det lyder fint at Hannah er kommet til Danmark på grund af sin danske kæreste, og dernæst komplimenterer hun Hannah for at være meget god til at tale dansk. Den positive udvikling i samarbejdet kommer også til udtryk

gennem lederens hurtige tempo, smilestemme, turinitiativer samt hendes intonation og tryk på de ytringer som anerkender medlemskabet, fx '↑dansk kæreste', '↑sådan du er kommet herop', 'det lyder da ↑fint', 'du er ↑meget ↓god til at tale ↑dansk'. Med alle disse bidrag udviser lederen ikke blot interesse, men også i høj grad en anerkendelse af at Hannah på disse punkter udviser medlemsskab af det sprogekulturelle fællesskab som lederen selv er en del af.

Jeg vil nu træde ud af samtalekonteksten og anskue denne udtalelse i en bredere sammenhæng hvor jeg henter information fra det interview som jeg gennemførte med lederen efter at jobsamtalen var blevet afviklet. Interviewets formål var for mig at få kendskab til lederens (og i det hele taget ansættelsesudvalgets) ræsonnement bag udvælgelsen af kandidater. For at kunne nå frem til dette spurgte jeg blandt andet om udvalgets vurdering af kandidaternes evne til at tale og forstå dansk. Umiddelbart efter jobinterviewet mente lederen at Hannah var 'den dårligste til dansk' blandt de i alt tre ansøgere til receptionistjobbet. Jeg gennemførte et lille vurderingseksperiment hvor jeg bad lederen, HR-medarbejderen og de øvrige to tilstedeværende medlemmer om at give Hannah point som ifølge dem indikerede hvor god hun var til dansk på en skala fra 1 (som stod for 'ubehjælpssom') til 5 (som stod for 'perfekt'). Vurderingsskalaen var ikke tænkt som en objektiv fremstilling af Hannahs kompetencer i dansk, men netop en subjektiv commonsense-holdning til kandidaternes sprogkunnen. Hannah fik 2 point fra tre af udvalgets medlemmer og 2,5 point fra et af medlemmerne (det gav 2,125 i gennemsnit). Til sammenligning fik de andre to ansøgere 3,25 og 2,875 i gennemsnit – deres danskkompetencer fik altså en mere positiv vurdering end Hannahs. Selv om jeg reelt set ikke ved hvad ansættelsesudvalget forholder sig til når de vurderer hvorvidt ansøgerne er 'gode' eller 'dårlige' til dansk, giver disse tal dog et indblik i udvalgets holdninger til Hannahs kompetencer i dansk. Det er derfor interessant at diskutere uoverensstemmelsen mellem vurderingen i det afsluttende interview og lederens udtalelse i eksempel 3 hvor hun komplimenterer Hannah for at være 'meget god' til dansk. Hvad handler denne ros om? Handler den om sprogkompetence? Jeg viste i alle tre eksempler at Hannah formår at forhandle sig frem til en positionering i os-gruppen. Italesættelsen af pilates, boligen i Kø-

benhavn, den danske kæreste og svigerfamilie kunne netop være de genkendelige adgangsgivende shibboletter som får lederen og medarbejderen til at reagere positivt og bekræftende. Shibboletterne her kunne også fungere som en sikkerhed i forhold til at Hannah formentlig vil blive boende i København og dermed er en pålidelig ansøger. Selv om disse shibboletter kunne siges at være bragt tilfældigt ind i samtalen, spiller de ikke desto mindre en rolle i forhandlingen af en fælles referenceramme og dermed også tilskrivningen af et 'dansk' medlemskab. Det hjælper Hannah at positionere sig som én ansættelsesudvalget har en række identiteter tilfælles med, og derfor er hun muligvis at foretrække frem for andre ansøgere. De emnemæssige fællesskaber bliver her indeksikalske for det at være 'god nok' til jobbet, og når Hannah tilskrives en plads i os-medlemskabet (her forstået som det arbejdsgiverne forestiller sig som 'dansk'), vurderes hun også som 'god til dansk'. 'God til dansk' kan samtidigt også betyde at Hannah anerkendes som medlem på et dybere niveau. Ud fra Irvine og Gals (2000) *sletning* som jeg beskrev i artiklens teoretiske del, bliver os-tilhørsforholdet så stærkt etableret at de områder som ikke passer ind i mønsteret *slettes*. Der bliver dermed ikke lagt mærke til eventuelle sproglige afvigelser, mangler og misforståelser idet en-af-os-ideologien i det tilfælde ser ud til at fremstå vigtigere for arbejdsgiverne end det at være flydende i dansk.

RUBEN

Ruben er en 25-årig mand som er født og opvokset i Cuba hvor han er uddannet inden for teater. Han havde boet i Danmark i et år på optagelsestidspunktet og var begyndt at tage danskurser i mellemtiden. Ruben søgte et job som køkkenmedhjælper på en skole for børn med autisme. Jobsamtalen varede 31 minutter. Ansættelsesudvalget bestod af to personer: en kvindelig leder (LED) og en kvindelig medarbejder (MED). Der var i alt fire ansøgere som blev indkaldt til samtale, og det var Ruben der fik tilbudt jobbet.

Jeg vil her præsentere tre korte uddrag af Rubens jobsamtale. I det første eksempel nævner Ruben at han godt kan lide at spille guitar og fortæller i øvrigt om sine fremtidsplaner.

Eksempel 4: Ruben (begynder ved 05:21)

- 1 RUB: øh (.) †guitar normalt øh (.) ah jeg kan godt
2 xxx eller når man æ: (.) jeg skal starte igen
3 fordi i lang tid har ikke prøve igen
4 (0.7) en guitar ella: (.) †nå:h ø:h
5 jeg vil ikke når jeg xxx bare studere (.)
6 studerer tjener og jeg vil også gerne starte
7 men psykologi men øh det problemet va:r øh (.)
8 min økonomi
9 MED: ja

Selv om transskriptionen her gør det nemmere at følge med i Rubens narrativ i sammenligning med hvordan han optræder i jobsamtalen, er det vigtigt at tage i betragtning at Rubens udtale på dansk såvel som de mange pauser og tøven gør det vanskeligt at forstå ham. Fraværet af løbende minimalrespons fra ansættelsesudvalget betragter jeg som et tegn på at medarbejderen og lederen lytter intenst og forsøger at skabe mening i Rubens forklaring. Der kommer nemlig ingen lydlig respons i 24 sekunder¹, selv om Rubens mange pauser og tøven kan fungere som relevante turovergangssteder hvor ansættelsesudvalget kunne have udført reparatur eller kommet med en kort bekræftelse – de koncentrerer sig i stedet om at forstå hvad Ruben siger. I linje 6-8 sker der pludseligt et forståelsesmæssigt gennembrud da Ruben ytrer 'jeg vil også gerne starte men psykologi men problemet var min økonomi', og det reagerer medarbejderen straks på ('ja', linje 9). Ytringen er den første i uddraget som ikke består af afbrudte fraser, men beskriver et kausalt forløb som giver mening i forhold til medarbejderens spørgsmål om Rubens planer for fremtiden. Dette eksempel har jeg taget for at illustrere hvordan Ruben kommunikerer når han bliver bedt om at svare på et spørgsmål, og det vil jeg vende tilbage til. Lad os nu se på de sekvenser hvor det primært er medarbejderen og lederen der taler, mens Ruben lytter. I eksempel 5 forklarer lederen hvordan skolen som Ruben har søgt job på, er organiseret, og hvor mange børn der går på skolen.

1 Videodata ville selvfølgelig have givet et bedre billede af eventuelle kropssprogsreaktioner.

Eksempel 5: Ruben (begynder ved 01:42)

- 1 MED: og i heroppe †bor tolv †børn
2 RUB: ja-
3 MED: -hvo:r der bor seks børn i †dne:n ende af huset
4 <RUB: okay> og seks børn i †dnanden ende
5 RUB: o-kay
6 MED: og i hver ende er der en †gruppe.mor
7 RUB: o-†kay
8 MED: lissom en mor eller far derhjemme-
9 RUB: det er helt i orden
10 LED: ha ha

I dette eksempel producerer Ruben fem forskellige slags feedback. Vi ser en løbende opgradering af feedbackformerne – fra en mere generisk minimalrespons ('ja') i starten af uddraget til et konventionelt udtryk ('det er helt i orden') i slutningen. I linje 2 bekræfter han medarbejderens ytring med et 'ja'; i linje 4 overlapper han medarbejderen med et kort og hurtigt 'okay'; i linje 5 kommer han med et længere 'o:kay', og i linje 7 producerer han et endnu længere og trykstærkt 'o:†ka:y' med en tydeligt opadgående intonation. Det andet og tredje 'okay' lyder nærmest overdrevet på grund af forlængelsen og intonationen. De falder også en smule før det relevante turskift. Den femte feedback ('det er helt i orden') i linje 9 kommer også pludseligt og udløser en dæmpet latter fra lederen i linje 10. Overordnet set udviser Ruben både en god kontrol over samtalen og en aktiv lytteforståelse for samtalemålet. Jeg vil nu fokusere på brugen af udtrykket 'det er helt i orden'. Funktionsmæssigt anvendes 'det er helt i orden' på dansk primært for at bekræfte samtalepartneren og vise vedkommende at det, der tales om, er blevet opfattet positivt. 'Det er helt i orden' er et idiom på dansk fordi 'i orden' i denne betydning ikke har noget med 'orden' at gøre, men udelukkende er et udtryk for at det der siges, er acceptabelt, og at der ikke er noget at indvende. Udtrykket optræder typisk efter enten en kommisiv (jeg vil bede dig om x) eller en interrogativ der søger bekræftelse (skal vi ikke gøre y). Personen der siger 'det er helt i orden' har accepteret det som den anden person har bedt om eller foreslået. Der ligger også en hierarkisk relation i godkendelsen, således at personen der siger 'det er helt i orden' i princippet har en højere status

eller større beslutningskraft end sin samtalepartner og dermed også lov til at godkende det der er blevet foreslået eller spurgt om. Rubens 'det er helt i orden' i linje 10 falder en smule skævt i forhold til rollerne i samtalen idet medarbejderen ikke søger tilladelse, men er i gang med en narrativ. På den anden side fremstår 'det er helt i orden' som en opgradering af den tidligere feedback som Ruben har produceret i uddraget ('ja', 'okay', 'o:kay' og 'o:↑ka:y'). Reaktionen på 'det er helt i orden' er latter – lederen og medarbejderen har lagt mærke til udtrykket som de formentligt opfatter som morsomt, muligvis på grund af den hierarkiske skævhed. Men selv om det rammer skævt (eller måske netop derfor), skaber udtrykket mulighed for gensidig tilknytning. Når Ruben anvender et specifikt og kontekstafhængigt konventionelt udtryk på dansk og samtidig udviser høj samtaleteknisk og pragmatisk forståelse, er lederen og medarbejderens reaktioner positive. Lad os se på et lignende eksempel:

Eksempel 6: Ruben (begynder ved 01:01)

- 1 LED: kunne du bare spise ↑chokolade som du ↑ville
- 11 RUB: ja
- 12 LED: ↑ja
- 13 RUB: ja helt sikkert
- 14 LED: ha ha
- 15 RUB: ja masse af chokolade

Eksempel 6 handler om Rubens tidligere arbejde på en chokoladefabrik. Når lederen spørger Ruben om han kunne spise chokolade som han ville, svarer Ruben først 'ja' og derefter producerer han to udtryk som jeg har karakteriseret som konventionelle: 'helt sikkert' og 'masser af chokolade'. Disse udtryk har ligesom i eksempel 5 en understøttende funktion i forhold til lederens spørgsmål og bemærkninger. På nøjagtig samme måde som vi så i det forrige eksempel, griner lederen efter udtrykket 'helt sikkert'. Om lederen griner af situationen (det gode ved at spise chokolade hver dag) eller af Rubens brug af selve udtrykket, er usikkert, men det er vigtigt at forstå turudvekslingen og latteren som kommunikative handlinger der styrker relationen mellem ansættelsesudvalget og Ruben. Dette er et eksempel på fatisk kommunikation, også kaldet 'the bonding function of language' (Senft 1995)

hvis formål ikke er at udveksle information, men at understøtte samarbejdet. De betydninger der bliver udvekslet, er ikke referentielle, men netop indeksikalske og handler om deltagernes gensidige positioneringer (Laver 1975).

I løbet af den 31 minutter lange jobsamtale anvender Ruben en række udtryk til at understøtte den fatiske kommunikation, og denne brug er bemærkelsesværdig i sammenligning med andre ansøgere hvis samtaler jeg tidligere har analyseret (fx Kirilova 2013). Jeg oplister de udtryk som jeg har kategoriseret som konventionelle:

1. det er rigtig svært
2. helt sikkert
3. ja præcis
4. den er god
5. det er spændende
6. det er helt i orden
7. hårdt arbejde
8. det er god træning
9. jeg er træt af chokolade
10. det var en dejlig samtale
11. helt vildt forfærdeligt
12. vildt irriterende hele tiden
13. jeg kan godt lide grill
14. traditioner - det er dejligt
15. nåh - dejligt
16. ikke nogen problem
17. jeg elsker hest

De fleste af udtrykkene er hyppigt anvendt på dansk (fx 1-7) og kan genkendes som fraser (fx 'jeg er træt af X', 'jeg kan godt lide X'). 'Jeg elsker hest' og 'ikke nogen problem' afviger fra standarddansk, men jeg har alligevel taget dem med. 'Jeg elsker hest' passer for eksempel ind i formularen 'jeg elsker x + ubestemt', og 'ikke nogen problem' indeholder en kongruensafvigelse som man i hurtig tale næppe lægger mærke til. Fælles for de 17 udtryk er at de er korte, genkendelige og understøtter den fatiske kommunikation. I kontrast til eksempel 4 som

illustrerede Rubens danskkompetence i noget der minder om monologisk tale, kan vi se at brugen af konventionelle udtryk i dialogisk tale hjælper Ruben med at fremstå som en mere sikker sprogbruger. Udtrykkene tjener som 'sikkerhedszoner' (Boers m.fl. 2006) og 'pålidelighedsoer' (Deckert 1984). De fleste udtryk indeholder også en personlig vurdering ('det er svært', 'det er dejligt', 'den er god', 'vildt irriterende') som ud over at bekræfte de ytringer medlemmerne af ansættelsesudvalget kommer med, positionerer Ruben som en medarbejder der markerer sine personlige holdninger og nemt tager stilling til forskellige emner. For ansættelsesudvalget er det oplagt at se udtrykkene som indekikalske for måden hvorpå han vil kunne udføre arbejdsopgaverne i selve jobbet: selvstændigt, kritisk og engageret.

Jeg vil nu inddrage ansættelsesudvalgets kommentarer om Ruben i afslutningsinterviewet. Interviewet blev gennemført af min kollega Eva Wedervang-Jensen. Da Eva spurgte lederen om de havde fundet en kandidat som de gerne ville ansætte, svarede lederen at udvalget havde valgt Ruben fordi han 'passer ind i miljøet' og var 'nem at kommunikere med på trods af det danske'. I interviewet beskrev lederen de tre andre kandidater som henholdsvis 'flydende', 'meget akademisk' og 'god til dansk'. Ruben blev ikke umiddelbart vurderet som særlig god til dansk. Det er derfor interessant at se på dobbeltheden i lederens holdning. På den ene side giver hun udtryk for at Ruben er nem at kommunikere med, men på den anden side mener hun at det sker 'på trods af det danske'. Når hun betegner Ruben som én der er nem at kommunikere med, er det muligvis med udgangspunkt i hans interaktionelle kompetencer, for eksempel aktiv lytning, forståelse for pragmatik, fatisk kommunikation og brug af konventionelle udtryk. Det peger på en kontekstualiseret (samtalebaseret) forståelse for kommunikation hvor interaktionel kompetence vurderes højt. Når lederen til gengæld nævner at den 'nemme' kommunikation sker 'på trods af det danske', får vi indblik i et dekontekstualiseret ideologisk syn på Rubens danskkompetencer der i givet fald ikke er 'gode'. Men fordi Ruben er i stand til at forhandle medlemskab igennem blandt andet brugen af konventionelle udtryk, formår han muligvis at positionere sig som én der med lederens ord 'passer ind i miljøet', én af os. Fordi Ruben er blevet accepteret som 'en af os', slettes – ligesom i tilfældet med

Hannah – de afvigelser og misforståelser der ikke passer ind i ideologien om 'korrekt' dansk. For Ruben er anvendelsen af konventionelle udtryk endvidere en succesfuld strategi fordi udtrykkene kan pege på at han allerede tidligere har været en del af et fællesskab hvor disse udtryk anvendes, eller at han har arbejdet målrettet på at tilegne sig dem. At gøre sig umage med at lære dansk på kort tid var noget mange af ansættelsesudvalgene vægtede højt blandt ansøgerne (Kirilova 2013).

KONKLUSION

I denne artikel har jeg analyseret to jobsamtaler fra et integrationsinitiativ målrettet ansøgere der taler dansk som andetsprog. Med udgangspunkt i interaktionsanalyse har jeg set nærmere på hvilken rolle sprog og ideologi spiller når ansøgere udvælges til jobbet. For at operationalisere forholdet mellem sprog, kultur og ideologi har jeg anvendt begrebet shibbolet som et indeks for sprogligt og kulturelt tilhørsforhold til en bestemt gruppe. Jeg har beskrevet og eksemplificeret shibboletterne i forhold til to områder: først, forhandling af fælles emner som shibboletter og dernæst brugen af konventionelle udtryk som shibboletter. Mine analyser viser at hvis både jobansøgere og ansættelsesudvalg er i stand til at forhandle og etablere et momentant fællesskab som ansøgeren kan placere sig i, bliver ansøgeren også vurderet som egnet til det ansøgte job. Medlemskabet forhandles på det kulturelle plan, men det sker via sprog som resurse.

Brugen af konventionelle udtryk som shibboletter i medlemskabstilskrivninger er særlig interessant. Selv om jeg kun har en enkelt samtale at gå ud fra, har jeg forsøgt at illustrere at konventionelle udtryk understøtter den fatiske kommunikation mellem samtalepartnerne, og det spiller muligvis en rolle for såvel sproglig som kulturel anerkendelse af den tosprogede samtalepartner. Mens førstesprogsbrugere af dansk vil kunne anvende konventionelle udtryk mere eller mindre ubemærket, udløser udtrykkene en 'markeret' effekt når de anvendes af andetsprogsbrugere (jf. Eskildsen 2009). Det sker blandt andet fordi udtrykkene for det meste optræder uventet i et ordforråd på begynderniveau. Det kræver givetvis mere data at undersøge forskellige sprogbrugeres anvendelse af konventionelle udtryk og deres effekt på modtageren, men det er min hypotese at der er noget på spil når konventionelle

udtryk optræder hyppigt i flersprogede samtaler. Forholdet mellem brugen af bestemte fraser, ord eller diskurser og kulturel anerkendelse er oplagt at undersøge videre i andre typer flersproget interaktion hvor institutionel dørvogtning har en betydning for samtals dynamik og udfald.

Marta Kirilova

Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab

Københavns Universitet

mki@hum.ku.dk

UDSKRIFTSNØGLE

(.)	kort pause
(4.0)	pause på 4 sekunder
<hallo>	overlap
HALLO	høj stemme
°hallo	lav stemme
ha:llo	vokalforlængelse
↑hallo	opadgående intonation
↓hallo	nedadgående intonation
hh	ind- eller udånding
☺	smilestemme
xxx	uforståeligt ord/frase
?hallo?	usikkerhed/gæt
[prutter]	non-verbal aktivitet, forklaring eller anonymisering

LITTERATUR

- Baker, C.D. 2000. *Locating culture in action: Membership categorisation in texts and talk*. St. Leonards, NSW: Allen & Unwin.
- Bardovi-Harlig, K. 2012. Formulas, routines, and conventional expressions in pragmatics research. *ARAL* 32. 206-227.
- Baynham, M. 2014. Identity: Brought about or brought along? Narrative as a privileged site for researching intercultural identities. F. Dervin & K. Risager (red.), *Researching identity and interculturality*, 73-92. New York: Routledge.
- Blommaert, J. 2008. Language, asylum, and the national order. *Current Anthropology* 50(4). 415-441.
- Blommaert, J. 2009. Investigating narrative inequality: African asylum seekers' stories in Belgium. *Discourse & Society* 12(4). 413-449.
- Boers, F., J. Eyckmans, J. Kappel, H. Stengers, & M. Demecheleer. 2006. Formulaic sequences and perceived oral proficiency: Putting a lexical approach to the test. *Language Teaching Research* 10(3). 245-261
- Bourdieu, P. 1977. Cultural reproduction and social reproduction. J. Karabel & A. H. Halsey (red.), *Power and ideology in education*, 487-511. New York: Oxford University Press.
- Davies, A. 2003. *The native speaker: Myth and reality*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Day, D. 2012. Conversation analysis and membership categories. *The encyclopedia of applied linguistics*. John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal0211>
- Dechert, H.W. 1983. How a story is done in a second language. Strategies in interlanguage communication. C. Faerch & G. Kasper (red.), *Strategies in interlanguage communication*, 175-195. London: Longman.
- Ellis, R. 1983. Formulaic speech in early classroom second language development. Handscombe, D. (red.), *The question of control. Selected papers from the 17th annual convention of teachers of English to speakers of other languages* (TESOL, Toronto, Canada, March 15-20, 1983), 53-65
- Emmertsen, S. & T. Heinemann. 2010. Realization as a device for remedying problems of affiliation in interaction. *Research on Language and Social Interaction* 43(2). 109-132.
- Erickson, F. 1975. Gatekeeping and the melting pot: Interaction in counseling encounters. *Harvard educational review* 45(1). 44-70.
- Erickson, F. & J. Shultz. 1982. *The counselor as gatekeeper: Social interaction in interviews*. New York: Academic Press.

- Eskildsen, S.W. 2009. Constructing another language: Usage-based linguistics in second language acquisition. *Applied Linguistics* 30(3). 335–357.
- Eskildsen, S.W. & J. Wagner. 2015. Sprogbrugsbaseret læring i en tosproget hverdag. En forskningsoversigt over sprogbrugsbaseret andetsprogstilegnelse og sprog-pædagogiske implikationer. *NyS, Nydanske Sprogstudier* 48. 71-104.
- Fogtman, C. 2007. *Samtaler med politiet: interaktionsanalytiske studier af sprogfestning i danske naturalisationssamtaler*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Goffman, E. 1981. *Forms of talk*. Oxford: Blackwell.
- Gumperz, J.J., C. Roberts & T.C. Jupp. 1979. *Crosstalk: a study of cross-cultural communication*, London: National Centre for Industrial Language Training in association with BBC.
- Gumperz, J. J. 1982. *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gumperz, J.J. & C. Roberts. 1991. Understanding in intercultural encounters. J. Blommaert & J.J. Verschueren (red.), *The pragmatics of intercultural and international communication*, 51-90. Amsterdam: John Benjamins.
- Gumperz, J.J. 1992. Interviewing in intercultural situations. P. Drew & J. Heritage (red.), *Talk at Work*, 302-327. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gumperz, J. 1999. On interactional sociolinguistic method. S. Sarangi & C. Roberts (red.), *Talk, work and institutional order: Discourse in medical, mediation and management settings*, 453-471. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Heinemann, T. 2016. Registering revision: The reduplicated Danish change-of-state token *nå*. *Discourse Studies* 18(1). 44-63.
- Heritage, J. 1984. A change-of-state token and aspects of its sequential placement. J.M. Atkinson & J. Heritage (red.), *Structures of social action*, 299–345. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Irvine, J.T. & S. Gal. 2000. Language ideology and linguistic differentiation. P. Kroskrity (red.), *Regimes of language*, 35–83, Santa Fe, NM: School of American Research Press.
- Jupp, T.C., & J. Gumperz. 1982. Language and disadvantage: the hidden process. J. Gumperz (red.), *Language and social identity*, 232-256. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kerekes, J. 2003. Distrust: A determining factor in the outcomes of gatekeeping encounters. G. House, G. Kasper & S. Ross (red.), *Misunderstanding in Social Life*, 227-257. Harlow Pearson Education Limited.
- Kerekes, J.A. 2006. Winning an interviewer's trust in a gatekeeping encounter. *Language in Society* 35(1). 27-59.

- Khan, K., & T. McNamara. 2017. Citizenship, immigration laws, and language. S. Canagarajah (red.), *The Routledge handbook of migration and language*, 451-467. London: Routledge.
- Kirilova, M. 2013. *All dressed up and nowhere to go: Linguistic, cultural and ideological aspects of job interviews with second language speakers of Danish*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Kirilova, M. 2014. 'Det kan være svært' – om sprog og kultur i andetsprogsdanske ansættelsessamtaler. *Nordand – Nordisk tidsskrift for andetsprogsforskning* 9(1). 11– 4.
- Kirilova, M. 2017. 'Oh it's a DANISH boyfriend you've got'– co-membership and cultural fluency in job interviews with minority background applicants in Denmark. J. Angouri, M. Marra & J. Holmes (red.), *Negotiating boundaries at work*, 29-49. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Kirilova, M. & J. Angouri. 2018. *You are now one of us* – negotiating 'fitting in' in the workplace. A. Creese & A. Blackledge (red.), *The Routledge handbook of language and superdiversity*, 345-360. London: Routledge.
- Kolinsky, H. 2016. The shibboleth of discretion: The discretion, identity, and persecution paradigm in American and Australian LGBT asylum claims. *Berkeley Journal of Gender Law & Justice* 31(2). 206-240.
- Komter, M. 1991. *Conflict and Co-operation in job interviews*. Amsterdam: John Benjamins.
- Laver, J. 1975. Communicative functions of phatic communion. A. Kendon, R. Harris, M. Key (red.), *Organization of behavior in face-to-face interaction*, 215–238. The Hague: World Anthropology, De Gruyter.
- Lundmann, L. 2015. *Basic assumptions when assessing people: Studies of job interviews and personality testing*. Ph.d.-afhandling. Det samfundsvidenskabelige fakultet, Københavns Universitet.
- McNamara, T. 2005. 21st century shibboleth: Language tests, identity and intergroup conflict. *Language Policy* 4(4). 351-370.
- Nielsen, M.F. 2002. Nå! En skiftemarkør med mange funktioner. *Studier i Nordisk 2000-2001*. 51-67. København: Selskab for Nordisk Filologi.
- Pomerantz, A. 1984. Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/dispreferred turn shapes. J.M. Atkinson & J. Heritage (red.), *Structures of social action*, 57–101. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Roberts, C. 1985. *The interview game: and how it's played*. British Broadcasting Corporation.
- Roberts, C. 2011. Gatekeeping discourse in employment interviews. C. Candlin & S. Sarangi (red.), *Handbook of communication in organisations and professions*, 407–432. Mouton de Gruyter.

- Roberts, C. & S. Campbell. 2006. *Talk on trial*. Research report 344, London: Department for Work and Pensions (DWP) <http://www.researchonline.org.uk/sds/search/download.do;jsessionid=C6E7B6F8A4A-55F73A94896710AE0996?ref=B1568> (21.10.2018).
- Sacks, H. 1972. An initial investigation of the usability of conversational data for doing sociology. D. Sudnow (red.), *Studies in Social Interaction*, 31–74. New York: Free Press.
- Sacks, H., E.A. Schegloff & G. Jefferson. 1974. A simplest systematics for the organisation of turn-taking for conversation. *Language* 50. 696–735.
- Schegloff, E.A. 2007. A tutorial on membership categorization. *Journal of pragmatics* 39(3). 462–482.
- Scheuer, J. 1998. *Den umulige samtale: sprog, køn og magt i jobsamtaler*. København: Akademisk forlag.
- Scheuer, J. 2001. Recontextualisation and communicative styles in job interviews. *Discourse Studies* 3. 223–248.
- Schmitt, N. 2010. *Researching vocabulary: A vocabulary research manual*. Berlin: Springer.
- Senft, G. 1995. Phatic communion. J. Verschueren, J.O. Östman & J. Blommaert (red.), *Handbook of pragmatics*, 226–223. Amsterdam: John Benjamins.
- Silverstein, M. 1976. Shifters, linguistic categories, and cultural description. K. Basso & H. Selby (red.), *Meaning in anthropology*, 11–55. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Silverstein, M. 1985. Language and the culture of gender: at the intersection of structure, usage, and ideology. E. Mertz & R.J. Parmentier (red.), *Semiotic mediation: Sociocultural and psychological perspectives*, 219–259. Orlando, FL: Academic Press.
- Silverstein, M. 2003. Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. *Language & communication* 23(3–4). 193–229.
- Silverstein, M. 2006. Old wine, new ethnographic lexicography. *Annual Review Anthropology* 35. 481–496.
- Spotti, M. 2015. Sociolinguistic shibboleths at the institutional gate. K.K. Arnaut, J. Blommaert, B. Rampton & M. Spotti (red.), *Language and superdiversity*, 261–279. New York: Routledge.
- Steensig, J. 2001. *Sprog i virkeligheden. Bidrag til en interaktionel lingvistik*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Stokes, R. & J.P. Hewitt. 1976. Aligning actions. *American Sociological Review*, 41. 838–849.
- Stokoe, E. 2012. Moving forward with membership categorization analysis: Methods for systematic analysis. *Discourse Studies* 14(3). 277–303.

- Tannen, D. 1990. Gender differences in topical coherence: Creating involvement in best friends' talk. *Discourse Processes* 13(1). 73-90.
- Tranekjær, L. 2011. I praktik som dansker. *Nordand – Nordisk tidsskrift for andetsprogsforskning* 6(1). 7-35.
- Tranekjær, L. 2015. *Interactional categorization and gatekeeping: Institutional encounters with otherness*. Bristol: Multilingual Matters.
- Tranekjær, L. & Kappa, K. 2016. The interactional establishment of the membership category 'nonnative speaker' in gatekeeping encounters. K. Bardovi-Harlig & J.C. Félix-Brasdefer (red.), *Pragmatics and Language Learning* 4. 93 -122.
- Vejledning om integration og oplæringsstillinger*. 2007. Udgivet af KL, Danske Regioner og KTO Kommunale Tjenestemænd og Overenskomstansatte, https://www.kl.dk/ImageVaultFiles/id_33506/cf_202/Vejledning_om_integrationsog_oplæringsstillinger.PDF (Tilgået 21. september 2018).
- Wray, A. 2002. *Formulaic sequences and the lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yorio, C. A. 1980. Conventionalized language forms and the development of communicative competence. *TESOL Quarterly* 14(4). 433-442.

Sprogforståelse efter 20 år i Danmark: tolkning af anaforer i ledsætninger

DONNA ELEANOR PROHIC OG
ELISABETH ENGBERG-PEDERSEN

ABSTRACT

Serbokroatisk har i modsætning til dansk nulsubjekter hvis subjektet i en sætning er koreferentielt med den foregående sætnings subjekt. Et pronominel subjekt tolkes derfor i reglen som signal om at subjektets referent er skiftet, og at det pronomielle subjekt er koreferentielt med et andet led end subjektet i en tidligere sætning. Ved hjælp af en selvstyret læsetest (*self-paced reading test*) blev tolv serbokroatiske indvandrere som var kommet til Danmark efter at de var fyldt 15 år, og som havde boet mindst 23 år i Danmark, sammenlignet med tolv danskere med dansk som førstesprog. Forsøgsdeltagerne læste en helsætning med en final adverbial ledsætning med et pronominel subjekt som ud fra ledsætningens slutning skulle tolkes som koreferentielt med enten subjektet eller det oblikke led i oversætningen (*Kvinden_i hilser på kassedamen_j, mens hun_i betaler for varerne på båndet* vs. *Kvinden_i hilser på kassedamen_j, mens hun_j scanner varerne på båndet ind*). Resultaterne viste det forventede mønster: Der var en interaktionseffekt mellem deltagertype (serbokroatisk eller dansk førstesprog) og koreferentialitetstype (pronomen koreferentielt med oversætningens subjekt eller med dens oblikke led). Deltagerne med serbokroatisk baggrund læste det relevante område af sætningen signifikant langsommere når pronomenet skulle tolkes som koreferentielt med oversætningens subjekt, end når det skulle tolkes som koreferentielt med det oblikke led i oversætningen. Forskellen på de to kontekster var ikke signifikant for kontrolgruppen. I konklusionen peges der på betydningen af bevidsthed om de typologiske forskelle mellem dansk og de sprog som tales af voksne flygtninge og indvandrere som skal lære dansk.

EMNEORD: nulsubjekt, bestemmelse af anafors reference, serbokroatisk, andetsprogsforståelse

INDLEDNING

Udlændinges dansk bedømmes næsten altid på deres sprogproduktion, og især udtalen spiller en stor rolle for hvor godt danskere synes at

udlændinge taler dansk. Det er mere overset at sprogforståelsen selv efter mange år i Danmark kan være påvirket af udlændingenes førstesprog. Et af de træk som andetsprogsforskningen har fokuseret på, er forståelsen af subjektpronomener (Roberts et al. 2008; Keating et al. 2011). I mange sprog, de såkaldte *pro-drop*-sprog eller sprog med nulsubjekter, udelades subjektet i en ledsætning i reglen når det er koreferentielt med oversætningens subjekt, mens det i andre sprog som dansk er obligatorisk at have et subjekt i ledsætninger med et finit verbal uanset om subjektet er koreferentielt med oversætningens subjekt eller ej. I (1a) gør *betaler* det mest sandsynligt at *hun* er koreferentielt med *kvinden* i oversætningen, i (1b) tyder *scanner* på at *hun* skal tolkes som koreferentielt med præpositionsobjektet *kassedamen* i oversætningen. Men i begge tilfælde skal der være et subjekt i ledsætningen.

- (1) a. *Kvinden_i hilser på kassedamen_j, mens hun_i betaler for varerne på båndet.*
 b. *Kvinden_i hilser på kassedamen_j, mens hun_j scanner varerne på båndet ind.*

I et sprog med nulsubjekter som serbokroatisk (Leko 1989) udelades modsvarigheden til *hun* i (1a) med mindre leddet er emfatisk. Et eksplicit subjekt tolkes derfor normalt som koreferentielt med det oblikke led i oversætningen – eller som refererende til en helt tredje person. I (2a) fra serbokroatisk er subjektet udeladt i ledsætningen fordi det er koreferentielt med *tata* ('far') i oversætningen; subjekterne i begge sætninger henviser altså til samme referent. I (2b) viser det eksplicitte pronomielle subjekt (*on* 'han') at dette subjekt ikke er koreferentielt med oversætningens subjekt, og subjektet tolkes så som koreferentielt med det oblikke led i oversætningen (*sina* 'søn'), i hvert fald i fraværet af en kontekst der peger på en helt tredje referent.

- (2) a. *Tata_i gleda u sina_j dok Ø_i jede.*
 far se.3SG.PRS på søn.ACC mens spise.3SG.PRS
 'Faren_i ser på sønnen_j, mens han_i spiser.' (det udeladte subjekt refererer til faren)

- b. *Tata_i glada u sina_j dok on_j jede.*
 far se.3SG.PRS på søn.ACC mens 3SG.MASC spise.3SG.PRS
 'Faren_i ser på sønnen_j, mens han_j spiser.' (*on* refererer
 sandsynligvis til sønnen)

Det betyder at man kan forvente at sprogbrugere med serbokroatisk som førstesprog er tilbøjelige til at tolke det eksplicitte subjekt i den danske sætning (1a) som koreferentielt med alt andet end subjektet i oversættelsen, i hvert fald indtil de hører eller læser verbalet.

De flygtninge med serbokroatisk baggrund der kom til Danmark i 1990'erne, har i dag været her i mindst 20 år og bruger dansk i deres dagligdag. Denne undersøgelse har til formål at afdække om disse sprogbrugere påvirkes af deres førstesprog i tolkningen af danske pronominelle subjekter i efterstillede adverbelle ledsætninger som (1a-b).

Eftersom vi fokuserer på den rolle som førstesproget spiller for forståelse af andetsproget, og eftersom synet på førstesprogets rolle for andetsprogsindlæringen har varieret meget over de sidste 50-60 år, giver vi først et kort rids af denne udvikling. Dernæst gennemgår vi dele af litteraturen om processering af pronomener og nuls subjekter i typologisk forskellige sprog. Efter disse to oversigter følger vores egen undersøgelse med en gennemgang af metoden og resultaterne, og til sidst diskuterer vi resultaterne i lyset af hvad man ellers er nået frem til med hensyn til bestemmelse af pronomeners reference i den psykolingvistiske litteratur.

UDVIKLINGEN I SYNET PÅ ANDETSPROGSINDLÆRING

I 1950'erne var andetsprogsforskningen stærkt påvirket af Skinner og behaviorismen (Ellis 2015). Skinner (1957) fokuserede på adfærd og mente at sprogudøvelse ligesom al anden adfærd udgøres af vaner som opstår som respons på specifikke faktorer i vores omgivelser, bl.a. gennem imitation og forstærkning. Han mente også at gamle vaner hæmmer indlæringen af nye vaner. Det betyder at de først lærte sprogvaner står i vejen for nye. Den behavioristiske teori om sprog gav anledning til en af de tidligste modeller for tværspørglig overførsel, Lados kontrastanalyse (1957), som blev et vigtigt redskab for både undervisere og sprogindlærere fra 1950'erne til 1970'erne. Ifølge denne teo-

ri påvirkes en persons sproglige kompetencer på andetsproget stærkt af vedkommendes førstesprog. De egenskaber som de to sprog har fælles, skaber mulighed for positiv overførsel og fremmer tilegnelsen af andetsproget, mens forskellene mellem første- og andetsproget giver negativ overførsel og sinker andetsprogstilegnelsen (fx Littlewood 1984). Kontrastanalysen gav anledning til forudsigelser om hvor den negative overførsel opstår (Geva 2014). Dvs. det var på disse områder at sprogunderviserne skulle anvende intensive teknikker for at overvinde interferens fra førstesproget og i stedet skabe nye sprogvaner (Banathy et al. 1966).

I den stærkeste version af kontrastanalysen hævdedes det at alle sprogfejl i andetsproget skyldtes den negative overførsel fra førstesproget. Ingen undersøgelser har dog kunnet bekræfte denne påstand, og den kontrastive analyse er blevet meget kritiseret for at overdrive overførsel (Abbas 1995). Mange forventede fejl, som burde opstå ifølge kontrastanalysen, forekommer ikke, og egentlige fejl er ofte uafhængige af strukturforskellene mellem sprogene og skyldes i stedet overgeneralisering eller andre mentale processer (Dulay et al. 1982).

Et andet belæg for at overførselsrelaterede fejl ikke er de eneste fejl blandt sprogbrugere der tilegner sig et andetsprog, er at mange af fejlene i et og samme andetsprog laves af mennesker med vidt forskellige førstesprog (Bailey et al. 1974). Derfor kom der en modreaktion til de behavioristisk orienterede teorier om andetsprogstilegnelse. Dulay og Burt (1974) testede fx sprogbrugere med spansk som førstesprog og engelsk som andetsprog og fandt at 87 % af deres fejl i engelsk lignede de fejl som børn laver på engelsk når de tilegner sig det som førstesprog. Kun knap 5 % af fejlene skyldtes overførsel fra spansk til engelsk. Derfor brugte Dulay og Burt *Universal Grammar* (UG) til at fremsætte den såkaldte identitetsteori, dvs. en teori om at andetsprogstilegnelsen foregår på samme måde som førstesprogstilegnelsen.

Krashen (1982) tilsluttede sig påstanden om at der findes en kritisk periode for sprogstilegnelse, som slutter med pubertetens start (Lenneberg 1967), og hævdede at der må skelnes mellem tilegnelse og indlæring. Tilegnelse indebærer en implicit og uformel måde at tilegne sig et sprog på svarende til det man ser hos børn før den kritiske periodes slutning, mens indlæring betegner den bevidste sprogindlæringspro-

ces, hvor man gør en aktiv indsats for at lære sproget. Denne proces resulterer i en eksplicit viden om sprogets struktur, hvilket skaber en form for metasproglig forståelse. Krashen mente at man kunne forvente overførselsfejl især når sprogindlæringen foregik efter pubertetens start. Andre mente imidlertid at sprogbrugere har adgang til UG hele livet, og at deres fejl på andetsproget derfor i højere grad afspejler de træk som UG udpeger som mest grundlæggende i verdens sprog. Det var altså der hvor målsproget afveg fra de mest udbredte parameterindstillinger, at man måtte forvente fejl.

Blot fordi kontrastanalysen blev forkastet af tilhængerne af UG, forsvandt belæggene for overførsel mellem sprog ikke. Derfor blev opmærksomheden på ny rettet mod tværsproglig indflydelse (fx i antologierne Gass & Selinker 1983 og Kellerman & Sharwood Smith 1986 og monografien Odlin 1989) samtidig med at man forsøgte at bevare dele af identitetsteoriens resultater om universelle træk i tilegnelsen. I de nyeste teorier inddrages et samspil mellem viden om førstesproget og andre eksterne og interne faktorer. Ud over typologiske forskelle mellem førstesproget og andetsproget (jf. kontrastanalysen) og sproglige universalier (jf. identitetsteorien) nævner Ellis (2015) at også sprogbrugernes egen opfattelse af muligheden for overførsel fra førstesproget til andetsproget kan påvirke deres andetsprog. Desuden spiller det en rolle hvor meget sprogbrugerne er eksponeret for andetsproget, og endelig betyder helt individuelle faktorer meget. I dag ser man altså andetsprogstilegnelse som resultat af et meget komplekst samspil af faktorer.

Som nævnt i indledningen forventer vi at sprogbrugere med serbokroatisk baggrund vil være tilbøjelige til at overføre deres opfattelse af et eksplicit pronomener som signal om skift i subjektets reference fra serbokroatisk til dansk, i hvert fald hvis deres indlæring af dansk påbegyndtes efter pubertetens start. Der findes en række psykolingvistiske undersøgelser af hvordan sprogbrugere bestemmer et pronomens eller et nulusbjekts reference, både i sprog med nulusbjekter og i sprog der kræver et eksplicit subjekt, og både blandt førstesprogtalere og blandt andetsprogtalere.

BESTEMMELSE AF ANAFORERS REFERENCE I FØRSTESPROG OG ANDETSPROG

I Givóns hierarki for topicsammenhæng (*topic continuity*) (1983) er nulsbjekter det udtrykstræk der signalerer stærkest topicsammenhæng. Det kendes fra dansk ved det andet eller senere af flere sideordnede verballer (*Faren ser på sønnen og Ø rækker ham et æble*). Forskellen på dansk og serbokroatisk er altså at denne mulighed, nulsbjekt, findes i en efterstillet adverbial ledsætning på serbokroatisk, men ikke på dansk; på dansk rykker man nødvendigvis et trin ned i Givóns hierarki til et trykløst pronomen når man skifter til en ledsætning som i (1a-b).

Psykolingvistiske undersøgelser har forsøgt at afdække hvilke faktorer der styrer bestemmelse af anafors reference (*anaphora resolution*), altså bestemmelsen af hvilket nominal en pronominal anafor er koreferentiel med (for en oversigt, se de la Fuente et al. 2016). Hemforth et al. (2010) sammenlignede bestemmelse af anafors reference i finale 'før'-sætninger i engelsk, tysk og fransk. I en tysk sætning som sætningen i (3) kan relationen mellem oversætningens og ledsætningens referentielle led kun udtrykkes på én måde, nemlig med en eksplicit anafor, og her er der overvældende sandsynlighed for at anaforen tolkes som koreferentiel med oversætningens subjekt.

- (3) *Der Briefträger_i hat den Strassenfeger_j getroffen bevor er_{i/(j)} nach Hause ging.*
ART postbud har ART gadefejjer mødt før han til hjem gik
'Postbuddet_i mødte gadefejeren_j før han_{i/(j)} gik hjem'

I fransk er der to syntaktiske muligheder, nemlig en med anafor og finit verbal som i (4a) og en med nulsbjekt og infinit verbal som i (4b).

- (4) a. *Le facteur_i a rencontré le balayeur_j avant qu'il_{(i)/j}*
 ART postbud har mødt ART gadefejer før at-han
rentre à la maison.
 går til ART hus
 'Postbuddet_i mødte gadefejeren_j før han_{(i)/j} gik hjem'
- b. *Le facteur_i a rencontré le balayeur_j avant de Ø_i*
 ART postbud har mødt ART gadefejer før PRÆP
rentrer à la maison.
 gå til ART hus
 'Postbuddet_i mødte gadefejeren_j før han_i gik hjem.'

I (4a) med eksplicit anafor er forsøgspartagerne tilbøjelige til at tolke anaforen som koreferentiel med objektet i oversættelsen, og Hemforth et al. (2010) tolker dette resultat som udtryk for en griceansk bestemt tilbøjelighed til at antage at taleren ville have valgt den entydige form uden subjekt (4b) hvis det andet prædikat handlede om samme referent som oversættelsens subjekt (Grices mådesmaksime: 'Be brief!'). Da taleren ikke har valgt formen med nulssubjekt i (4a), må det være fordi anaforen er koreferentiel med oversættelsens objekt.

Engelsk har også både en form med anafor og finit verbal og en form med nulssubjekt og infinit verbal, nemlig (5a) og (5b).

- (5) a. *The postman_i met the streetsweeper_j before he_{i/(j)} went home.*
 b. *The postman_i met the streetsweeper_j before Ø_i going home.*

Her fandt Hemforth et al. (2010) alligevel at forsøgspartagerne foretrak at tolke anaforen som koreferentiel med oversættelsens subjekt selv når der var en eksplicit anafor som i (5a), omend ikke helt så hyppigt som de tysktalende forsøgspartagere. Da der findes et alternativ med nulssubjekt i engelsk, nemlig (5b), kan det undre at de engelsktalende deltagere ikke foretrak at tolke anaforen i (5a) som koreferentiel med objektet i oversættelsen i lighed med franske deltagers tolkning af (4a). Hemforth et al. (2010) peger på at den engelske konstruktion med *before going home* i (5b) er mindre frekvent end den franske konstruktion uden eksplicit anafor, *avant de rentrer à la maison* i (4b). De

mener at Grices mådesmaksime ikke i så høj grad kommer i spil ved tolkningen af (5a) som ved tolkningen af (4a) på grund af den lavere frekvens af (5b). Derfor foretrak de fleste engelske forsøgspartagere at tolke den eksplicite anafor i (5a) som koreferentiel med oversættelse-ningens subjekt.

Spørgsmålet er så hvorfor man på fransk hyppigere producerer formen med infinit verbal end på engelsk når der er tale om koreferentialitet mellem oversættelse-ningens og ledsætnings subjekter. Hemforth et al. (2010) forsøger at besvare dette spørgsmål ved hjælp af den kendsgerning at forskellige franske konjunktioner kombineres med enten indikativ eller konjunktiv i ledsætningen. Ved at bruge en infinit form undgår taleren hvad Hemforth et al. anser for en ekstra kognitiv belastning, nemlig at skulle holde styr på om verbalet skal være i indikativ eller konjunktiv. Denne forklaring på den franske præference for at tolke en eksplicit anafor som koreferentiel med objektet tager altså udgangspunkt i at den kognitive belastning ved at skulle holde styr på indikativ og konjunktiv fører til højere frekvens af konstruktioner med nulsubjekt og infinit verbal, og antager at det er frekvens der styrer modtagernes afkodningsforventninger om at anafor er tegn på skift i reference, og dermed på at anaforen er koreferentiel med objektet i oversættelse-ning. Forklaringen bygger imidlertid på en præmis om at det er mest oplagt at have en anafor i ledsætninger, og at anaforen er koreferentiel med subjektet. Men så bliver det uforklarligt hvorfor nogle sprog har nulanafor som deres foretrukne form når der er tale om koreferentialitet med oversættelse-ningens subjekt; med andre ord, hvorfor skulle serbokroatiske talere foretrække helt at udelade anaforen?

En række undersøgelser har fokuseret på hvordan subjektpronomener og nulsubjekter tolkes i sprog med nulsubjekter som italiensk og spansk. Carminati (2002) fandt at i italienske sætninger som (6a) tolkede forsøgspartagere i 80 % af tilfældene nulsubjektet som koreferentielt med subjektet i oversættelse-ning, men kun i 20 % af tilfældene tolkede de en eksplicit pronominel anafor (jf. (6b)) som koreferentiel med subjektet i oversættelse-ning. Der var med andre ord en stærk præference for nul når subjekterne for de to handlinger var koreferentielle, og for et eksplicit pronomen når der var skift i reference.

- (6) a. *Marta_i scriveva frequentemente a Piera_j quando Ø_{i/(j)} era*
 Marta_i skrev ofte til Piera_j da var
negli Stati Uniti.
 i-ART stater forenede
 'Marta_i skrev ofte til Piera_j da hun_{i/(j)} var i USA'
- b. *Marta_i scriveva frequentemente a Piera_j quando lei_{(i)/j} era*
 Marta skrev ofte til Piera da hun var
negli Stati Uniti.
 i-ART stater forenede
 'Marta_i skrev ofte til Piera_j da hun_{(i)/j} var i USA'

Ifølge Runner og Ibarra (2016) fandt de la Fuente og Hemforth (2013) den samme fordeling af præferencer i tilsvarende spanske sætninger, men lidt mindre udtalt: Ved nuls subjekt i ledsætningen blev oversættelse-ns subjekt foretrukket som koreferentielt led i 65 % af tilfældene, ved eksplicit pronominel anafor i godt 30 % af tilfældene. Noget tyder altså på at nuls subjekter og anaforer ikke processeres ens i alle sprog med nuls subjekter.

Bestemmelse af anafors reference er også blevet undersøgt blandt andetsprogsindlærere, og her er især en undersøgelse af Roberts et al. (2008) relevant for vores formål. Roberts et al. rejser spørgsmålet om det er strukturelle forskelle mellem sprogindlærernes førstesprog og deres andetsprog der gør at de processerer sætninger på andetsproget langsommere end førstesprogtalere, eller om det generelt er den kognitive belastning ved at processere et andetsprog der gør dem langsommere. I det sidste tilfælde skulle andetsprogsindlærere af et sprog uden nuls subjekter være lige dårligt stillet uanset deres førstesprogs struktur. Derfor undersøgte de forståelsen af pronomener i hollandsk hos sprogbrugere med enten tyrkisk eller tysk som førstesprog. Til forskel fra tysk og hollandsk er tyrkisk et sprog med nuls subjekter. Det vil sige at forsøgsdeltagerne med tysk baggrund skulle have en strukturel fordel sammenlignet med deltagerne med tyrkisk baggrund ved forståelsen af pronomener på hollandsk.

Roberts et al. (2008) brugte bl.a. et eksperiment med eyetracking til at belyse deltagernes onlineprocessering og et spørgeskema til at vise hvilken referent deltagerne foretrak som koreferentielt med en anafor.

Den relevante forsøgsbetingelse for vores undersøgelse var sekvenser som den hollandske modsvarighed til *Peter og Hans er på kontoret. Mens Peter arbejder, spiser han en sandwich. Det er en stille dag*. Her introduceres to referenter i den første helsætning; så kommer der en helsætning med en initial adverbialsætning med den ene af referenterne som subjekt og en oversætning med en anafor. I eksemplet kan *han* i oversætningen tolkes som koreferentielt med det helsætningsinterne subjekt *Peter* i ledsætningen eller med det andet led i den første helsætning, *Hans*. Hvis deltagere med tyrkisk baggrund påvirkes af muligheden for nulsubjekter i tyrkisk, vil de tolke den hollandske modsvarighed til *han* som koreferentielt med *Hans* snarere end *Peter*, mens deltagere med tysk baggrund kan forventes at følge det samme mønster som deltagere med hollandsk som førstesprog, dvs. de vil vælge *Peter* som referent for anaforen fordi *Peter* nævnes i samme helsætning og tilmed som subjekt.

I overensstemmelse med de typologisk bestemte forventninger viste Roberts et al.s (2008) spørgeskemaundersøgelse at deltagerne med tyrkisk baggrund signifikant oftere valgte referenten i den foregående helsætning som referent for anaforen end de to andre sproggrupper. Til gengæld viste eyetracking-eksperimentet at de to andetsprogsgrupper begge så længere tid på det problematiske område af sætningen (pronomenet og det efterfølgende verbal) end førstesprogtalerne på trods af at man kunne forvente at deltagerne med tyrkisk baggrund uden tøven ville forstå det eksplicite pronomen som koreferentielt med det helsætningseksterne nomen (*Hans* i eksemplet), og at deltagerne med tysk som baggrund uden tøven ville tolke anaforen som koreferentielt med subjektet i ledsætningen i lighed med de hollandsktalende deltagere. Deltagernes specielle tyrkiske baggrund slog altså kun igennem i offlineundersøgelsen af deres forståelse af sætningerne. Ved undersøgelse af deres onlineprocessering i eyetracking-eksperimentet viste de to andetsprogsgrupper det samme belastningsmønster uanset deres førstesprog. Roberts et al. (2008) mener at både diskursprominens og syntaktiske træk peger mod *Peter* som anaforens referent i eksemplet, men syntaktisk set kunne *Hans* også være referenten. Derfor skal andetsprogtalerne bruge tid på at integrere diskursprominens og syntaks. Roberts et al.s konklusion er at "[t]he observed problem is [...]"

caused by syntax and must be resolved by pragmatics, and it is at the level of pragmatics that the L1 appears to exert its influence” (2008: 352-353).

Serbokroatisk er som nævnt et sprog med nulsbjekter, men selv når et subjekt i en ledsætning er koreferentielt med oversættningens subjekt, er der alternative konstruktionsmuligheder, idet der forekommer sætninger med emfatiske pronomener. Desværre har vi ingen mulighed for at undersøge frekvensen af de alternative konstruktioner eller hvor ofte en anafor i serbokroatisk er koreferentiel med et forudgående subjekt, og hvor ofte den er koreferentiel med et andet led. Det forsøg som vi gør rede for herunder, ligner Roberts et al.s (2008) forsøg derved at vi undersøger onlineprocesseringen af et pronomen, dog ved en selvstyret læsetest (*self-paced reading test*) og ikke ved eyetracking. Men i modsætning til sætningerne i Roberts et al. (2008) bruger vi kun helsætninger med finale adverbielle ledsætninger, og det problematiske pronomen findes i ledsætningen. Sætningerne i Roberts et al. (2008) er påfaldende ved at have et proprium i den initiale ledsætning og anaforen i oversættningen (i dansk oversættelse: ’Mens Peter arbejder, spiser han en sandwich’); det kan give anledning til et ekstra problem med integrering af syntaktisk og pragmatisk information. I vores sætninger sandsynliggøres en bestemt tolkning af den pronomielle anafor gennem den del af sætningen der følger efter anaforen. Det betyder at en forsinkelse i læsningen efter anaforen kan tolkes som udtryk for brud på læserens spontane tolkning af anaforen. Vi forventer altså at sprogbrugere med serbokroatisk baggrund anvender en tolkningsstrategi der ligner den man har fundet i andre sprog med nulsbjekter (Carminati 2002; de la Fuente og Hemforth 2013), og at de overfører den fra deres førstesprog serbokroatisk til dansk. Det betyder at de kan forventes at tolke pronomenet i en adverbial ledsætning som i (1a) som en markør for skift i reference og at fastlægge anaforen som koreferentiel med det led der ikke er subjekt i oversættningen. Med hensyn til de danske deltagere forventer vi at de følger det mønster man har set hos fx tysktalende (Hemforth et al. 2010), nemlig spontant at tolke anaforen som koreferentiel med oversættningens subjekt når der ikke er noget i oversættningen der skaber andre forventninger (jf. Miltsakaki 2002).

METODE

Formålet med undersøgelsen er som nævnt at finde ud af om talere af dansk med serbokroatisk baggrund overfører tolkningsstrategier for bestemmelse af anaforsers reference fra deres førstesprog til deres andetsprog dansk. Som det er fremgået af indledningen, har man brugt en række forskellige metoder til at undersøge bestemmelse af pronomeners referencer, bl.a. selvstyrede læsetest, eyetracking og spørgeskemaer (Roberts et al. 2008; Hemforth et al. 2010). Ved en selvstyret læsetest ser forsøgspartagerne et ord i en tekst eller sætning et ord ad gangen på en skærm og klikker selv for at få næste ord frem. Langsomme læsning udtrykt ved længere mellem klikkene tolkes som udtryk for at teksten ikke opfylder de forventninger som læseren har dannet på baggrund af teksten indtil det punkt hvor læsningen forsinkes. Vi forventer at se en længere læsetid for talere med serbokroatisk baggrund i de sætninger hvor anaforen i den finale ledsætning er koreferentiel med subjektet i oversætningen, end i de sætninger hvor den er koreferentiel med det oblique led, fordi teksten på serbokroatisk kun ville have en eksplicit anafor i ledsætningen hvis den var koreferentiel med det oblique led eller henviste til en helt tredje referent.

To forsøgsgrupper deltog i undersøgelsen, en gruppe med serbokroatisk som førstesprog og dansk som andetsprog og en gruppe med dansk som førstesprog. For at sikre at deltagerne med serbokroatisk førstesprog havde et solidt kendskab til serbokroatisk og havde lært dette sprog først og ikke parallelt med dansk, valgte vi serbokroatiske indvandrere til Danmark der var mindst 15 år da de begyndte at lære dansk. Det betød at de var over den antagne kritiske alder for sprogindlæring ved mødet med dansk. På den anden side skulle deltagerne have et solidt kendskab til dansk, og vi valgte derfor deltagere der havde boet i Danmark i mindst 20 år. Faktisk var de alle ankommet for mindst 23 år siden, hvilket er omkring det tidspunkt hvor den sidste bølge af krigsflygtninge fra eks-Jugoslavien kom til Danmark. Den eksperimentelle gruppe består altså af tosprogede talere med serbokroatisk som førstesprog og dansk som andetsprog som har lært dansk efter 15-års-alderen og på undersøgelsestidspunktet havde boet i Danmark i mindst 23 år.

Kontrolgruppen bestod af talere med dansk som førstesprog. De

var alle opvokset med udelukkende dansk i hjemmet. Selvom de har lært engelsk og eventuelt andre sprog i og udenfor skolen, forventede vi ikke at det ville betyde noget, dels fordi deltagerenes førstesprog entydigt var dansk, dels fordi engelsk og andre skolesprog i Danmark heller ikke er sprog med nulsbjekter. For at kontrolgruppen skulle ligne gruppen med serbokroatisk baggrund så meget som muligt, var deltagerne fra samme aldersgruppe (40 til 70 år) og fra samme område i Danmark, nemlig København og omegn. Tabel 1 viser en oversigt over antallet af personer i hver gruppe, den gennemsnitlige alder, minimums- og maksimumsalderen samt den gennemsnitlige alder ved ankomsten til Danmark for den serbokroatiske gruppes vedkommende.

TABEL 1. DELTAGERE

	Antal	Gennemsnits- alder	Min. alder	Max. alder	Gennemsnitlig alder ved ankomst til Danmark
Serbokroatisk baggrund	12	54	40	70	32
Dansk baggrund	12	52	41	68	-

Antallet af deltagere, deres alder og for deltagerne med serbokroatisk baggrund, deres gennemsnitsalder ved ankomst til Danmark.

Testen bestod af 70 sætninger (20 målsætninger, se bilag, og 50 fyldsætninger) med et efterfølgende forståelsesspørgsmål for hver sætning. Målsætningerne bestod af en oversætning med en final ledsætning indledt af *mens* som i (7):

(7) *Faren_i vinker til sønnen_i, mens han_i kører forbi legepladsen.*

Det temporale *mens* er så neutralt at der vanskeligt kan tolkes nogen kausal relation eller andet ind i forholdet mellem oversætning og ledsætning (jf. Miltsakaki 2002). Oversætningen indeholdt et subjekt og et oblikt led (et objekt, et præpositionsobjekt og i et tilfælde styrelsen for en præposition), mens ledsætningen indeholdt et pronomen som var søgt gjort koreferentielt med enten subjektet eller det oblikke led i oversætningen gennem betydningen af prædikatet efter anaforen (se

bilaget). Hver sætning med en anafor der var koreferentiel med subjektet i oversætningen, havde en modsvarighed med en anafor i ledsætningen der var koreferentiel med det oblikke led. De to sætninger i et par adskilte sig kun ved ledsætningens prædikat. Et eksempel er (1), som gentages her.

(1) a. Subjektkoreferentiel variant: *Kvinden_i hilser på kassedamen, mens hun_i betaler for varerne på båndet.*

b. Oblikkoreferentiel variant: *Kvinden_i hilser på kassedamen, mens hun_j scanner varerne på båndet ind.*

Hver deltager blev kun præsenteret for en af sætningerne fra hvert sætningspar. Dvs. halvdelen af deltagerne fra hver sproggruppe så en variant af testen med den ene ledsætning efter oversætningen, mens den anden halvdel så en variant med den anden ledsætning efter oversætningen. I hver testvariant indgik der ti subjektkoreferentielle sætninger og ti oblikkoreferentielle sætninger. Mellem hver målsætning var der to eller tre fyldsætninger. De adskilte sig fra målsætningerne med hensyn til sætningstype da deres funktion netop var at undgå at deltagerne gennemskuede strukturen i målsætningerne. Et eksempel på en fyldsætning kan ses i (8).

(8) *Ejeren prøver at holde biografen i live både kunstnerisk og økonomisk.*

Sætningerne blev præsenteret for deltagerne et ord ad gangen midt på en skærm, dvs. hvert ord forsvandt når et nyt ord blev klikket frem. Et punktum efter det sidste ord viste slutningen på en sætning. Efter hver sætning fulgte et forståelsesspørgsmål. Forståelsesspørgsmålene var simple spørgsmål om handlingen i sætningerne og havde det formål at sikre at deltagerne ikke bare læste sætningerne, men også forstod dem. Deltageren fik to svarmuligheder, en i venstre side af skærmen, som skulle vælges med venstre piletast, og en anden i højre side, som skulle vælges med højre piletast. Det korrekte svars position på skærmen var randomiseret så det ikke altid stod i fx højre side. (9) viser et eksempel på et spørgsmål og de tilsvarende svarmuligheder:

(9) *Hvor ligger varerne? I kurven/På båndet*

50 % af spørgsmålene handlede om oversætningen, og de andre 50 % om ledsætningen, så deltageres opmærksom blev ligeligt fordelt under testen og de ikke indstillede sig på kun at fokusere på den ene af sætningerne. Svarenes korrekthed afhang altså ikke nødvendigvis af hvordan deltagerne tolkede anaforen i ledsætningen, og derfor kan svarene ikke bruges til at bestemme denne tolkning. Målsætningerne blev vist i tre forskellige rækkefølger; formålet med det var at undgå at den træthed hos deltagerne som man kan forvente sidst i testen, ramte de samme sætninger i alle tilfælde. Testen blev lavet i PsychoPy2 (Peirce 2009) på en MacBook.

Ved forsøgets start blev deltagerne præsenteret for testen og instrueret i hvilke taster de skulle bruge, så de kunne sidde klar uden at skulle flytte hånden frem og tilbage mellem tasterne. De blev trænet på tre sætninger med forståelsesspørgsmål for at sikre at de forstod instrukserne. Der blev ikke givet feedback på om et svar var rigtigt eller forkert.

Testen forløb uden væsentlige problemer for nogen af deltagerne. Selv om nogle var længere tid om at fuldføre testen end andre (varighed 12-30 minutter), havde deltagerne nogenlunde lige mange fejl i deres besvarelser. De fleste havde 1-3 forkerte svar bortset fra en enkelt deltager – en serbokroatisk mand – som havde et fejlfrit resultat. Der var intet der tydede på at nogle enkelte sætninger genererede flere fejl end andre.

I starten af testen fulgte alle deltagerne instrukserne, men enkelte deltagere glemte dem senere og brugte kun den ene hånd til at trykke på tasterne. Det har dog ikke nogen betydning for resultaterne da et skift mellem tasterne under alle omstændigheder kun var påkrævet ved svarene på forståelsesspørgsmålene og ikke under den del af sætningen der er relevant for testresultaterne.

En enkelt serbokroatisk deltager læste sætningerne højt i begyndelsen, mens en anden serbokroatisk deltager havde lidt svært ved at læse nogle af de længere ord som *græsslåmaskine* og *andelsboligforening* og læste dem højt for at forstå dem. De fleste deltagere gav udtryk for at det var en sjov test, og mange var interesserede i at få at vide hvor mange

korrekte svar de havde. Nogle deltagere mente dog også at testen var ret trættende mod slutningen. Ingen af deltagerne kunne gennemskue formålet med testen, og flere af dem troede at vi var interesserede i svarene på spørgsmålene.

RESULTATER

Hypotesen var at sammenlignet med de rent dansksprogede deltagere ville deltagere med serbokroatisk baggrund have længere reaktionstid efter en pronominel anafor der viste sig at være koreferentiel med subjektet i oversætningen, end efter en pronominel anafor der viste sig at være koreferentiel med oversætningens oblikke led (dvs. ved skift i reference mellem de to subjekter). Grunden til denne antagelse er at deltagerne med serbokroatisk baggrund må antages at forvente at et pronomint subjekt markerer et skift i reference. Ud fra undersøgelser af førstesprogtalere af andre sprog med eksplicite subjekter (fx Hemforth et al. 2010) forventede vi at deltagerne med dansk som førstesprog spontant ville tolke anaforen som koreferentiel med oversætningens subjekt og derfor ville have forsinket læsning i de sætninger hvor resten af ledsætningen viste at pronomenet snarere var koreferentielt med det oblikke led i oversætningen.

Ved udregning af resultaterne frasorterede vi alle målinger hvor deltagerne svarede forkert på kontrolspørgsmålet efter en sætning. Det drejer sig om 6,9 % af alle svar (16 i gruppen med serbokroatisk som førstesprog, 17 i gruppen med dansk som førstesprog). Desuden er svarene for en sætning af hver type bortkommet for en deltager med dansk som baggrund. Beregningerne er altså i alt lavet på grundlag af reaktionstider i 445 sætninger.

Derefter isolerede vi reaktionstiderne fra det punkt hvor deltagerne trykkede på knappen efter ledsætningens pronomielle subjekt, til det punkt hvor de trykkede på knappen efter det andet ord efter verbalet. Dette tal er reaktionstiden for den pågældende læser af det relevante område i den pågældende sætning. I sætningen *Kvinden bilser på kasse-damen, mens hun betaler for varerne på båndet* drejer det sig altså om den samlede læsetid fra deltageren trykker på knappen efter at have set *hun*, til og med der hvor deltageren trykker på knappen efter *varerne*. Vi inddrager med andre ord ikke læsning af selve pronomenet i reak-

tionstiden da forsøgsdeltagerne ikke har nogen grund til at tøve når de bare ser *hun* på skærmen. Grunden til at vi inddrager flere ord efter pronomenet, er dels at det ikke i alle tilfælde er verbalet alene der gør subjektet entydigt, dels at læsere i reglen først forsinkes i læsningen lidt efter problemkilden, dvs. lidt efter det punkt i teksten der får dem til at undre sig. Vi udregnede så den gennemsnitlige reaktionstid for hver enkelt deltager for hver sætningstype, subjektcoreferentielle sætninger og obliktcoreferentielle sætninger, og det er altså disse gennemsnitstal for hver deltager der indgår i de statistiske beregninger.

Fordelingen af hver gruppes gennemsnitlige reaktionstider på de to sætningstyper fremgår af tabel 2.

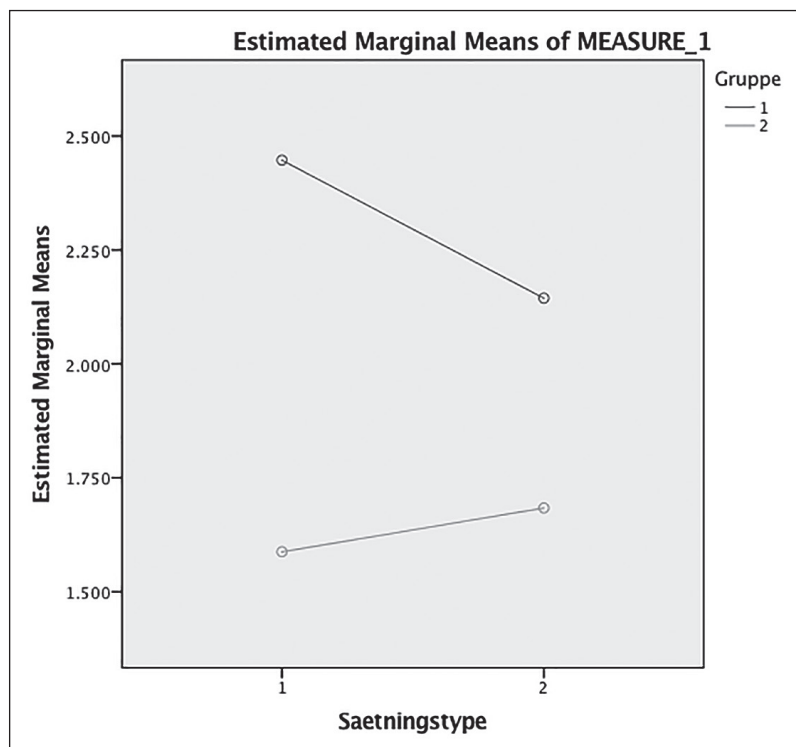
TABEL 2. GENNEMSNTLIG REAKTIONSTID

Gruppe	Sætningstype	Gennemsnitlig reaktionstid i millisekunder	Standard-afvigelse
Serbokroatisk (N = 12)	subjektcoreferentiel	2447	555
	objektcoreferentiel	2144	487
Dansk (N = 12)	subjektcoreferentiel	1588	382
	objektcoreferentiel	1684	431

Den gennemsnitlige reaktionstid for hver sætningstype inden for hver sproggruppe.

En ANOVA-test (af typen *mixed between-within subjects* beregnet på gennemsnittet af hvert individs reaktionstider inden for hver betingelse, subjektcoreferentiel og objektcoreferentiel) viste at der var en interaktion mellem sproggruppe og sætningstype med hensyn til reaktionstiderne i de to forsøgsbetingelser ($Wilks' \Lambda = 0,58$, $F(2, 21) = 16,20$, $p = 0,001$, $\eta^2 = 0,42$) (se figur 1).

FIGUR 1. INTERAKTIONEN MELLEM SPROGGRUPPE OG SÆTNINGSTYPE.

Sproggruppe 1 er deltagerne med serbokroatisk baggrund, sproggruppe 2 er deltagerne med dansk som førstesprog. Sætningstype 1 er sætninger hvor ledsætningens subjekt er koreferentielt med oversætningens subjekt, og sætningstype 2 er sætninger hvor ledsætningens subjekt er koreferentielt med oversætningens oblikke led.

Af figur 1 og tabel 2 fremgår det at deltagere med serbokroatisk baggrund havde længere reaktionstid på sætninger hvor subjektet i ledsætningen var koreferentielt med subjektet i oversætningen, end deltagere med dansk som førstesprog, og at de også havde længere reaktionstid på sætninger hvor der var koreferentialitet mellem ledsætningens subjekt og det oblikke led i oversætningen, men at deres reaktionstid på denne type sætninger var kortere end for sætninger af type 1. Omvendt var deltagerne med dansk som førstesprog længere om at læse sætninger af type 2 end af type 1. En t-test med sammen-

ligning af den gennemsnitlige reaktionstid på hver af de to sætnings-typer inden for hver sproggruppe viste med Bonferroni-korrigeret alfa-niveau på 0,0083 en signifikant forskel på forsøgsbetingelserne med en stor effekt i den serbokroatiske gruppe (serbokroatisk: $t(11) = 3,52, p < 0,005, r = 0,73$). I den dansksprogede gruppe var forskellen ikke signifikant ($t(11) = 1,96, p = 0,08, r = 0,51$). Det betyder altså at der var en klar forskel på reaktionstiderne mellem de to sætningstyper inden for den serbokroatiske gruppe, og forskellen var i den forventede retning: Deltagerne med serbokroatisk baggrund reagerede signifikant langsommere på sætninger med et pronominelts subjekt der var koreferentielt med oversættelsens subjekt, end på sætninger hvor det pronomelle subjekt i ledsætningen var koreferentielt med det oblique led i oversættelsen. For de rent dansksprogede deltagere kan vi ikke afgøre om et større antal deltagere og eventuelt flere sætninger i testen ville have vist den forventede forskel, nemlig at de ville læse sætninger hvor subjektet er koreferentielt med oversættelsens oblique led, langsommere end sætninger hvor subjektet er koreferentielt med oversættelsens subjekt.

DISKUSSION

I serbokroatisk udelades et subjekt i en ledsætning der er koreferentielt med oversættelsens subjekt som nævnt som hovedregel, mens sådan et subjekt er obligatorisk i dansk. Hvis ledsættelsens subjekt er koreferentielt med et andet led end oversættelsens subjekt, udtrykkes det eksplicit på serbokroatisk. Derfor var undersøgelsens hypotese at forsøgsdeltagere med serbokroatisk baggrund i udgangspunktet havde en forventning om at et eksplicit subjekt i en efterstillet ledsætning på dansk er koreferentielt med det oblique led i oversættelsen. Det ville betyde at de blev forsinket i læsningen når denne forventning blev skuffet af anaforens verbal eller et senere led. Denne hypotese blev bekræftet idet forsøgsdeltagerne med serbokroatisk baggrund læste sætningerne med koreferentialitet mellem ledsættelsens og oversættelsens subjekter signifikant langsommere end sætningerne med koreferentialitet mellem ledsættelsens subjekt og oversættelsens oblique led. På trods af at alle deltagere med serbokroatisk baggrund havde boet i Danmark i mindst 23 år, og alle taler dansk i deres dagligdag, slog

deres førstesprog altså igennem i en lille forsinkelse i deres læsehastighed – dvs. som en lille forsinkelse i deres læseforståelse.

For de deltagere der havde dansk som førstesprog, var forskellen på de to forsøgsbetingelser ikke signifikant.

Vi testede ikke deltagerne dansk, og vi kan se at deltagerne med serbokroatisk baggrund generelt læste langsommere end de danske deltagere (se tabel 2 og figur 1). Hvis man sammenligner de to gruppers gennemsnitlige læsetid under et for de to betingelser ved hjælp af en t-test for to grupper med samme varians, finder man at deltagerne med serbokroatisk baggrund ($N = 12$, $M = 2,30$, $SA = 0,50$) generelt læste signifikant langsommere end de deltagere der havde dansk som førstesprog ($N = 12$, $M = 1,64$, $SA = 0,40$) ($t(22) = 3,57$, $p = 0,002$, $r = 0,61$), og at forskellen havde en middelstor effekt. Også dette resultat er forventeligt taget i betragtning af dansk er andetsprog for deltagerne med serbokroatisk baggrund. Men det afgørende for vores undersøgelse er at der var en interaktionseffekt mellem betingelse (subjekt-koreferentialitet vs. objekt-koreferentialitet) og sprogbaggrund (serbokroatisk som førstesprog vs. dansk som førstesprog), og at deltagerne med serbokroatisk baggrund læste sætninger med subjekt-koreferentialitet signifikant langsommere end sætninger med koreferentialitet mellem ledsætningens subjekt og oversætningens oblikke led. Deltagerne med serbokroatisk som førstesprog fortolkede altså i udgangspunktet subjektet i en ledsætning anderledes end deltagerne med dansk som førstesprog.

Roberts et al. (2008) fandt at andetsprogsbrugere af hollandsk med enten tyrkisk eller tysk baggrund var forsinket ved læsning af anaforer når der var to mulige referenter i spil, uanset sprogbaggrund. Deres konklusion var at det ikke var førstesprogets type, men derimod det forhold at der var tale om andetsprogsbrugere, der var årsag til den forsinkede læsning (målt ved eyetracking) sammenlignet med førstesprogstalerne. Roberts et al.s undersøgelse og vores undersøgelse er imidlertid ikke direkte sammenlignelige. For det første var sætningsopbygningen i stimuli forskellig i de to undersøgelser. Roberts et al. brugte flere helsætninger i hvert enkelt eksempel, og referencen skulle vurderes på tværs af en helsætningsgrænse; i vores undersøgelse blev de to potentielle referenter nævnt i ledsætningens oversætning. Miltsakaki

(2002) peger på nødvendigheden af at skelne mellem bestemmelse af hvad anaforer refererer til på tværs af helsætningsgrænser og inden for en helsætning; i det sidste tilfælde spiller verbernes semantik en langt større rolle end i det første. I vores undersøgelse var oversætningen ens i de to forsøgsbetingelser, og det temporale *mens* lagde op til en meget neutral sammenhæng mellem de to begivenheder som blev omtalt i oversætningen og i ledsætningen. For det andet forblev sætningerne tvetydige i Roberts et al.s (2008) undersøgelse. Læserne havde altså al mulig grund til at lade blikket dvæle ved eller vende tilbage til området med anaforen fordi de måtte beslutte sig for hvilken referent der var mest sandsynlig givet sætningernes struktur. I vores undersøgelse ledte resten af sætningen efter anaforen læserne i retning af en bestemt tolkning. Så en forsinkelse i læsningen efter anaforen afslører en skuffet forventning når læseren i udgangspunktet har lagt sig fast på en bestemt tolkning. Derfor er det sandsynligt at vores undersøgelse tydeligere viser betydningen af den typologiske forskel på sprogene end Roberts et al.s undersøgelse, men det bør undersøges ved forsøg med de samme danske sætninger og andetsprogsbrugere med førstesprog af forskellige typer.

En svaghed ved vores undersøgelses stimuli er at det ikke i alle tilfælde var muligt at lave sætninger hvor det var verbalet der sandsynliggjorde at ledsætningens subjekt var koreferentielt med enten subjektet eller det oblikke led i oversætningen. Fx er *hvisker* i sætningen *Læreren kigger på eleven, mens han hvisker til sidemanden i timen* ikke nok til at bestemme om *han* er koreferentielt med *læreren* eller med *eleven*. Derfor valgte vi som sagt at beregne reaktionstiden fra det tidspunkt hvor deltagerne klikkede videre efter at have læst subjektet, til de klikkede videre fra det andet ord efter verbalet, og denne beregning er ens for alle deltagere.

I disse år kommer der mange mennesker med et andet førstesprog end dansk til Danmark i en sen alder. I vores undersøgelse valgte vi en gruppe som kom til Danmark efter pubertetens start, og som for størstedelens vedkommende er godt integreret i det danske samfund, netop for at se om sådanne sene indlærere der har været eksponeret for dansk længe (minimum 23 år), stadig har forståelsesproblemer der kan påvirke dem i dagligdagen. Det er en pointe at alle deltagerne i undersøgelsen forstod sætningerne; andelen af rigtige svar fra deltagerne

med serbokroatisk førstesprog var stort set den samme som andelen af rigtige svar fra deltagerne med dansk som førstesprog. Men deltagerne med serbokroatisk førstesprog var altså både signifikant længere om at læse sætningerne og specifikt længere om at læse de sætninger hvor strukturen stred mod deres viden fra serbokroatisk. Der er her tale om en ganske lille forsinkelse i forståelsen som næppe spiller nogen stor rolle i dagligdagen, men dog kan medføre træthed, især hvis en forsinkelse ved dette sproglige træk, bestemmelse af anaforsers reference, ledsages af andre forsinkelser i sprogforståelsen.

En øget viden om hvordan dansk afviger fra de nye danskeres førstesprog, og hvor dansk afviger fra typologisk stærke tendenser i verdens sprog, vil kunne bidrage til at styrke undervisningen i dansk som andetsprog og forhåbentlig forbedre indvandrernes muligheder for integration.

TAK

Artiklen bygger på Donna Prohics speciale ved Lingvistik, Københavns Universitet, med Elisabeth Engberg-Pedersen som vejleder. Vi vil gerne takke Mads Poulsen for hjælp med eksperimentet, to anonyme bedømmere, NyS' redaktion og ikke mindst deltagerne i eksperimentet. Alle udestående fejl og mangler hviler naturligvis på os.

Donna Eleanor Prohic
Københavns Universitet
just-donna@hotmail.com

Elisabeth Engberg-Pedersen
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
eep@hum.ku.dk

LITTERATUR

- Abbas, A. K. 1995. Contrastive analysis: is it a living fossil? *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* 33(3). 195-215. DOI: 10.1515/iral.1995.33.3.195.
- Bailey, N., C. Madden & S. D. Krashen. 1974. Is there a "natural sequence" in adult second language learning? *Language Learning* 24. 235-243. DOI: 10.1111/j.1467-1770.1974.tb00505.x.
- Banathy, B., E. Trager & C. Waddle. 1966. The use of contrastive data in foreign language course development. A. Valdman (red.), *Trends in language teaching*, 35-56. New York, NY: McGraw-Hill.
- Carminati, M. N. 2002. *The processing of Italian subject pronouns*. Ph.d.-afhandling. University of Massachusetts Amherst, ProQuest Dissertations Publishing, UMI no. 3039345.
- De la Fuente, I. & B. Hemforth. 2013. Topicalization and focusing effects on subject and object pronoun resolution in Spanish. J.C. Amaro, G. Lord, A. de Prada Perez & J.E. Aaron (red.), *Selected proceedings of the 16th Hispanic Linguistics Symposium*, 27-45. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project.
- De la Fuente, I., B. Hemforth, S. Colonna & S. Schimke. 2016. The role of syntax, semantics, and pragmatics in pronoun resolution: a cross-linguistic overview. A. Holler & K. Suckow (red.), *Empirical perspectives on anaphora resolution*, 11-31 (Linguistische Arbeiten 563). Berlin: De Gruyter. DOI: 10.1515/9783110464108-003.
- Dulay, H. C. & M. Burt. 1974. Natural sequences in child second language acquisition. *Working Papers on Bilingualism* 4. 71-98. DOI: 10.1111/j.1467-1770.1974.tb00234.x.
- Dulay, H. C., M. K. Burt & S. D. Krashen. 1982. *Language two*. Oxford: Oxford University Press.
- Ellis, R. 2015. *Understanding second language acquisition*, 2. udg. Oxford: Oxford University Press.
- Gass, S. M. & L. Selinker (red.) 1983. *Language transfer in language learning*. Rowley, MA: Newbury House.
- Geva, E. 2014. Introduction: the cross-language transfer journey – a guide to the perplexed. *Written Language & Literacy* 17(1). 1-15. DOI: 10.1075/wll.17.1.01geva.
- Givón, T. 1983. Topic continuity in discourse: an introduction. T. Givón (red.), *Topic continuity in discourse: a quantitative cross-language study*, 1-42. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

- Hemforth, B., L. Konieczny, C. Scheepers, S. Colonna, S. Schimke, P. Baumann & J. Pynte. 2010. Language specific preferences in anaphor resolution: exposure or Gricean maxims? S. Ohlsson & R. Catrambone (red.), *Proceedings of the 32nd annual conference of the cognitive science society*, 2218–2223. Portland: Cognitive Science Society. (<https://escholarship.org/uc/item/8kq1b40b>)
- Keating, G. D., B. VanPatten & J. Jegerski. 2011. Who was walking on the beach? Anaphora resolution in Spanish heritage speakers and adult second language learners. *Studies in Second Language Acquisition* 33. 193–221. DOI: 10.1017/S0272263110000732.
- Kellerman, E. & M. Sharwood Smith (red.) 1986. *Crosslinguistic influences in second language acquisition* (Language Teaching Methodology Series). New York, NY: Pergamon Press.
- Krashen, S. 1982. *Principles and practice in second language acquisition* (Language Teaching Methodology Series). Oxford: Pergamon Press.
- Lado, R. 1957. *Linguistics across cultures: applied linguistics for language teachers*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Leko, N. 1989. Case of noun phrases in Serbo-Croatian and case theory. *Folia Linguistica* 23(1-2). 27–54. DOI: 10.1515/flin.1989.23.1-2.27.
- Lenneberg, E. H. 1967. *Biological foundations of language*. New York, NY: John Wiley.
- Littlewood, W. T. 1984. *Foreign and second language acquisition: language acquisition research and its implications for the classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Miltsakaki, E. 2002. Toward an aposynthesis of topic continuity and intrasentential anaphora. *Computational Linguistics* 28(3). 319–355. DOI: 10.1162/089120102760276009.
- Odlin, T. 1989. *Language transfer: cross-linguistic influence in language learning* (The Cambridge Applied Linguistics Series). Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9781139524537.
- Peirce, J. W. 2009. Generating stimuli for neuroscience using PsychoPy. *Frontiers in Neuroinformatics* 2(10). 1–10. DOI: 10.3389/neuro.11.010.2008.
- Roberts, L., M. Gullberg & P. Indefrey. 2008. Online pronoun resolution in L2 discourse: L1 influence and general learner effects. *Studies in Second Language Acquisition* 30. 333–357. DOI: 10.1017/S0272263108080480.
- Runner, J. T. & A. Ibarra. 2016. Information structure effects on null and overt subject comprehension in Spanish. A. Holler & K. Suckow (red.), *Empirical perspectives on anaphora resolution*, 87–112 (Linguistische Arbeiten 563). Berlin: De Gruyter. DOI: 10.1515/9783110464108.
- Skinner, B. F. 1957. *Verbal behavior*. New York, NY: Appleton Century Crofts.

BILAG: MÅLSÆTNINGER I EKSPERIMENTET

- S1a: Faren vinker til sønnen, mens han kører forbi legepladsen en formiddag.
- S1b: Faren vinker til sønnen, mens han leger på legepladsen en eftermiddag.
- S2a: Kvinden hilser på kassedamen, mens hun betaler for varerne på båndet.
- S2b: Kvinden hilser på kassedamen, mens hun scanner varerne på båndet ind.
- S3a: Balletdanserinden ser på rengøringskone, mens hun øver sig ved barren.
- S3b: Balletdanserinden ser på rengøringskone, mens hun støvsuger gulvet i studiet.
- S4a: Politimanden får øje på tyven, mens han tilkalder assistance fra nærmeste politistation.
- S4b: Politimanden får øje på tyven, mens han dirker låsen til kontoret op.
- S5a: Læreren kigger på eleven, mens han underviser i matematik om onsdagen.
- S5b: Læreren kigger på eleven, mens han hvisker til sidemanden i timen.
- S6a: Eleven stiller læreren et spørgsmål, mens han skriver stil i dansktimen.
- S6b: Eleven stiller læreren et spørgsmål, mens han retter stile på kontoret.
- S7a: Tanten kalder på sin lille niece, mens hun steger bøffer i køkkenet.
- S7b: Tanten kalder på sin lille niece, mens hun leger med dukker udenfor.
- S8a: Sygeplejersken snakker med kvinden, mens hun stikker en kanyler i en stor åre.
- S8b: Sygeplejersken snakker med kvinden, mens hun hviler sig i hospitalssengen på stuen.
- S9a: Dommeren kigger på den anklagede, mens han afgør dommen i sagen.
- S9b: Dommeren kigger på den anklagede, mens han græder voldsomt over dommen.
- S10a: Manden returnerer græsslåmaskinen til naboen, mens han takker for lånet af den.
- S10b: Manden returnerer græsslåmaskinen til naboen, mens han ligger i hængkøjen i haven.
- S11a: Moren kigger over på den lille pige, mens hun brænder affald i baghaven.
- S11b: Moren kigger over på den lille pige, mens hun savler ned ad hagesmækken.
- S12a: Kassamedarbejderen ringer efter chefen, mens han scanner varer ind i kasseapparatet.
- S12b: Kassamedarbejderen ringer efter chefen, mens han efterser nogle regnskaber på kontoret.
- S13a: Sønnen kalder på faren, mens han leger på klatrestativet i gården.
- S13b: Sønnen kalder på faren, mens han betaler for benzin på tankstationen.
- S14a: Patienten takker lægen, mens han udskrives fra Hvidovre Hospital.
- S14b: Patienten takker lægen, mens han tilser patienterne i akutmodtagelsen.

- S15a: Taxachaufføren taler til passageren, mens han kører over for rødt i lyskrydset.
- S15b: Taxachaufføren taler til passageren, mens han læser i en brochure på bagsædet.
- S16a: Damen hilser på den lille pige, mens hun ryger en cigaret på verandaen.
- S16b: Damen hilser på den lille pige, mens hun sjipper på fortovet foran huset.
- S17a: Lægen undersøger patienten, mens han dikterer resultaterne til sekretæren.
- S17b: Lægen undersøger patienten, mens han ligger bevidstløs på båren.
- S18a: Manden nikker til postbuddet, mens han slår græs i forhaven om sommeren.
- S18b: Manden nikker til postbuddet, mens han afleverer en lille pakke i postkassen.
- S19a: Bedstefaren sidder ved siden af sit barnebarn, mens han ryger pibe i sofaen.
- S19b: Bedstefaren sidder ved siden af sit barnebarn, mens han farvelægger dyr i malebogen.
- S20a: Cyklisten råber ad bilisten, mens han cykler over den trafikerede vej i byen.
- S20b: Cyklisten råber ad bilisten, mens han dytter ad en gruppe børn i fodgængerfeltet.

Pragmatik i ordbogen: Hvordan kan fokusadverbiet *godt* beskrives i en dansk-tysk ordbog?

BJARNE ØRSNES

ABSTRACT

Eksisterende nyere mono- og bilingvale ordbøger giver ikke nogen tilfredsstillende beskrivelse af fokusadverbiet *godt* på trods af at der findes grundige analyser af denne brug af *godt*. Enten optræder *godt* ikke med en selvstændig leksikalsk indgang, men kun i eksempler for de verber det typisk forekommer sammen med, eller også har det et selvstændigt opslag, men adverbets kernebetydning bliver ikke helt klar. Og det er svært at beskrive *godt*: Det har en pragmatisk betydning, det er i reglen bundet til bestemte verber og opfører sig derfor mest af alt som del af en kollokation og endelig lader det til at mangle ækvivalenter i målsprog som engelsk og tysk. Artiklen giver et forslag til en leksikalsk beskrivelse af fokusadverbiet *godt* i en bilingval ordbog (dansk-tysk) på baggrund af en semantisk-pragmatisk og syntaktisk analyse der udvider de eksisterende analyser af *godt*, og på baggrund af en undersøgelse af hvordan *godt* gengives på tysk i et korpus med parallelle danske og tyske tekster.

EMNEORD: fokusadverbier, polaritetsfokus, kollokationer, leksikografi, parallelle korpora

1 INDLEDNING

Ord kan være vanskelige at beskrive i ordbøger af mange grunde. De kan have mere eller mindre 'abstrakte' eller pragmatiske betydninger. De kan have særlige begrænsninger som gør at bestemte betydninger typisk – men ikke kun – opstår i kombination med bestemte andre ord og i bestemte syntaktiske omgivelser. De kan have funktioner som ikke i samme grad udtrykkes på et givet målsprog. Og nogle ord har det hele på én gang.

Et eksempel på et sådant problematisk ord er det danske *godt* der som selvstændigt adverbielt sætningsled kan bruges som en (i reglen

positiv) beskrivelse af hvordan en handling bliver udført som i (1), og i en mere 'abstrakt' og subjektiv betydning som i (2) til at understrege at noget rent faktisk er tilfældet (måske imod forventning) (Jensen 1997, 2000: 141-142, 2007, 2009).¹

- (1) *Jeg har læst kontrakten godt.* (Jeg har læst den grundigt.)
- (2) *Jeg har godt læst kontrakten.* (Jeg har faktisk læst den.)

Man kan her vælge at sige at der findes ét adverbium *godt* der kan bruges på to forskellige måder: til beskrivelse af måden og som subjektiv vurdering af et udsagns gyldighed. Man kan også vælge at sige at der findes to forskellige adverbier *godt*: et mådesadverbium som er knyttet til adjektivet *god*, og et 'subjektivt' adverbium *godt* (som jeg senere vil udnævne til fokusadverbium). Jeg hælder mest til den sidste løsning ud fra den betragtning at det subjektive eller 'abstrakte' *godt* i mange henseender er helt forskelligt fra adjektivet *god* og dermed mådesadverbiet. Det afgørende er dog for fremstillingen her at der er tale om to forskellige betydninger. Når jeg i det følgende taler om *godt*, mener jeg *godt* i den 'abstrakte' brug, medmindre det er klart ud fra sammenhængen at der er tale om ordet *godt* eller *godt* som mådesadverbium.

Og der er en yderligere komplikation ved dette *godt*: Den 'abstrakte' betydning som det primært skal handle om her, forekommer fortrinsvist sammen med bestemte verber, nemlig *ville*, *kunne*, *måtte*, *turde* og sanse- og erfaringsverber som *fortælle*, *se*, *læse* og *høre*.

Der findes grundige analyser af den 'abstrakte' brug af *godt* som adverbium (Jensen 1997, 2000, 2007, 2009; Hansen og Heltoft 2011), og også Ordbog over det danske Sprog (ODS) giver en selvstændig beskrivelse af *godt* i den 'abstrakte' betydning og forsøger at identificere en egentlig kernebetydning. Alligevel synes disse tidligere behandlinger af *godt* ikke at have fundet vej til de moderne leksikografiske beskrivelser. Og det er i sandhed vanskeligt at beskrive *godt*: Skal *godt* nu overhovedet optræde som en selvstændig leksikalsk størrelse, eller skal

1 Faktisk kan ordformen *godt* optræde i mange sammenhænge: *Godt* kan forekomme som interjektion (*Godt, lad os komme i gang*), i adjektiviske funktioner (*et godt tilbud* / *jeg finder tilbuddet godt*) og i adverbelle funktioner, enten inden for en substantivgruppe (*godt to år*) eller som selvstændigt sætningsled (*jeg kender godt Peter* / *jeg kender Peter godt*).

det optræde som en kollokationel størrelse sammen med de tilhørende verber *ville*, *kunne* etc.? Og hvis det er en selvstændig størrelse: Skal *godt* i den 'abstrakte' betydning være en underbetydning af et adverbium *godt* afledt af *god*, eller skal det – som nævnt ovenfor – være et selvstændigt adverbium? Og så det afgørende spørgsmål: Hvad betyder den her 'abstrakte' brug af *godt* præcist, og – når der er tale om en bilingval ordbog – hvordan kan den betydning gengives på et andet sprog?

Gyldendals Dansk-Tysk Ordbog fra 2007 er et eksempel på at den 'abstrakte' anvendelse af *godt* er svær få hold på. Så vidt jeg kan se, forekommer *godt* som i (2) ovenfor faktisk kun to steder, nemlig under *vide* i eksemplet *jeg ved det godt* og under *kunne* i eksemplet *det kan godt være at ...*. Og oversættelsen er i første tilfælde at det ikke oversættes. På tysk hedder det så *ich weiß (es)*, mens det i andet tilfælde oversættes med *schon: es mag / kann schon sein, dass ...*. Spørgsmålet er så hvad man som bruger af denne ordbog gør når man sidder med et eksempel som (2), og spørgsmålet er også om dette *godt* – når nu det ikke altid behøver at blive oversat – virkelig er redundant på dansk, eller om det har en betydning som det kan være relevant at gengive på tysk.

Målet med denne artikel er primært at give et forslag til hvordan *godt* i den 'abstrakte' betydning kan beskrives i en bilingval ordbog, dansk-tysk. Jeg vil foreslå en analyse af *godt* som egentlig er en udvidet syntese af analyserne i Jensen (2009) og Hansen og Heltoft (2011). Jeg vil foreslå at *godt* er et fokus-adverbium, specialiseret til at fokusere polaritet, altså til at understrege om noget er tilfældet, eller netop ikke er tilfældet. *Godt* er så specielt ved at det kun bruges til at fokusere positiv polaritet (nemlig at noget er tilfældet). Samtidig vil jeg undersøge hvordan *godt* kan oversættes til tysk, og hvornår – altså i hvilke kontekster. Det gør jeg ved at undersøge danske og tyske paralleltekster. Denne undersøgelse munder ud i et forslag til hvordan *godt* som fokusadverbium kan beskrives i en bilingval dansk-tysk ordbog af samme omfang som Gyldendals Dansk-Tysk Ordbog.

2 *GODT* SOM FOKUSADVERBIUM

Den 'abstrakte' betydning af *godt* som i (2) findes når *godt* optræder i en bestemt position i sætningen. Hvis *godt* står på mådesadverbialets plads (efter hovedverbet) som i (3), får vi læsningen hvor *godt* beskriver

hovedverbet yderligere, og hvis *godt* står på neksusadverbialets plads (før hovedverbet) som i (4), får vi den 'abstrakte', subjektive læsning (Jensen 1997, 2000: 141-142).

- (3) *fordi jeg kender Louise godt.* (Vi hører noget om intensiteten af bekendtskabet.)
- (4) *fordi jeg godt kender Louise.* (Vi hører at afsenderen faktisk kender Louise, men ikke hvor godt.)

Præcis det samme gør sig gældende ved et adverbium som *nok* som i (5) og (6). På pladsen for mådesadverbialer får vi læsningen *tilstrækkeligt*, og på pladsen for neksusadverbialer får vi læsningen *sandsynligvis*.

- (5) *Han har spist nok.* (tilstrækkeligt)
- (6) *Han har nok spist.* (sandsynligvis)

Det er således karakteristisk at jo længere til venstre i sætningen adverbiet står, jo mere subjektiv bliver betydningen: Det kommer til at handle om afsenderens vurdering af udsagnets gyldighed og mindre om kvaliteten af den handling der bliver udført. I sætninger med ledsætningsordstilling ('det neutrale mønster' i Hansen og Heltoft 2011) som i (7) står det 'abstrakte' *godt* (ligesom sætningsadverbialer) foran det finitte verbum og dermed også foran eventuelle infinitte verber.² I sætninger med hovedsætningsordstilling ('det deklarative mønster' i Hansen og Heltoft 2011) som i (8) står det 'abstrakte' *godt* foran eventuelle infinitte verber.

- (7) a. *Jeg slår det ikke op eftersom jeg godt ved det.*
b. * *Jeg slår det ikke op eftersom jeg ved det godt.*
- (8) a. *Jeg har godt hørt det.*
b. * *Jeg har hørt det godt.*

Man kan faktisk – under lidt ekstreme betingelser – komme ud for at man ikke kan se ud fra positionen om et *godt* er brugt i den 'abstrakte' betydning eller til angivelse af måden. Et eksempel er (9a), hvor ho-

2 Hansen (1970: 127) omtaler disse adverbialer som 'faste delkædeadverbialer'.

ved verbet i en sætning med hovedsætningsordstilling er finit, og hvor objektet er et lille tryksvagt pronomen. Her er man henvist til konteksten. I samme øjeblik objektet er et substantiv som i (9b), er der ikke nogen problemer længere.

- (9) a. *Jeg kender hende godt.* (Jeg kender hende faktisk vs. vi er nære bekendte.)
 b. *Jeg kender godt direktøren* vs. *Jeg kender direktøren godt.*

I modsætning til sætningsadverbier kan det 'abstrakte' *godt* dog ikke stå på førstepladsen foran det finitte verbum i sætninger med hovedsætningsordstilling (10). Her opfører *godt* sig ligesom negationen *ikke* (11), modalpartikler som *jo* (12) og adverbier som *kun* (13), der traditionelt kategoriseres som fokuspartikler eller -adverbier (König 1991, Hansen og Heltoft 2011).

- (10) **Godt kender jeg hende.*³
 (11) **Ikke kender jeg hende.*
 (12) **Jo kender jeg hende.*
 (13) **Kun kender jeg hende.* (i læsningen: *jeg kender hende kun*)⁴

Til gengæld kan *godt* (og *kun*) forekomme i infinitivkonstruktioner, (14) og (15) – i modsætning til sætningsadverbier (16) og modalpartikler (17).

- (14) *Han er begyndt godt at ville putte lidt, (...)*⁵
 (15) *Han er begyndt kun at ville putte lidt*

3 Adverbiet *vel* kan forekomme forstærkende i fundamentfeltet, men Christensen (2012: 14) foreslår at *vel* i denne position er brugt "betydende" i højere grad end som udtryk for epistemisk sikkerhed. En betydende brug vil dog nok forekomme i præcis de samme kontekster som *godt*, nemlig når man forventer modtageren har en anden opfattelse

(1) Vel kender jeg ham.

4 Eksempel (13) er muligt i en læsning hvor *kun* indskrænker et tidligere udsagn i betydningen: *Der er bare det ved det at ... / dog med den forskel at ... Kun* er altså her brugt som et adverbium der skaber forbindelse bagud i teksten, ligesom adverbier som *derfor*, *alligevel* og *hermed*.

5 <https://www.baby.dk/debat/231803pi1/boern-13-aar/til-her-med-meget-aktive-boern.aspx>, tilgæet 22/12 2017. Jeg bruger typisk autentiske eksempler til at illustrere mine egne intuitioner i tilfælde hvor der ikke er tale om forhold som i forvejen er velbeskrevne.

- (16) * *Han er begyndt beldigvis at ville putte lidt*
 (17) * *Han er begyndt jo at ville putte lidt*

Så *godt* opfører sig præcis som fokusadverbier som *kun*. Også Hansen og Heltoft (2011) gør *godt* til et fokusadverbium (om end de taler om 'fokuspartikler' som en undergruppe af adverbier, s. 1073), mens Jensen (1997) taler om en polær markør, og Jensen (2009) taler om en affirmativ partikel, hvilket dog ikke indfanger parallellen til fokusadverbierne. Karakteristikken af *godt* som en negation med kompleks semantik i Jensen (2007) passer bedre med *godt/s* syntaktiske egenskaber, men der er stadig væsentlige forskelle mellem *godt* og *ikke*, som jeg vender tilbage til nedenfor.

Også på andre måder opfører *godt* sig som fokusadverbiet *kun*. Jensen (2009: 66-67) siger at *godt* er bundet til neksusadverbialets plads (mellem subjektet og eventuelle infinitte verber), og at *godt* slet ikke er mobilt, men det passer nu ikke helt. Ligesom andre fokusadverbier kan *godt* anteponeses. Det vil sige at *godt* i forbindelse med epistemiske verber som *tro*, *mene* og *synes* kan optræde i matrixkonstruktionen sammen med det epistemiske verbum selvom det betydningsmæssigt hører hjemme i ledsætningen (Hansen 2000; Boye 2007; Hansen og Heltoft 2011: 796, som taler om 'adverbialknode'). Dette fænomen kaldes også 'neg-raising' i den generative tradition eller 'mobil negation' fordi det ofte ses ved negationen som i (18).

- (18) *Jeg tror ikke jeg kan nå det.* → *Jeg tror jeg ikke kan nå det.*
 (19) *Jeg tror godt jeg kan nå det.* → *Jeg tror jeg godt kan nå det.*
 (20) *Jeg tror kun jeg har to øl.* → *Jeg tror jeg kun har to øl.*

Netop fordi *godt* ikke uden videre kan kombineres med alle verber, kan man let vise at et *godt* i kombination med et epistemisk verbum som *mene* eller *tro* egentlig hører betydningsmæssigt hjemme i ledsætningen. Hvis ledsætningen indeholder et verbum der ikke så let kan kombineres med *godt*, bliver hele sætningen tvivlsom. I (21) kan *pjække* ikke kombineres med *godt*, og dermed er hele sætningen uheldig. I eksempel (22) er der derimod ingen problemer fordi *forstå* sagtens kan kombineres med *godt*.

- (21) ?? *Jeg tror godt han pjækker.* → ?? *Jeg tror han godt pjækker.*
 (22) *Jeg tror godt han forstår det.* → *Jeg tror han godt forstår det.*

Fokusadverbiet *godt* er ligesom *kun* også mobilt på en anden måde. I ledsætninger med *hvis* eller *når* kan *godt* rykkes frem så det optræder umiddelbart efter den underordnende konjunktion. Her opfører fokusadverbierne *godt* og *kun* sig ligesom negationen *ikke* (Pedersen 2009; Ørsnes 2012).

- (23) (*og det tyder det på, når godt du kan hente pdf filer*)⁶
 (24) (...), *når kun du kan hente pdf filer*
 (25) (...), *når ikke du kan hente pdf filer*

Godt har med andre ord en del til fælles med negationen: De står begge i neksusfeltet, de kan ikke stå i fundamentfeltet, og de kan begge rykkes frem i sætningen med epistemiske verber og visse underordnende konjunktioner. Jensen (2009: 71) går faktisk så vidt som til at sige at *godt* er det positive modstykke til negation *ikke* (og Sudhoff 2012: 122 siger det samme for det nederlandske *wel*). Men der er nu en meget væsentlig forskel på *godt* og *ikke*. *Ikke* er i stand til at vende en sætnings polaritet (typisk fra positiv til negativ), mens *godt* ikke har nogen som helst indflydelse på en sætnings polaritet (som Jensen 1997 også skriver). En sætning er positiv både med og uden *godt*, jf. (26a) og (26b). *Godt* forstærker en betydning der er i forvejen – til forskel fra negationen (der er andre forskelle som jeg vender tilbage til nedenfor).

- (26) a. *Jeg ved det.*
 b. *Jeg ved det godt.*

Men der er noget specielt med *godt* og negationen. *Godt* kan kun forekomme i positive sætninger, altså i sætninger uden *ikke* og uden negete ord som *ingenting* og *aldrig*.

6 Eksempel fra: <https://www.computerworld.dk/eksperten/spm/423393>, tilgået 11/6 2017. Jeg har dog ikke undersøgt hvor almindeligt forekommende konstruktioner med fremflyttet *godt* er. Umiddelbart gætter jeg på at det primært tilhører et talesprogsregister.

- (27) * *Han forstår godt ingenting*.⁷
 (28) * *Han tør aldrig godt tage en chance*.

Hvis *godt* en sjælden gang forekommer sammen med negation (inden for negationenens virkefelt), forstås det som et (skjult) citat – altså som en irriteret tilbagevisning af noget en anden har påstået som i (29).⁸

- (29) *Jeg vidste det ikke godt*. (nogen har sagt: *Det vidste du godt*)

På den måde er *godt* et positivt polaritetsudtryk: Et udtryk der kun kan forekomme i positive sætninger, som adverbiet *allerede*.

- (30) a. *Hun er her allerede*.
 b. * *Hun er her ikke allerede*.

Spørgsmålet er så om *godt* som fokusadverbium (i den 'abstrakte' betydning) kan modificeres af andre adverbier. Som modifikatorer for *godt* forekommer bl.a. *så*,⁹ (*kun*) *alt for*, *meget*, *temmelig*, *udmærket* og *vældig*. Her er det igen vigtigt at skelne mellem *godt* som mådesadverbium og *godt* som fokusadverbium. *Udmærket* synes at være forbeholdt læsningen som fokusadverbium. *Udmærket* kan ikke så godt forekomme ved det efterstillede *godt* – altså hvor *godt* optræder som mådesadverbium.

- (31) a. *fordi jeg udmærket godt kender ham*.
 b. ??/* *fordi jeg kender ham udmærket godt*.

De andre former for modifikation som *vældig*, *så*, *alt for*, *meget* og *temmelig* kan forekomme ved mådesadverbiet *godt*, men det er svært at sige om

7 *Godt* kan forekomme sammen med *ingen* som mådesadverbium.

(2) *Han forstår ingenting godt*.

8 *Godt* kan faktisk forekomme sammen med *ikke* når *ikke* bruges i et såkaldt 'biased question' (Romero og Han 2004), hvor afsenderen altså går ud fra at noget er sandt og gerne vil have det bekræftet (3), eller hvor et tilsyneladende spørgsmål er ment som et påbud som i (4).

(3) *Kender du det ikke godt?* (<http://helseværkstedet.dk/de-særligt-sensitivt>, tilgået 11/1 2018)

(4) *Vil du ikke godt holde op?*

9 Jeg betragter *lige så godt som* som en fast vending eller indskud. Det adskiller sig fra *godt* ved at kunne efterstilles.

(5) *fordi han ved det lige så godt som jeg*.

de også kan modificere det 'abstrakte' *godt*. Faktisk virker det som om det afhænger af det tilhørende verbum.

- (32) a. ?? *fordi jeg temmelig godt kender ham.*
b. *fordi jeg temmelig godt kan lidt ost.*
c. ? *fordi jeg kun alt for godt kender ham.*
d. *fordi jeg kun alt for godt kan lide ost.*
e. * *fordi jeg alt for godt vil takke formanden for hans indsats.*
f. ?? *fordi jeg kun alt for godt har hørt det.*

Forholdene omkring modifikation af *godt* er med andre ord komplicerede, og i det følgende vil jeg derfor se bort fra eksempler med modifikation.

Alt i alt opfører *godt* sig syntaktisk som et fokusadverbium ligesom *kun*. Det adskiller sig dog fra *kun* ved at være begrænset til at lægge sig til hele sætninger (*kun* kan f.eks. også lægge sig til substantivsyntagmer: *Kun medlemmer deltog i mødet*) og ved kun at forekomme i positive sætninger.

3 GODT SOM FOKUS PÅ POSITIV POLARITET

Som nævnt er det mest påfaldende (og komplicerede) ved 'abstrakt' *godt* at adverbiet ikke bidrager med nogen egentlig deskriptiv semantik. I både (33a) og (33b) fortæller afsenderen at hun kender Peter.

- (33) a. *Jeg kender Peter.*
b. *Jeg kender godt Peter.*

Merværdien ligger i at *godt* forstærker en betydning der er i forvejen, nemlig den positive polaritet (Jensen 1997: 156). Hvis man skal parafrasere forskellen mellem (33a) og (33b), kunne det være:

- (33a): Det er tilfældet at jeg kender Peter
- (33b): Det ER altså tilfældet at jeg kender Peter (jeg kender ham i forvejen)

Både (33a) og (33b) fortæller noget sandt om verden, men i (33b) bli-

ver det ekstra understreget at det er sandt. *Godt* er med andre ord et leksikalsk middel til at udtrykke (positivt) polaritetsfokus (også kaldet verumfokus i den tyske tradition (Höhle 1992) efter det latinske ord for 'sandt' eller 'virkeligt').¹⁰ Ved negativt polaritetsfokus bruger man derimod typisk prosodisk fremhævelse af negationen.

(34) *Jeg kender ham IKKE. (Kan du så forstå det ...)*

Godt forekommer da også typisk i sætninger hvor polaritet (om noget gælder eller ikke gælder) spiller en rolle. *Godt* kan forekomme i frem-sættende sætninger (som er sande eller falske), (35), og i *ja/nej*-spørgsmål, (36), hvor man netop er interesseret i om noget gælder eller ej. I (36) vil man således typisk have sine tvivl og have brug for en bekræftelse.

(35) *Jeg ved godt hvad jeg gør.*

(36) *Ved du godt hvad du gør?*

Godt er til gengæld ikke så vellykket i *hv*-spørgsmål som i (37).

(37) ?? *Hvad ved du godt om Reformationen?*

I *hv*-spørgsmål er man interesseret i at få en bestemt oplysning og ikke så meget i om noget er tilfældet eller ej. Faktisk går man i reglen stiltiende ud fra at det *hv*-spørgsmålet handler om, er sandt. Hvis jeg spørger: *Hvor har Louise købt hus?*, tager jeg det for givet at vi er enige om at Louise har købt hus (Horn 1972: 14). Der er således ikke behov for også at fokusere på den positive polaritet. Hvis der alligevel forekommer et *godt* som i (37), vil man uvægerligt forstå det som et ekko-spørgsmål, altså et spørgsmål hvor man gentager noget modtageren tidligere har sagt, f.eks. fordi man ikke lige fik fat på det hele.

10 Positivt polaritetsfokus udtrykkes typisk med prosodisk tryk på verber eller konjunktioner (Höhle 1992).

(6) *Jeg HAR forstået det.*

(7) *Jeg ved AT hun kommer, men ikke hvornår.*

- (38) A: *Jeg ved godt at Reformationen fandt sted i 1517.*
 B: *Hvad ved du godt om Reformationen?*

Det er altså igen et punkt hvor *godt* adskiller sig fra negationen, som sagtens kan forekomme i *hv*-spørgsmål.

- (39) *Hvem har ikke prøvet at komme for sent til et tog?*
 (40) ?? *Hvem har godt prøvet at komme for sent til et tog?*

Godt er heller ikke vellykket i imperative sætninger som netop endnu hverken er sande eller falske (de er en opfordring til at gøre noget sandt). Det kan være svært at finde et godt eksempel, for de fleste verber som kan kombineres med *godt*, danner i forvejen ikke imperativ. Men verber som *fortælle* og *fatte* kan danne imperativ, og her kan *godt* ikke forekomme.

- (41) * *Fortæl godt hvad du ved!*
 (42) * *Så fat det dog godt!*

I irreelle ønskesætninger er *godt* heller ikke så vellykket fordi der ikke er nogen positiv polaritet at fokusere på. Når man ønsker at verden ser anderledes ud end den gør, er det jo netop fordi det man ønsker, ikke er tilfældet. En irreal ønskesætning som (43a) giver kun mening fordi afsenderen netop ikke har forstået hentydningen.

- (43) a. *Bare jeg dog havde forstået hentydningen!*
 b. ?? *Bare jeg dog godt havde forstået hentydningen!*

Med *godt* understreger man altså at noget virkelig er tilfældet, og det gør man jo så typisk hvis man har en mistanke om at ens samtalepartner ikke rigtig har forstået at det faktisk forholder sig sådan. Det er det der skjuler sig bag Hansen og Heltofts (2011: 1090) beskrivelse af *godts* betydning som ”at ophæve et modsynspunkt” og Jensens (2009: 72) implikatur: *someone does not think so*. Hvis jeg siger: *Jeg forstår det godt*, er det fordi jeg har en fornemmelse af at min samtalepartner tænker: *Du forstår det ikke*. Og når jeg siger: *Peter fortalte det godt*, er det igen en

understregning af at jeg faktisk allerede har hørt det (og fra Peter selv), men det lader ikke til at modtageren er klar over det. Man fokuserer kun på at noget er sandt hvis der kan herske tvivl om det (Lenker 2007: 99). Ved at fokusere på positiv polaritet udelukker man den ellers forventede negative version. Og det er præcis sådan fokus-semantik kan beskrives: Fokus betoner at en given proposition er udvalgt blandt en mængde af alternativer (Rooth 1992: 76). Ved at sige *Kun Peter kommer* udelukker jeg et (sandsynligvis forventeligt) alternativ, nemlig at Louise også kommer. Og når jeg siger at jeg godt har læst kontrakten, udelukker jeg at jeg ikke har læst kontrakten. I Den Danske Ordbog (DDO) (2004) står der for næsten alle eksempler med *godt* at det bruges for at gøre et udsagn mere ”utvetydigt”. Man gør noget mere utvetydigt ved at udelukke alternativerne.

Når man med *godt* fokuserer på at noget er tilfældet, går man som afsender ud fra at en mængde af alternativer allerede er aktiveret i modtagers bevidsthed. Det er med andre ord allerede et spørgsmål som man interesserer sig for. Derfor kan *godt* ikke forekomme første gang man præsenterer en idé som i (44).

- (44) #¹¹ *Jeg ved hvad vi kan gøre for at skaffe penge til ferien. Vi kan godt sælge bilen.*

Her kan man ikke bruge *godt* fordi idéen om eventuelt at sælge bilen endnu ikke er aktiveret. Men modtageren kan så – efter at idéen er kommet på bordet – svare som i (45).

- (45) *Vi kan godt sælge bilen for min skyld.*

Det er også grunden til at *godt* umiddelbart er bedst i sætninger med substantiver i bestemt form hvor referenten altså er kendt i forvejen. Eksempel (46a) med bestemt objekt (*pigen*) er helt uproblematisk, mens eksempel (46b) med ubestemt objekt (*en pige*) er underlig uden for en

11 Symbolet ’#’ betyder at eksemplet er pragmatisk afvigende. Sætningen *Vi kan godt sælge bilen* er isoleret betragtet helt i orden, men den kan dårligt forekomme i en sammenhæng som eksempel (44).

specifik kontekst hvor samtalen åbenbart drejer sig om hvem der kender et eller andet hunkønsvæsen der har boet to år i Vietnam.

- (46) a. *Jeg kender godt pigen der har boet to år i Vietnam.*
b. ?? *Jeg kender godt en pige der har boet to år i Vietnam.*

Og *godt* forekommer meget ofte i konstruktioner hvor to modsætninger sættes op imod hinanden (man forventer ofte et *men* eller *hvorimod* ...) (Jensen 2009: 74-75).

- (47) *De vidste godt, hvorfor de sad der, men ikke helt, hvad de ventede på.*¹²

Men interessant nok kan *godt* ikke koordineres med negationen (og her er *godt* forskellig fra det sammenlignelige nederlandske *wel*, der godt kan koordineres med negationen, Sudhoff 2012: 125 ff.). Her ser vi igen at *godt* ikke er et umiddelbart modstykke til negationen.

- (48) ??/* *Spørgsmålet er om regeringen godt eller ikke er klar over problemet.*

Denne beskrivelse af *godts* semantik kan ikke umiddelbart forklare at *godt* typisk forekommer sammen med bestemte verber. Polaritet forekommer ved alle propositioner, men *godt* som fokusadverbium forekommer i reglen med modalverber der betegner mulighed (*kunne, ville, måtte*) og ved sanse- og erfaringsverber som *fortælle, sige, høre, se, læse, huske* (Jensen 2009: 70-71; Hansen og Heltoft 2011: 1090-91). Det forekommer til gengæld ikke ved modalverber der betegner nødvendighed (*skulle*). Spørgsmålet er om der her er tale om at *godt* kun kan kombineres med verber med en bestemt betydning (altså semantisk selektion), eller om det er sådan at *godt* typisk forekommer sammen med nogle bestemte verber uden at det dog udelukker at *godt* kan forekomme med helt andre verber også (et kollokationelt forhold). Jensen (2009) mener at der er tale om semantisk selektion, sådan at *godt* forekommer ved verber der betegner ”subjective beliefs and emotions” (s. 70), mens man ikke finder *godt* ved verber som *løbe* og *synge*, der er ”open to inter-

¹² Jyllands-Posten, 31/5 1998 (KorpusDK).

subjective debate” (s. 71). Der er dog tegn på at *godt* også anvendes ved verber af sidstnævnte kategori. Det er ikke helt oplagt at *fortælle* og *sige* skulle være subjektive verber, og man finder også *godt* ved verber som *spise* og *prøve*.

- (49) (I en kontekst hvor en bruger kommenterer et blog-indlæg om et restaurantbesøg):

Tillykke! :-) Jeg har godt spist der. Under CPH Restaurant Week. Og var faktisk heller ikke begejstret ;-) *Kødet var bl.a. tørt, og så var der alt for koldt.*¹³

- (50) *Lærke har godt prøvet at få lidt ondt i benene, (...)*¹⁴

Det er således muligt at *godt* oprindeligt var semantisk begrænset til verber der udtrykker subjektive antagelser og følelser, men det lader til at *godts* anvendelsesområde bliver udvidet. På den måde er den meget hyppige anvendelse af *godt* med bestemte verber som modalverber og kognitionsverber ud fra et synkront synspunkt i højere grad et kollokationelt forhold: Det forekommer typisk med nogle bestemte verber, men der er ikke nogen klar semantisk selektion.

Der er dog også tilfælde hvor brugen af fokusadverbiet *godt* er afsvækket. Her er kombinationen så fast at anvendelsen nærmest må gælde som leksikaliseret. I forbindelse med verbet *forstå* er *godt* efterhånden mest af alt disambiguerende mellem læsningen *at erfare* (51a) og læsningen *at have forståelse for* (51b). Ved *at kunne tænke sig* disambiguerer *godt* mellem en læsning som *at forestille sig noget* (52a) og *at ønske sig noget* (52b).

- (51) a. *Jeg forstår at Peter er sur.* (Det er kommet mig for øre at ...)
 b. *Jeg forstår godt at Peter er sur.* (Jeg har forståelse for at ...)
- (52) a. *Jeg kunne tænke mig at han kommer for sent.* (Jeg kunne forestille mig at ...)
 b. *Jeg kunne godt tænke mig at han kommer for sent.* (Jeg ønsker mig at ...)

¹³ <http://christinaducholm.dk/2014/10/10/last-night-7/>, tilgået 9/1 2018.

¹⁴ <https://nordjyske.dk/nyheder/skoleboern-traener-til-faelles-loeb/ec6bba97-4ef1-4cbd-aeb8-b791f52d3ff6>, tilgået 10/1 2018.

Og ved verberne *gide* og *ørke* er *godt* nærmest obligatorisk i fremsættende hovedsætninger (jf. Jensen 1997: 160) mens det kan udelades i relativ-sætninger (53c) og *ja/nej*-spørgsmål (53d).¹⁵

- (53) a. ?? *Jeg gider deltage i udflugten.*
 b. *Jeg gider godt deltage i udflugten.*
 c. *Alle der gider deltage i udflugten, skal skrive sig på listen.*
 d. *Gider du deltage i udflugten?*

Ud fra et synkront perspektiv er *godt* altså ved nogle verber nærmest smeltet sammen med verbet, og det er svært at afgøre hvad *godt* præcis betyder her. Det gælder også når *godt* forekommer sammen med *ville* i performative talehandlinger, og hvor afsenderen altså præsenterer sit ærinde, her *at takke nogen for noget*, som et ønske eller en hensigt frem for at gå lige til sagen som i (54b).

- (54) a. *Jeg vil godt takke formanden for hans store arbejde.*
 b. *Jeg takker formanden for hans store arbejde.*

Der lader med andre ord til at være en glidende overgang mellem en brug af *godt* som polaritetsfokus til en afsvækket brug hvor *godt* fast optræder med enkelte verber i bestemte betydninger eller bestemte anvendelser.

4 BESKRIVELSEN AF *GODT* I ORDBØGER

De grundige beskrivelser af fokusadverbiet *godt* i Jensen (1997, 2000, 2007, 2009) og Hansen og Heltoft (2011) er af relativt nyere dato og har endnu ikke fundet vej til den leksikografiske beskrivelse af *godt* i nyere mono- og bilingvale ordbøger. Problemet ved beskrivelsen af fokusadverbiet *godt* er på den ene side at det har idiosynkratiske egenskaber som at det typisk forekommer sammen med et relativt begrænset antal verber (*ville, kunne, forstå og vide*) og på den måde mest opfører sig som en kollokator ”which expresses an aspect of what can be done

¹⁵ Hvis *godt* forekommer i et *ja/nej*-spørgsmål med verbet *gide*, forstås det let som et (irriteret) direktiv.

(8) *Gider du godt deltage i samtalen?*

with the base” (Cop 1988: 38). På den anden side har man samtidig en fornemmelse af at *godt* bruges på nogenlunde samme måde ved de enkelte verber, og at man derfor kan beskrive *godt* isoleret, altså uafhængigt af de verber det typisk forekommer sammen med. Det er altså ikke altid sådan at kollokatoren bliver disambigueret af de enkelte verber, altså at den skifter betydning alt efter hvilket verbum den forekommer sammen med. Det understøttes yderligere af at denne ’abstrakte’ betydning opstår når *godt* står et bestemt sted i sætningen, nemlig i nek-susfeltet: før verberne i en ledsætning eller før eventuelle infinitte verber i en hovedsætning. Så *godt* opfører sig på én gang idiosynkratisk som del af en kollokation og ’efter bogen’ som et adverbium der kan have hele sætningen i sit virkefelt. Denne dobbelthed afspejler sig i de eksisterende beskrivelser i ordbøger og grammatikker.

DDO (2004) er symptomatisk idet kombinationen af idiosynkrasi og generalisering bliver meget tydelig. Artiklen for adverbiet *godt* er opdelt i ni forskellige betydningsbeskrivelser, hvoraf de første syv angår brugen af *godt* som selvstændigt adverbialt led. Den første er læsningen ”på en god måde”, mens seks betydningsbeskrivelser viser *godt* i kombination med forskellige verber eller grupper af verber (*ville*, *kunne*, *måtte*, *gide*, *turde* og erfarings- og sanseverber). Som det er typisk i monolingvale ordbøger, er der altså en selvstændig indgang for kollokatoren med angivelse af enkelte mulige baser (verber) og *godts* betydning i kombination med disse baser (Cop 1988). Alligevel føler man at man går glip af en generalisering eftersom de enkelte betydningsbeskrivelser ligner hinanden meget. I definitionerne anvendes formuleringer som kredser om at gøre et udsagn mere utvetydigt eller høfligt/personligt.

- (...) *for at gøre et ønske mere utvetydigt eller høfligt* (under verbet: *ville*)
- (...) *for at gøre udsagnet mere utvetydigt eller personligt* (under verbet: *kunne*)
- (...) *for at gøre en tilladelse mere utvetydig eller høflig* (under verbet: *måtte*)
- (...) *for at gøre udtrykket mere utvetydigt eller høfligt* (under verbet: *turde*)

Man får altså en fornemmelse af at de forskellige betydninger kan slås sammen, eller i hvert fald at de kan udledes af en bestemt egen-skab ved *godt* som kan genfindes i de enkelte anvendelser. På den måde tjener de enkelte kollokationelle baser altså ikke til at disambi-guere kollokatoren – der synes at være en fælles betydningsmæssig kerne som ikke helt kommer frem i ordbogsbeskrivelsen, og som ville adskille den ’abstrakte’ læsning fra læsningen ”på en god måde”. Her adskiller DDO sig fra Ordbog over det danske Sprog (ODS) som faktisk har *godt* i den ’abstrakte’ betydning som én selvstændig betydningsvariant som udtryk for ”en indrømmelse, mulighed olgn.: skønt det modsatte (paa en vis maade) skulde ell. kunde ventes (efter tilbørighed, rimelighed, sandsynlighed osv).” ODS har til gengæld ikke en selvstændig artikel for adverbiet *godt*, men beskriver *godt* under adjektivet *god*.

I Vinterberg og Bodelsens *Dansk-Engelsk ordbog* (1998) finder man *godt* med et selvstændigt opslag som adverbium, men den særlige ’ab-strakte’ anvendelse nævnes ikke som en egentlig selvstændig betyd-ning. *Godt* behandles som kollokator idet der gives eksempler med *godt* i kombination med verberne *kunne*, *måtte* og *forstå* – og langt de fleste eksempler er med *kunne*. Derudover finder man også eksempler med *godt* under indgangene for de enkelte verber såsom *forstå* og *vide*. In-teressant nok viser det sig så at *godt* i flere tilfælde ikke optræder med nogen egentlig leksikalsk ækvivalent på engelsk. Kun i nogle tilfælde nævnes *quite*, *well* og *quite well* som en mulig oversættelse, og det marke-res i reglen som optionelt, som følgende eksempler fra Vinterberg og Bodelsen (1998) viser.

(55) <i>Jeg forstår godt</i>	→	<i>I (quite) understand; I can well understand</i>
(56) <i>Jeg kan godt se det</i>	→	<i>I can see it (quite well)</i>
(57) <i>Du kan godt gå nu (tilladelse)</i>	→	<i>you may (el. can) go now</i>
(58) <i>Det må du godt (gøre)</i>	→	<i>you may; By all means, do!</i>

Alt i alt bliver man altså ikke meget klogere på hvad *godt* egentlig bety-der på dansk, og hvornår man kan eller bør anvende et forstærkende *quite* eller *well* på engelsk. Faktisk kan man undre sig over at man ved

verbet *vide* finder to forskellige oversættelser hvor *well* er optionelt i den ene og obligatorisk i den anden.

- (59) *Jeg ved godt at* *I know (quite well) that; (mere formelt) I am well aware that;*

Netop fordi det åbenbart er uklart om eller hvornår *godt* skal oversættes, ville en eksplicitering af *godts* semantiske bidrag være nyttig for brugeren. Kun på den måde kan brugeren i en konkret sammenhæng træffe et kvalificeret valg.

I Gyldendals *Danske-Tyske Ordbog* (2007) er der – som nævnt – ikke meget hjælp at hente. Under opslaget for *godt* nævnes den 'abstrakte' brug slet ikke (og heller ikke under opslaget for adjektivet *god*). Og *godt* nævnes heller ikke under de enkelte baser. Under indgangene for *ville*, *turde*, *måtte* og *forstå* finder man højst enkelte eksempler med *godt* som mådesadverbium (*hun vil ham det godt*). Under artiklen for verbet *vide* finder man et enkelt eksempel med *godt* som vist i (60a). Og her kan man se at *godt* ikke bliver oversat – som det også var tilfældet ved flere af eksemplerne fra engelsk, mens der under *kunne* er et enkelt eksempel hvor *godt* oversættes til *schon* som i (60b).

- (60) a. *jeg ved det **godt*** ich weiß (es)
b. *det kan **godt*** være at ... es mag/kann schon sein, dass ...

Også her savner man altså en eksplicitering af *godts* semantiske bidrag og forslag til hvordan det kan oversættes, hvis det er ønskeligt i konteksten (altså hvis der tydeligvis er tale om polaritetsfokus). I on-line-udgaven af Gyldendals røde ordbøger finder man flere eksempler med *godt* i den 'abstrakte' betydning. Det skyldes sandsynligvis at on-line-udgaven finder alle eksempler med *godt* fra ordbøgerne, altså også fra den tysk-danske ordbog. Problemet er at man som bruger skal kigge sig igennem 247 eksempler med *godt* under "udtryk og vendinger". Dertil kommer at man får eksempler på *godt* i alle mulige anvendelser (jf. fodnote 1), og det kræver stor sproglig indsigt at identificere de eksempler hvor *godt* er brugt i den 'abstrakte' betydning – specielt fordi den abstrakte anvendelse ikke beskrives explicit i opslagene for *godt*.

5 HVORDAN GENGIVES *GODT* PÅ TYSK?

Eftersom der ikke er så meget at hjælpe at hente i Gyldendals *Danske-Tyske Ordbog*, vil jeg i det følgende undersøge hvordan *godt* gengives på tysk i parallelle danske og tyske tekster. Jeg har her anvendt Europarl-korpusset¹⁶ (Koehn 2005; Tiedemann 2012), som indeholder udskrifter af EU-debatter på de officielle EU-sprog. I Europarl-korpusset er det ikke muligt at se om en tekst er kildetekst, eller om den i sig selv er oversat. Det er med andre ord muligt at både den danske og tyske tekst er oversættelser, eller at enten den danske eller den tyske tekst er en oprindelig kildetekst. Det afgørende i denne sammenhæng er dog at undersøge hvordan de tyske tekster udformes i kontekster hvor der i en dansk tekst forekommer *godt* – uafhængigt af hvad der er mål- og hvad der er kildetekst. På den måde kan man få et indtryk af hvordan oversættere gengiver kontekster hvor der på dansk forekommer et *godt* i den 'abstrakte' betydning, altså hvor *godt* optræder som fokusadverbium.

En søgning på ordformen *godt* giver i alt over 27000 forekomster i de danske tekster. For at begrænse materialet har jeg udvalgt de første 1000 forekomster af ordet *godt*. Heraf har jeg frasorteret de forekomster hvor *godt* enten er et adjektiv eller utvetydigt forekommer som mådesadverbium. Et eksempel på et utvetydigt mådesadverbium er (61) hvor *godt* optræder i indholdsfeltet (altså efter et infinitivum).¹⁷

- (61) *Dette er den politiske kerne af udfordringen, og jeg mener, at De har identificeret den godt for Parlamentet her i dag.*^E

Derudover er forekomsterne af *godt* med præmodifikation (*vældig godt*) udeladt. Som nævnt er forholdene omkring præmodifikation af fokusadverbiet *godt* uafklarede, og præmodifikation synes at være leksikalsk idiosynkratisk, altså afhængig af det verbum *godt* lægger sig til. Jeg har derfor udeladt disse eksempler for at koncentrere mig om forekomster af *godt* i den 'abstrakte' betydning alene.

Resultatet heraf er at der findes i alt 213 eksempler med (umodifice-

16 Jeg har anvendt version v7 fra 2012: <http://statmt.org/euoparl/>. Korpus og søgemaskine findes under følgende URL: <http://opus.nlpl.eu/index.php>, sidst tilgået 12/12 2017.

17 Alle eksempler med højstillet ^E stammer fra Europarl-korpusset (se fodnote 16).

ret) *godt* i brug som polaritetsfokus. En sammenligning med de parallelle tyske tekster giver resultaterne i tabel 1.

TABEL 1

Ækvivalent	Antal	Dansk eksempel	Tysk eksempel
Ingen	81	<i>Det ved vi godt.</i> ^E	<i>Wir wissen das.</i> ^E
Leksikaliseret	36	<i>Men jeg kunne godt tænke mig nogle mere konkrete forslag.</i> ^E	<i>Zugleich hätte ich mir aber konkretere Vorschläge gewünscht.</i> ^E
Ingen – sekvens ikke oversat	26	<i>Med overbevisning i stemmen vil jeg afslutningsvis godt sige, (...)</i> ^E	<i>Aus Überzeugung sage ich zum Schluss, ...</i> ^E
Parafrase ¹⁸	6	<i>Jeg er godt klar over, at (...)</i> ^E	<i>Ich erkenne nicht, dass (...)</i> ^E
<i>(sehr) wohl</i>	12	<i>Vi ved godt, at den ikke kan afsluttes inden for disse seks måneder.</i> ^E	<i>Wir wissen sehr wohl, daß diese in sechs Monaten nicht abgeschlossen sein werden.</i> ^E
<i>selbstverständlich / natürlich</i>	4	<i>Jeg ved godt, at det ikke er Kommissionens sag, (...)</i> ^E	<i>Selbstverständlich weiß ich, dass dies nicht Sache der Kommission ist (...)</i> ^E
<i>Durchaus</i>	6	<i>Hr. formand, ja, jeg kan godt tage ordet inden fru Auroi, så hun kan få tid til at komme til stede i salen.</i> ^E	<i>Herr Präsident, ich kann meinen Vortrag durchaus vor Frau Auroi halten, damit sie sich Zeit lassen kann.</i> ^E
<i>gern(e)</i>	8	<i>Jeg kunne godt tænke mig at kende Kommissionens mening om dette punkt (...)</i> ^E	<i>Ich würde gern den Standpunkt der Kommission zu diesem Punkt erfahren, (...)</i> ^E
<i>doch</i>	2	<i>(...) men vi ved godt, at vi ifølge traktatens bestemmelser ikke har nogen beslutningsbeføjelser eller nogen indflydelse på lovgivningsforløbet.</i> ^E	<i>(...) während wir doch wissen, dass wir kraft des Vertrages bei der Beschlussfassung nichts bewirken können bzw. keinen Einfluss auf das Ergebnis des Gesetzgebungsverfahrens haben.</i> ^E

18 Parafrase dækker over eksempler hvor der (som vist i tabellen) f.eks. anvendes en negeret sætning på tysk i stedet for en positiv. For at gengive fokussemantikken skulle man her anvende et udtryk for negativt polaritetsfokus på tysk, som f.eks. *gar nicht*. Under alle omstændigheder siger disse eksempler ikke noget om mulige ækvivalenter for *godt*.

Ækvivalent	Antal	Dansk eksempel	Tysk eksempel
<i>schon</i>	4	<i>Derfor vil jeg alligevel godt gratulere det østrigske formandskab med dets forhandlingssnilde den 17. juli.^E</i>	<i>Deswegen möchte ich zwar schon der österreichischen Ratspräsidentenschaft für ihr Verhandlungsgeschick an diesem 17. Juli gratulieren.^E</i>
<i>auch</i>	2	<i>Jeg husker godt den iranske by Bam.^E</i>	<i>Ich erinnere auch an die iranische Stadt Bam.^E</i>
<i>sicher / sicherlich</i>	2	<i>(...) som godt kan forklare, hvad kemiske våben gør ved ens lunger.^E</i>	<i>Sie können uns sicher erklären, was chemische Waffen in der Lunge anrichten.^E</i>
<i>(sehr) gut / nur allzu gut / viel zu gut</i>	7	<i>Jeg forstår godt Parlamentets forskellige ønsker (...)^E</i>	<i>Ich verstehe die einzelnen Wünsche des Parlaments gut (...)^E</i>
<i>deutlich</i>	1	<i>Men efter et nøjere studium kan jeg godt se, at træet er både smukt og også har bevaret et gennemgående tema.^E</i>	<i>Nach eingehenderer Betrachtung sehe ich aber deutlich, dass der Baum nicht nur geschmückt ist, sondern auch ein durchgängiges Thema hat.^E</i>
<i>zwar</i>	4	<i>(...) og det overrasker mig, at nogle godt vil informere forbrugerne, men helst ikke for meget.^E</i>	<i>(...) und es verwundert mich, daß manche den Verbraucher zwar informieren wollen, aber am liebsten nicht zu viel.^E</i>
<i>sehr genau</i>	3	<i>Vi er også godt klar over (...)^E</i>	<i>Wie wir sehr genau wissen (...)^E</i>
<i>ja</i>	2	<i>Det kan godt være.^E</i>	<i>Das kann ja sein.^E</i>
<i>leicht</i>	1	<i>Man kan godt se årsagerne hertil.^E</i>	<i>Die Gründe dafür sind leicht einzusehen.^E</i>
Ikke-parallele tekster	6	Teksterne er ikke parallelle og kan derfor ikke sammenlignes	

Af tabellen fremgår at der på tysk faktisk kun forekommer en egentlig leksikalsk ækvivalent til *godt* i 58 tilfælde, altså i ca. 27 % af tilfældene. Omvendt forekommer der i næsten 73 % af tilfældene ikke nogen direkte leksikalsk ækvivalent til *godt* på tysk. Vi kan her skelne mellem tre forskellige situationer:

1. *Godt* forekommer på dansk som polaritetsfokus, men det gengives ikke eksplicit på tysk. Der er med andre ord ingen leksikalisk ækvivalent til *godt*.

- (62) a. *Vi er ikke fuldt ud i stand til at beskrive denne ændring, men vi er godt klar over, at den vil være dybtgående.*^E
b. *Wir sind noch nicht imstande, diese Veränderung in ihrer Komplexität zu erfassen, aber wir wissen, dass sie sehr tiefgreifend sein wird.*^E

2. *Godt* forekommer på dansk afsvækket og er nærmest leksikaliseret sammen med det pågældende verbum. Her oversættes den samlede betydning til et ækvivalent verbum på tysk hvor *godt* således ikke har nogen egentlig ækvivalent. Det er eksempler som *godt ville/möchten*, *godt kunne lide/gefallen*, *godt kunne tænke sig/möchten*.

- (63) a. *Jeg kan især godt lide henvisningen til, at vi er et frihedens og navnlig mangfoldighedens kontinent.*^E
b. *Besonders gefällt mir der Verweis darauf, dass Europa ein Kontinent der Freiheit und der Vielfalt ist.*^E

3. *Godt* forekommer som del af en sekvens der ikke gengives på tysk. Der er her typisk tale om en indirekte form for performativ talehandling hvor afsenderen udfører en talehandling som at takke nogen idet han eller hun udtrykker sit ønske eller sin hensigt om at udføre denne talehandling. I eksempel (64) udtrykker afsenderen sin hensigt om at takke for det gode samarbejde og opnår derved netop at takke for det gode samarbejde. Eksemplet er således ækvivalent med *jeg takker for det gode samarbejde i de seneste uger*. Denne form for performativ talehandling findes på tysk, men er tilsyneladende ikke så hyppig som på dansk.

- (64) a. *... jeg vil godt takke for det gode samarbejde i de seneste uger!*^E
b. *Ich bedanke mich für die gute Zusammenarbeit der letzten Wochen.*^E
(65) a. *Det står vi ved, men jeg vil godt understrege endnu en gang, at vi skal gribe dette nye skridt fornuftigt an, (...)*^E
b. *Aber ich betone nochmals: Lassen Sie uns mit Augenmaß an diesen neuen Schritt herangehen!*^E

Så kan man jo omvendt spørge: Hvornår forekommer der så egentlig en leksikalsk ækvivalent til *godt* på tysk? I reglen forekommer der en leksikalsk ækvivalent til *godt* når der på dansk meget tydeligt er tale om polaritetsfokus, altså understregning af at noget imod forventning er tilfældet. Her er man med andre ord nødt til at kigge nøje på konteksten som i (66) hvor afsenderen imødegår en forventet indvending fra modtageren om at en forhandling ikke kan forventes afsluttet inden et formandsskifte. Polaritetsfokus gengives på tysk her med adverbier som *schon*, *durchaus* eller *sehr wohl*, der af Sudhoff (2012) kategoriseres som højere stil.

- (66) a. *Vi ved godt, at den ikke kan afsluttes inden for disse seks måneder, og at opgaven dernæst overgår til det franske formandsskab (...).*^E
 b. *Wir wissen sehr wohl, daß diese in sechs Monaten nicht abgeschlossen sein werden und daß die französische Präsidentschaft die Gespräche fortsetzen wird (...).*^E

Generelt gælder dog at leksikalsk markering af (positivt) polaritetsfokus forekommer mindre på tysk end på dansk. Sudhoff (2012: 131) bemærker det samme for tysk i sin analyse af det nederlandske *wel*.

Der lader dog til at være en tendens til at tysk markerer positivt polaritetsfokus når to udsagn stilles op i mod hinanden – altså når et positivt udsagn kontrasteres med et negativt udsagn som i (67)-(69). Her kan *godt* oversættes *durchaus*, *doch*, *zwar*, *schon*, *sehr wohl* eller *natürlich*.

- (67) a. *og det overrasker mig, at nogle godt vil informere forbrugerne, men helst ikke for meget.*^E
 b. *und es verwundert mich, daß manche den Verbraucher zwar informieren wollen, aber am liebsten nicht zu viel.*^E
 (68) a. *Det betyder, at USAs domstole godt kan afsige dødsdomme, når blot de ikke eksekveres, (...).*^E
 b. *Mit anderen Worten, die Gerichte der Vereinigten Staaten dürfen sehr wohl die Todesstrafe verhängen, wenn sie sie danach nicht vollziehen, (...).*^E

- (69) a. *Vi behøver jo ikke at vente seks år på den påtænkte revision, vi kan godt begynde tidligere.*^E
 b. *Die vorgesehene Überprüfung braucht ja nicht sechs Jahre lang zu warten, das können wir dann schon früher machen.*^E

Som egentlig polaritetsfokus – til at tilbagevise en samtalepartners fejlagtige opfattelse af et sagsforhold forekommer typisk (*sehr*) *wohl*, *durchaus* eller *schon*, hvor *sehr wohl* går for at være højere stil (Sudhoff 2012). Men igen: Det bruges tilsyneladende mindre end *godt* på dansk.

- (70) a. *Amerikanerne kunne godt se faren ved dette, eller det kunne i hvert fald en del af den amerikanske Kongres.*^E
 b. *Die Amerikaner oder zumindestens ein Teil des amerikanischen Kongresses sieht durchaus die Gefahr.*^E

Vi kan opsummere kravene til en beskrivelse af fokusadverbiet *godt* til tysk i en bilingval ordbog:

- *Godt* bruges til polaritetsfokus, dvs. til at understrege at noget er tilfældet.
- Hvis det er vigtigt at betone polaritetsfokus, kan man på tysk som hovedregel anvende *durchaus*, *schon* eller (*sehr*) *wohl*.
- I reglen forekommer der ingen ækvivalent til *godt* på tysk. Her må man gå ud fra at konteksten er tilstrækkelig.
- *Godt* forekommer ofte leksikaliseret i kombination med *ville* eller *kunne* på dansk. Her skal der gives oversættelser for de respektive kombinationer: *godt kunne lide*, *godt ville*, *det kan godt være*.
- *Godt* forekommer ofte sammen med *ville* i en performativ talehandling. Her kan man oversætte *godt ville* til *möchten*, eller man kan udelade denne del af den performative talehandling. Specielt synes talehandlingen med *danken* at være usædvanlig med *möchten* på tysk.

Man kan altså sammenfattende sige at leksikalsk markeret polaritetsfokus tilsyneladende anvendes mere på dansk end på tysk. På tysk skal

der i højere grad være en speciel grund til at et (positivt) polaritetsfokus markeres leksikalsk. Derudover forekommer denne form for polaritetsfokus ofte afsvækket eller ligefrem leksikaliseret på dansk, som det er tilfældet ved verber som *gide* og *ville*.

6 EN LEKSIKALSK INDGANG FOR *GODT* I EN DANSK-TYSK ORDBOG

Det er naturligvis en afvejning hvor meget af den lingvistiske beskrivelse man ønsker at medtage i en leksikografisk beskrivelse af et ord. Det spiller her også en stor rolle hvem målgruppen er for en given ordbog. Jeg har her orienteret mig efter Gyldendals *Dansk-Tysk Ordbog* (2007) hvad angår layout og detaljeringsgrad af den leksikalske indgang. Gyldendals *Dansk-Tysk Ordbog* oplyser ganske vist ikke hvem den intenderede målgruppe er, men jeg antager at det er mere avancerede brugere fra gymnasieskolen og opefter.

Forslaget til en leksikalsk indgang er baseret på at brugeren skal vide hvad *godt* bruges til på dansk for at kunne tage stilling til om og i givet fald hvordan *godt* skal oversættes i en konkret sammenhæng. Dernæst skal brugeren oplyses om at der på tysk lader til at være mindre tendens til at udtrykke polaritetsfokus ved konstruktioner hvor vi på dansk bruger *godt*. Endelig skal det angives at enkelte faste forbindelser med *godt* kræver særlige oversættelser.

Godt, adv., (til at understrege at noget faktisk er tilfældet, måske imod forventning) *schon*, *durchaus*, (H¹⁹) *sehr wohl*. Jeg ved det godt *ich weiß es schon/sehr wohl*, hun har godt fortalt det *sie hat es schon erzählt*, jeg kan godt overtage posten *ich kann den Posten durchaus übernehmen*, jeg har godt hørt det *ich habe es schon gehört*, jeg kan godt forstå at du gerne vil køre med *ich verstehe schon/durchaus/sehr wohl, dass du mitfahren möchtest*. Oversættes ofte ikke: jeg ved det godt *ich weiß*, jeg så det godt *ich habe es gesehen*, vi kan godt klare os uden bil *wir kommen ohne Auto zurecht*. I forbindelse med tilladelse *gerne* du må godt låne bilen *du darfst das Auto gerne leihen*.

I faste forbindelser: jeg vil godt have en is *ich möchte ein Eis*, jeg kan

19 H er forkortelsen for 'højtideligt' i Gyldendals Dansk-Tysk Ordbog.

godt lide is *ich mag Eis*, jeg kan godt lide hende *ich mag sie/ich habe sie gern*, det kan godt være *es/das mag sein*, jeg kunne godt tænke mig at sove *ich würde gern schlafen* jeg kunne godt tænke mig en is *ich hätte gern ein Eis*.

I kombination med *ville* til at udtrykke at man takker, understreger, opfordrer ellign.: Jeg vil godt takke formanden *ich möchte dem Vorsitzenden danken / ich danke dem Vorsitzenden*, vi vil godt opfordre Kommissionen til at ... *wir möchten die Kommission dazu auffordern, ... / wir fordern die Kommission dazu auf ...*, jeg vil godt understrege endnu en gang *ich möchte nochmals betonen / ich betone nochmals*.

En separat indgang for *godt* som (fokus-)adverbium viser både de regelmæssige og de mere idiosynkratiske egenskaber ved *godt*, og der kan så henvises til denne indgang i opslagene for de hyppigst forekommende verber med *godt*, nemlig modalverberne (undtagen *skulle*) og sanse- og erfaringsverberne *ride, se, høre* og *forstå*. Fordelen ved ovenstående indgang er at den giver forslag til oversættelse af *godt* også i de tilfælde hvor *godt* forekommer med et atypisk verbum såsom *spise*.

(71) *Jeg har godt spist der.* → *Ich habe da schon gegessen.*

7 KONKLUSION

Ovenstående diskussion har givet et forslag til hvordan et 'leksikografisk hul' i de dansk-tyske ordbøger kan udfyldes. Udfordringen har været at give en beskrivelse af et ord som dels har både regelmæssige og idiosynkratiske egenskaber, og som samtidig har en pragmatisk brug som ikke i samme omfang findes i målsproget, i dette tilfælde tysk. Man kan altså sige at en ordbog netop også skal gøre opmærksom på at nogle ord ikke behøver eller plejer at blive oversat. Diskussionen har forhåbentlig som sidegevinst vist hvordan resultaterne af den mere teoretiske lingvistik kan nyttiggøres i den leksikografiske beskrivelse af enkeltord, ligesom den har udvidet de eksisterende analyser med nye iagttagelser om *godts* syntaks og semantik/pragmatik.

TAK

Jeg vil her gerne takke den anonyme fagfællebedømmer, NyS-redaktionen, Sanni Nimb og Jørg Asmussen for alle gode kommentarer, idéer, henvisninger og rettelser. Jeg er alene ansvarlig for fejl og utilstrækkeligheder.

Bjarne Ørsnes

Department of Management, Society and Communication

Copenhagen Business School

bo.msc@cbs.dk

LITTERATUR

- Boye, K. 2007. Ikke at tro. *Mål & mæle*, 30(3). 17-23.
- Christensen, T.K. 2012. Epistemiske sætningsadverbier i dansk talesprog. C. Bache, A. Holsting & U.K. Nissen (red.), *Ny forskning i grammatik* 19, 5-28. Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet.
- Cop, M. 1988. The function of collocations in dictionaries. T. Magay & J. Zigány (red.), *Proceedings of the 3rd EURALEX international congress*, 35-46. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Den Danske Ordbog*. 2004. Bind 2. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Gyldendal. <https://ordnet.dk/ddo>.
- Dansk-Tysk Ordbog*. 2007. Gyldendal.
- Hansen, E. 1970. Sætningskema og verbalskema. *NyS – Nydanske studier & almen kommunikationsteori* 2. *Grammatik, pragmatik og tekstbeskrivelse*. 116-142.
- Hansen, E. 2000. Anteporeret adverbial. J. Nørgård-Sørensen et al. (red.), *Ny forskning i grammatik* 7, 73-86. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Hansen, E. & L. Heltoft. 2011. *Grammatik over det danske sprog*, bind 1-3. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Höhle, T.N. 1992. Über Verum-Fokus im Deutschen. J. Jacobs (red.), *Informationsstruktur und Grammatik, linguistische Berichte Sonderhefte* 4, 112-142. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. DOI: 10.1007/978-3-663-12176-3_5.
- Horn, L. 1972. *On the semantic properties of logical operators in English*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- Jensen, E.S. 1997. Godt og gerne – modalitet og polaritet. P. Widell & M. Kunøe (red.), *Møde om udforskningen af dansk sprog* 6, 154-164. Århus: Aarhus Universitet.
- Jensen, E.S. 2000. Sætningsadverbialer og topologi med udgangspunkt i de konnektive adverbialer. J. Nørgård-Sørensen et al. (red.), *Ny forskning i grammatik* 7, 141-154. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Jensen, E.S. 2007. Negationer med kompleks semantik i polyfonisk belysning. R. Therkelsen, N.M. Andersen & H. Nölke (red.). *Sproglig polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*, 261-282. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jensen, E.S. 2009. Context-sensitive changes: the development of the affirmative marker *godt* 'good' and *vel* 'well' in Danish. M.-B.M. Hansen & J. Visconti (red.), *Current trends in diachronic semantics and pragmatics*, 63-79. Amsterdam: Elsevier.
- Koehn, P. 2005. Europarl: A parallel corpus for statistical machine translation, *MT Summit* 5. 79-86.

- König, E. 1991. *The meaning of focus particles*. London: Routledge.
- Lenker, U. 2007. *Soplice, forsoothe, truly* – communicative principles and invited inferences in the history of truth-intensifying adverbs in English. S. Fitzmaurice & I. Taivitsainen (red.), *Methods in historical pragmatics*, 81-106. Berlin: de Gruyter.
- Ordbog over det danske Sprog*, <https://ordnet.dk/ods>.
- Pedersen, K.M. 2009. Indre *at* i danske dialekter. R. Therkelsen & E.S. Jensen (red.), *Dramatikken i grammatikken*, 321-333. Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet.
- Romero, M. & C.H. Han. 2004. On negative *yes/no* questions. *Linguistics and Philosophy* 27(5). 609-658. DOI: 10.1023/B:LING.0000033850.15705.94.
- Rooth, M. 1992. A theory of focus interpretation. *Natural Language Semantics* 1(3). 75-116. DOI: 10.1007/BF02342617.
- Sudhoff, S. 2012. Negation der Negation – Verumfokus und die niederländische Polaritätspartikel *wel*. *Linguistische Berichte* 18. 105-136.
- Tiedemann, J. 2012. Parallel data, tools and interfaces in OPUS. *Proceedings of the 8th international conference on language resources and evaluation (LREC'2012)*, 2214-2218. Istanbul, Tyrkiet.
- Vinterberg, H. & C.A. Bodelsen. 1998. *Dansk-engelsk ordbog*. Ved V.H. Pedersen. Gyl-dendal.
- Ørsnes, B. 2012. Negating the verum – The syntax and semantics of preposed negation in Danish. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 15(1). 49-105. DOI: 10.1007/s10828-012-9049-4.

Nye medier – gamle analysemetoder

Anmeldelse af Andreas Candefors Stæhr og Kristine Køhler Mortensen (red.): *Sociale medier og sprog. Analytiske tilgange*. Frederiksberg: Samfundslitteratur (304 sider).

TINA THODE HOUGAARD

Med antologien ”Sociale medier og sprog. Analytiske tilgange” er der nu kommet et videnskabeligt bud på hvordan sproget i de sociale medier kan analyseres med traditionelle metoder og teorier. Bogen lægger i høj grad op til anvendelse på de videregående uddannelser der beskæftiger sig med sprog og sociale medier. I min anmeldelse har jeg valgt at gennemgå hvert af antologiens kapitler for sig fordi disse fremstår som selvstændige artikler. Til slut giver jeg en samlet vurdering af bogens tilgang til emnet ’sprog og sociale medier’.

ANTOLOGIENS KAPITLER FØLGER SAMME SKABELON

Antologien ”Sociale medier og sprog. Analytiske tilgange” består af 10 kapitler inklusive redaktørernes introduktion til emnet sociale medier og sprog og Frans Gregersens afsluttende diskussion af de forskellige temaer og tilgange der er blevet præsenteret i de øvrige kapitler. Fælles for de 8 kapitler er den overordnede tilgang til formidlingen. Alle forfatterne introducerer til en sprogvidenskabelig analysetilgang og til en eller flere metoder (hvis flere metoder præsenteres, bestræbes det ydermere at redegøre for hvordan metoderne arbejder sammen) og anvender den pågældende tilgang og metode på en eller flere konkrete cases. Denne velkendte og gode skabelon, hvor en mere eller mindre klassisk teori gennemgås og forklares for derefter at prøves af i praksis, fungerer også godt i denne udgivelse. Dermed bliver der i alt introduceret til følgende 8 forskellige analysetilgange: sociolingvistik, funktionel grammatik, genre- og kontekstanalyse, computersocioling-

vistik, konversationsanalyse, multimodal analyse, sproglig etnografi og kritisk diskursteori. Viften af metoder og indsamlede data er også bred. Der bliver både arbejdet kvalitativt og kvantitativt – både på online og offline data. Foruden skriftligt materiale fra forskellige sociale medier består data af forskellige typer interviews (med forskellig grad af styring), samtaledata (også selvoptagelser) og billedmateriale (både online og offline).

DE ENKELTE BIDRAG

I forhold til sociale medier fokuserer Malene Monka i kapitel 2 på den sønderjyske dialekts udbredelse på Facebook. Efter en meget kort redegørelse for sociolingvistikens historie og mest centrale begreber og metoder, herunder instrueres kort og godt i kodning for sproglige variationer (s. 35-36), undersøges forskellige variable off- og online, dvs. i samtaler og i statusopdateringer og kommentarer på Facebook. Det konkluderes at informanten ”taler sønderjysk på en måde, der ligner andre dialekttalende fra samme område” (s. 45), og at antallet af de undersøgte onlinetekster, der er sønderjyske, er relativt lavt. Selv om det i artiklen fra starten understreges at der både er fokus på off- og onlinekontekster (hvad der er i flere af teksterne i antologien), forekommer det alligevel kontraintuitivt at man i antologiens første reelle undersøgelse skal læse 17 sider før man kommer frem til analysen af casens onlinetekster.

En central metodisk implikation er at den kvantitative analyse bygger på optællinger hvor tekster er regnet for sønderjyske ”hvis blot der optræder én gengivelse af en sproglig variant, der findes i sønderjysk, men ikke i standarddansk” (s. 37). Dette kan forvrænge billedet af dialektens udbredelse da fx udtrykket ”mojn” er temmelig udbredt og ofte optræder som eneste dialektord i en tekst. Når undersøgelsen viser at ”hovedparten af Tinas og hendes følgers statusopdateringer og kommentarer er uden skriftlige repræsentationer af sønderjysk” (s. 46), kan man komme til at tvivle på hvor meget dialekten overhovedet er udbredt online. Forfatteren betegner da også dialektbrugen som ”for sjov” (s. 48) og med kommercielle fordele, fx i det at fokusere på en form for fællesskabsfølelse omkring Tinas kro (s. 50).

Undervejs relateres tilgangen og de sproglige fund til andre under-

søgelse af dialekters status og brug online, særligt sønderjysk; det påpeges at nærværende undersøgelse adskiller sig på flere væsentlige punkter: der er fokus på én informants sprogbrug i en virksomhed (kroen ”Kom Bar Do”), og de mulige modtagere af dennes kommunikation kender ikke alle hinanden offline. Resultaterne svarer dog ”overordnet til Westergaards fund (2013). De, der skriver sønderjysk med hinanden, gør det forholdsvis gennemført og forholdsvis konsekvent” (s. 52). Interessant er i øvrigt at undersøgelsen også giver indsigt i den høje grad af tolerance over for ortografisk variation der kendetegner skrevet sønderjysk (s. 51).

I kapitel 3 giver forfatterne Tanya Karoli Christensen, Torben Juel Jensen og Andreas Candefors Stæhr en introduktion til funktionel grammatik fordi de ønsker at undersøge hvad denne tilgang sammen med den variationistiske kan bidrage med når sproget i de sociale medier analyseres. I artiklen zoomes ind på data indsamlet blandt unge på Facebook, nærmere bestemt på to konkrete grammatiske fænomener: udeladelse af kopulaverbet *være* og ”generelle udvide-re” som fx *og sådan noget* – begge kendt fra talesproget. Forfatterene ønsker på den måde at bidrage til en form for ”e-grammatik”, dvs. en beskrivelse af de ”særlige normer for skriftsproglig produktion på de sociale medier” (s. 67) der tager hensyn til både de sproginterne (strukturelle) og de sprogeksterne (kontekstuelle) forhold. Ud fra en hypotese om at disse varianter forekommer hyppigere i sociale medier end i andre former for skriftsprog, søges efter varianterne i et Facebook-korpus på 600.000 ord indsamlet i 2009-2011 blandt to københavnske folkeskoleklasser. Data er kodet semiautomatisk på baggrund af en eksplorativ gennemgang af datamaterialet; metoden er fint gengivet, men rummer også visse indskrænkninger, fx at der kun søges på udeladelse af kopulaverbet *være* i forbindelse med subjektet *du*; resultaterne kan således ikke konkludere komparativt med andre typer subjekter.

Resultaterne viser at kopulaudeladelser forekommer hyppigere ved positive end ved negative evalueringer, og at tiden mellem indlæggene spiller en rolle (dvs. hyppigere ”i responser der forekommer inden for fem minutter efter det opslag de er en reaktion på, end i responser der

forekommer senere” (s. 80)). Overordnet set kommer forfatterne, som andre før dem fx Heltoft (2015: 94), Jensen (2014: 180) og Schachtenhaufen (2012: 149), frem til at udeladelserne har med ordenes ringe informationsværdi at gøre; de er ikke nødvendige for vores forståelse af hvad andre skriver. Brugen af de generelle udvidere på Facebook sammenlignes med talesprogsdata, hvis oprindelse desværre er upræcist beskrevet, så det er uklart i hvor høj grad informanternes alder spiller en rolle i tabellen side 83. Sammenligningen viser dog klart at der i Facebook-data er meget færre forekomster af generelle udvidere end i talesprogsdata, og at de generelle udvidere der er på Facebook, langt oftere begynder med *eller* end *og*. Dette forklarer forfatterne som ”en særlig form for høflighed hvor man ikke bruger specifikt højlige udtryk (som *undskyld, vær så venlig, tak*, diverse modalverber og lignende), men snarere giver plads til at andre deltagere kan bidrage ligeligt til kommunikationen” (s. 84), men i øvrigt er de meget sparsomme med at give bud på forklaringer af deres fund og peger i stedet på behovet for flere undersøgelser. De slutter dog forfriskende af med at udfordre det traditionelle kriterium for hvornår noget er en sætning, nemlig tilstedeværelsen af et finit verbal, og påpeger at de undersøgte sprogbrugere måske anser kopulaet *er* for unødvendigt.

Kapitel 4 er skrevet på baggrund af en klassisk bekymring over de sociale mediers dårlige indflydelse på skriftsproget. Via avisen B.T. citerer Marianne Rathje både danske censorer og norske lærere for at slå alarm, men hun savner belæg og vil derfor ”tilføre debatten data” (s. 94) i form af digitale tekster og stile skrevet af 10 folkeskoleelever (8.-9. klasse) kombineret med interviews med disse informanter. Inden præsentationen af resultaterne af sin undersøgelse forholder Rathje sig til begreberne genre, teksttype, tekststart, register og stil og lader syne at disse begrebers brugshistorie er noget kulørt og inkonsekvent. Rathje vælger at bruge genre om ”en bestemt situation hvori man undersøger gennemgående sproglige træk (i artiklen her verbale kortformer)” (s. 95). Konteksten for de undersøgte genrer, Facebook/sms-tekster og danske stile, opregnes med mange forskellige faktorer, fx teknik, formål, formalitet og symmetri. Rathje undersøger forskellene på genrerne samtidig med at hun har fokus på den enkelte

informants stilskit. Indsamlingen af data beskrives indgående, bl.a. fordi hun valgte at bruge sin egen Facebook-profil og være venner med informanterne i en aftalt uge (en fremgangsmåde der også bruges af andre bidragydere til antologien).

Resultaterne af frekvensanalysen af de verbale kortformer, som fx *ku* og *sku*, viser at forekomsten er signifikant lavere i regulerede tekster (her forstået som skolestile) end i ikke-regulerede tekster (på Facebook og via Messenger). I stilene er de unge opmærksomme på standardnormen hvad angår kortformer, men som Rathje selv påpeger, ”skal vi dog huske at der her kun er testet ét bestemt sprogræk, nemlig kortformerne. Det kunne jo være at andre sprogræk gav et andet resultat” (s. 109). Her savnes en eksplicit vurdering af hvor centralt et ræk de verbale kortformer er.

Selv om Rathjes kvalitative analyse viser at de unges orientering mod standardnormen til dels konflikter med en økonomiserings-/oralitetsnorm, er normativiteten ifølge hendes undersøgelse stærk i både regulerede og uregulerede tekster. ”De unge vurderer også hinanden, det er ikke forbeholdt lærere” (s. 116). De unges medieideologier er stærke.

Computersociolingvistik er omdrejningspunktet for kapitel 5 der er skrevet af Dirk Hovy og Pia Quist. De er gået sammen om at beskrive internettet som resurse og database i kvantitative analyser af skriftlige sprogbrugsdata og gør meget ud af at beskrive det store forarbejde og de mange metodiske valg og fravalg det indebærer. Selvom resultatet af de mange anstrengelser kan synes tyndt, nemlig at ”der findes sproglig variation som er forankret i en geografisk distribution” (s. 122), nærmere bestemt at det ser ud ”som om der løber en sproggrænse (måske en dialektgrænse?) uden om Fyn og Langeland. Og måske udenom Bornholm” (s. 138), rummer artiklen andre interessante kvaliteter, nemlig en relativt forståelig introduktion til brugen af ”naturlig sprogbehandling” af meget store datamængder i grundforskningen (dvs. processering) og til procedurerne i forbindelse med visualiseringen af resultatet. Forfatterne præsenterer tidligere computerlingvistiske undersøgelser af leksikale, fonetiske og sågar syntaktiske forskelle i tekster på sociale medier, fortrinsvis Twitter og

Trustpilot, og berører let både kommercielle og andre anvendelsesorienterede aspekter.

Med et større datamateriale fra Twitter (6,5 mio. tweets) og Trustpilot (1,2 mio. indlæg) i Danmark som udgangspunkt går erkendelsesinteressen i artiklen går på at "undersøge forbindelser mellem sprogbrugen i materialets tekster og geografi" (s. 126) og visualisere disse data på landkort så de bliver meningsfulde. Indlæggene på de to undersøgte medier udmærker sig nemlig ved at være geotaggede, dvs. opmærket med geografisk angivelse af hvor i landet de er blevet uploadet, og de kan derfor indplaceres i et "'koordinatgitter' over et kort over Danmark" (s. 133). Undersøgelsen stiller flere spørgsmål end den giver svar og virker på den måde en anelse uforløst, men det er tilsyneladende helt bevidst at forfatterne ikke går videre, for som de skriver: "Vi kan ikke se hvad der er årsag til mønstrene, kun at der er mønstre" (s. 139). De afslutter derfor med at påpege at denne type forskning må ansues som et supplement til kvalitative analyser.

I kapitel 6 er tilgangen konversationsanalytisk med fokus på brugen af onlinedebatfora om sygdom og sundhed. Elisabeth Muth Andersen undersøger hvordan deltagerne på hjemmesiden netdoktor.dk kritiserer læger og andre sundhedsprofessionelle, og hvordan denne kritik leveres og forhandles. Men først introduceres til konversationsanalysen (CA) og muligheden for at overføre dens analytiske greb, der er udviklet for samtaler, til interaktion på sociale medier. Argumentet for at bruge CA er at al social interaktion er præget af sekventiel systematik og af at "mennesker i sociale fællesskaber gør deres handlinger forståelige og genkendelige ved hjælp af de ressourcer de har til rådighed" (s. 151). Blot er resurserne i sociale medier nogle andre end i ansigt til ansigt-samtaler. Timing og produktion af bidrag er anderledes, og sammenhængen mellem bidragene i debattrådene er anderledes, løsere, og der er andre normer for respons, svartid etc. Også i denne artikel beskrives arbejdet med at forberede analysen grundigt, fx dataudvælgelsen og -indsamlingen (s. 153-156).

I analysen af 156 indlæg (en kollektion) på netdoktor.dk med kritik eller beklagelser over sundhedspersoner kommer forfatteren frem til at "deltagerne ofte bruger kritik af læger til at forklare hvorfor de

skriver i forummet, og til at fremstille sig selv som kompetente sygdomsramte” (s. 158). Kritikken er typisk indlejret i narrativer, men personlige beretninger kan også bruges til ”at udtrykke enighed, sympati og normative forventninger” (s. 169). Denne og lignende cases fungerer som et spændende supplement til de øvrige CA-studier inden for sundhedskommunikation, der mest har haft fokus på læge-patient-samtalen, fordi vi her får førstehåndsoplysninger om hvordan ”sygdomsramte italesætter og håndterer deres oplevede problemer i andre sociale kontekster end hos lægen” (s. 175). Sociale medier giver også mulighed for alternativ sygdomsekspertise og for i fællesskab at udfordre lægens faglige autoritet. Men CA-metodens fokus på mikro-niveauet viser dog ”at debatfora ikke stiller fuldstændig normfrie rum til rådighed for brugerne” (s. 176).

Kapitel 7 er skrevet af den ene af de to redaktører, Kristine Køhler Mortensen, og introducerer til multimodal analyse som en systematisk analysepraksis med rod i dels semiotikken, dels systemisk funktionel grammatik. Fokus er på socialsemiotikken og på at analysere alle tilgængelige tegn i forhold til hvordan disse aktiveres i en konkret social kontekst. Begrebet modalitet bruges i artiklen i to betydninger: 1) kulturelt og socialt formede resurser for betydningsdannelse eller kanaler for repræsentation/kommunikation, fx skrift, tale, billede, lyd, gestik, blik og positur, 2) udtryk for den talendes holdning til eller vurdering af meddelelsens indhold. Denne dobbelte betydning og en i øvrigt uklar begrebsmæssig afgrænsning påpeges som problematisk og kritisabel, men desværre forsøges problemet ikke løst. I stedet præsenteres flere forskellige typer af findeling af modaliteter, fx skriften, der opdeles i skrifttyper, farver, placering og arrangering. Det understreges at modaliteter afhænger af ”kulturel genkendelighed” (s. 187), og at den multimodale analyse derfor forudsætter et vist kulturkendskab – herunder kendskab til mediernes og modaliteternes konkrete anvendelse, fx hvordan man typisk holder kameraet (mobiltelefonen). I modsætning til mange af de tidligere socialsemiotiske analyser fokuseres i denne artikel på teenagers hverdagspraksisser på det sociale medie Snapchat hvad der gør at de analytiske redskaber (primært det visuelle designs grammatik – *visual grammar*) må tilpasses lidt for at

kunne give indblik i ”hvilke sociale betydninger der ligger i de mange elementer af et billede” (s. 191). Men det der fremstilles som en nødvendig tilpasning, er tæt på at komme til at undergrave valget af den socialesemiotiske tilgang.

I analysen fokuseres på vedligeholdelsen af venskaber gennem deling af billeder der dels er nøje udvalgt eller komponeret, dels formår at overskride de rumlige grænser og fremme intimitet og nærhed. Fokus er på systematisk analyse af forskellige tegns sociale betydninger som udtryk for ”de enkelte valg, en afsender har truffet, og de reaktioner, en modtager udtrykker” (s. 213). At de unge således designer deres meddelelser meget bevidst, bliver overbevisende beskrevet.

Den anden redaktør, Andreas Candefors Stæhr, er forfatteren til kapitel 8 der omhandler sproglig etnografi og fokuserer på ”de sproglige og sociale praksisser der finder sted *forud for* og *under* selve produktionsfasen af digital diskurs på sociale medier” (s. 217) – et felt der på trods af undersøgelser tilbage i starten af nullet (Sørensen 2001) stadig er relativt underbelyst. Forfatteren ønsker at vise hvor høj en grad af (selv)refleksivitet, dvs. opmærksomhed mod egne eller andres praksisser, brugen af de sociale medier lægger op til. Han arbejder derfor med produktionsprocessen som en såkaldt *refleksiv zone*, fx i processer som korrekturlæsning og tekstredigering eller omformulering.

Men først præsenteres den sproglige etnografis undersøgelsesfelt som ”sammenhængen mellem *sproglige situationer* i en meget bred forstand) og *bredere sociale kontekster*. Denne dobbelthed bliver ofte beskrevet med termer som ’mikrodiskurs’ og ’makrodiskurs’” (s. 220). I analyserne inddrages både den sproglige ytrings indhold og form og der anlægges et deltagerperspektiv, dvs. at de sociale og sproglige praksisser forstås fra informantens eget perspektiv og på baggrund af hvilke aktiviteter denne har gjort relevante i interaktionen. I lighed med den øvrige forskning i internetbrug, sociale medier og digital diskurs er der i sproglig etnografi sket en bevægelse fra en medierelateret til en mere brugerrelateret tilgang. Brugeren følges og observeres i forskellige situationer, og i denne artikel indebærer det både selvoptagelser, interviews, skærbilleder af Facebook, Instagram og Messenger

og enkelte Snapchat-interaktioner. I Stæhrs analyse af selvoptagelserne demonstreres med et overbevisende valg af empiriske eksempler hvordan ”rammerne for interaktionen kan bringes op til forhandling forud for selve produktionsfasen” (s. 234). De unge reflekterer bl.a. over hvilke semiotiske resurser de skal benytte og hvilke konsekvenser deres handlinger kan få. På baggrund af dette interessante indblik i produktionsovervejelserne på Snapchat argumenterer Stæhr for at der bag Instagramopslag er lignende refleksioner. De unge foretager refleksive og bevidste valg når de kommunikerer.

Antologiens sidste teoretiske og analytiske nedslag, kapitel 9, fokuserer på sorgbearbejdelse på Facebook og inddrager kritisk diskursanalyse som ramme for beskrivelsen af hvordan pårørende reflekterer over mediets diskursive muligheder og begrænsninger når man søger offentligt på et socialt medie. Diskursanalysens styrke er ifølge Michael Nebeling Petersen og Tobias Raun at den på én gang kan vise ”hvordan et fænomen, som fx sorg, er blevet til kulturelt og historisk og samtidig have blik for, hvordan brugere i dag oplever, forandrer og forhandler fænomenet i en specifik mediekontekst” (s. 254). Forfatterne redegør både for centrale begreber og forskellige diskursteoritiske skoler, men baserer sig på ’cultural studies-traditionen’ hvor medieforskningen udvides mod en bredere kulturanalyse der også fokuserer på identitetskonstruktioner og modmagtstrategier. Forfatternes data er semistrukturerede kvalitative interviews med et ikke oplyst antal pårørende hvis refleksioner citeres flittigt, men også interessant fordi diskursanalysen netop er ”optaget af de måder, som verden produceres og materialiseres på” (s. 256), dvs. gennem de involveredes forhandling, gennem de ”diskursive mønstre, udtryk og forandringer” (s. 256).

På baggrund af en kort historisk gennemgang af dødens kulturhistorie og gennem interviews med pårørende viser forfatterne at der er ”sket en diskursiv udvikling fra døden som et offentligt og religiøst til et privat, sekulært og medicinsk anliggende” (s. 263) og at der er ”en særlig kulturel berøringsangst, både i forhold til at italesætte, men også det at håndtere døden” (s. 262). De interviewede oplever stærke normative fordringer og udsætter følgelig sig selv for selvcensurering,

men de forsøger også at udfordre og forhandle det der af forfatterne omtales som en ”hegemonisk diskurs” (s. 264). De kan således iagttage en ”begyndende diskursforskydningerne omkring død og sorg foranlediget af sociale medier” (s. 266) med ”nye grænser mellem det socialt legitime og illegitime” (s. 274).

Bogens sidste kapitel er Frans Gregersens refleksion over og diskussion af de øvrige artikler. Ud over at give alle et ord med på vejen i en mere causerende stil formår Gregersen også at stille nogle spørgsmål som det kunne have været spændende at se indarbejdet i de enkelte forfatters bidrag.

VURDERING

På bagsiden af ”Sociale medier og sprog. Analytiske tilgange” står der at bogen ”introducerer til en bred vifte af sprogvidenskabelige analysetilgange og viser gennem casestudier, hvordan disse kan anvendes i analyser af digital sprogbrug på sociale medier”, og som sådan fungerer bogen udmærket som indblik i hvordan de 12 forskere mener at eksisterende teorier og metoder kan bruges til at beskrive sproget når det optræder i en på mange måder ny og forandrende ramme som de sociale medier. Som lærebog egner den sig derfor udmærket som introduktion til de anvendte sprogvidenskabelige tilgange – tilsat cases fra eller om sociale medier.

Med en titel hvor de sociale medier er foranstillede, kunne man dog forvente at fokus først og fremmest ville være rettet mod det sprog der foregår i sociale medier, men i flere af artiklerne bruges en del tid og energi på dels at introducere den analytiske tilgang, dels at sammenligne med sprog der *ikke* er fundet i de sociale medier. Denne fordeling beror sandsynligvis på en opprioritering af det metode- og teoriintroducerende (i introduktionen står følgende: ”Det er en central pointe for denne bog, at dette ikke nødvendigvis kræver nye metoder og nye analysetilgange” (s. 11)), men det gør at man efter min mening savner at få endnu mere indblik i hvordan interaktionen, teksterne, ordene, morfemerne og de nye visuelle kommunikationsmidler, som fx emojis, gifs og memes, rent faktisk fungerer i de sociale medier. Selv om enkelte kapitler (fx kapitel 5 og 7) i højere grad behandler casene

på deres egne betingelser og arbejder datadrevet, er det tydeligt at fokus i denne udgivelse har været på at matche forskellige sprogvidenskabelige discipliner med en passende case fra de sociale medier. Dette lykkes mange steder virkelig godt, men det kunne have været interessant at gå længere ad den vej, hvor sproget i de sociale medier undersøges på egne præmisser og i højere grad ud fra de særlige vilkår der her er for sproget og sprogforandringsprocesserne.

Mange af artiklerne fremhæver det datadrevne som noget særligt (i modsætning til traditionelle undersøgelser af fx variation i talesprog). Det datadrevne er meget sympatisk, men fremhævelsen forekommer som en stråmand, for overordnet set er sproget i sociale medier primært undersøgt bottom-up: Konversationsanalytikere, der altid har arbejdet datadrevet, har i nogen tid beskæftiget sig med analyse af sproget i sociale medier, og inden for både CMC (Computer-Medieret Communication) og CMD (Computer-Mediated Discourse) har forskerne næsten udelukkende kastet sig over forskellige typer data og undersøgt hvordan sproget og interaktionen fungerer i forskellige medier og kontekster. Måske hænger fremhævnningen sammen med at mange af bidragyderne primært arbejder med sociolingvistik og dermed måske ikke er helt så repræsentative som det loves i introduktionen (s. 23).

Et godt og fornyende metodisk indspark er at flere af artiklerne både undersøger online- og offlinekontekster fordi det dels giver et mere fuldstændigt indblik i præmisserne og konteksten for onlineopslagenes produktion, dels viser hvordan aktiviteter, emner og deltagerroller cirkulerer mellem disse forskellige kontekster. Den adskillelse mellem cyberspace og RL (real life) der i mange år blev hævdet, er mere og mere overflødig fordi medierne i stadig højere grad fremtræder som den sociale virkeligheds augmentation (forøgelse) – et begreb jeg i øvrigt savner i bogen, sammen med begreber som ”medialekt” og ”medialisering” som teoretisk baggrund. Men med dette insisterende fokus på at undersøge sproget i de sociale medier som en naturlig del af hverdagslivets sociale interaktion fungerer antologien, med dens mange forskellige tilgange, som en relevant og gennearbejdet lærebog der nok skal komme til at ligge på mange skriveborde. Skrivebordene kan både tilhøre universitetsstuderende og seminariestuderende,

og de gymnasielærere der efterlyser metodiske tilgange til sproget i de sociale medier, kan også læse med. Tilsat didaktisk erfaring kan de mange forskellige typer data og metoder sagtens inspirere til videre undervisning.

Tina Thode Hougaard
Afdeling for Nordiske Studier
Kommunikation og Kultur
Aarhus Universitet
northth@cc.au.dk

LITTERATURLISTE

- Heltoft, L. 2015. Talesprogets grammatikaliserede enheder. *Ny Forskning i Grammatik* 23 (22). 93-112.
- Jensen, E.S. 2015. Subjektellipse eller informationsstrukturel organisering i sms. I Schoonderbeek & T.T. Hougaard (red.). *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog* 15, 171-188. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Schachtenhaufen, R. 2012. Nulrealisationer af verbalfomer i dansk spontantale. *Danske Talesprog* 12. 126-150.
- Sørensen, B.H. et al. 2001. *Chat – leg, identitet, socialitet og læring*. København: Gads Forlag.

The breaking news cleft

MARIE HERGET CHRISTENSEN

In online news media, there is a constant pressure on the journalist to write as short and concisely as possible, while highlighting the 'breaking' part of the story. At the same time, she must accurately convey and clarify which parts of the information are presupposed, which parts she herself guarantees to be true, and which parts are quoted from a source. This paper argues that for this purpose, a special type of cleft construction is used, 'the breaking news cleft', which has not been described before. The phenomenon includes clefts like, *Det var formentlig en cigaret, der var årsag til en brand i kvindes lejlighed i Tilst ved Aarhus* ('It was most likely a cigarette that caused a fire in a woman's apartment in Tilst near Aarhus'). As with prototypical clefts, a proposition is divided into two sentences and thus two information units. This allows the journalist, in a compressed way, to mark and highlight the news-carrying information – namely as the clefted constituent (*a cigarette*) – while taking an epistemic stance (*most likely*) for this particular information. At the same time, the other information unit (*that caused...*) is grammatically coded as presupposed and, by virtue of the genre, understood as fact.

KEYWORDS: syntax, cleft constructions, information structure, media discourse, epistemicity, Danish grammar

‘That’s quite all right’. Cultural shibboleths in job interviews with second language users of Danish

MARTA KIRILOVA

This paper analyzes data from two job interviews with job applicants who speak Danish as a second language. The data stem from an integration initiative designed to support migrants and refugees in finding employment in Denmark. Using interaction analysis as my method, I focus on institutional gatekeeping as a process of inclusion and exclusion that involves language and cultural assessments. I draw on linguistic ideology as a theoretical framework and introduce the notion of the shibboleth, which I use as an index for cultural belonging to a particular group. I contextualize shibboleths in relation to two areas: conventional expressions as shibboleths and common spaces of interest as shibboleths. The analysis shows that both the use of conventional expressions and the negotiation of common spaces of interest facilitate a momentary common ground between applicants and employers in the interaction. If the applicants are able to navigate successfully within the established common ground, they are more likely to be considered suitable for the job they apply for. I also discuss the relation between language and culture, suggesting that the use of conventional expressions might serve as an effective strategy in situations where second language users communicate with more advanced language users.

KEYWORDS: shibboleths, gate-keeping, job interview, Danish as L2, cultural membership

Comprehension of Danish after 20 years in Denmark: The interpretation of anaphors in subordinate clauses

DONNA ELEANOR PROHIC AND
ELISABETH ENGBERG-PEDERSEN

Unlike Danish, Serbo-Croatian is a pro-drop language and the subject in a final subordinate clause is left out if it is co-referential with the preceding matrix subject. An explicit pronominal subject in a subordinate clause is therefore usually interpreted as not being coreferential with the matrix subject. Using self-paced reading, twelve Serbo-Croatian immigrants were compared with twelve native speakers of Danish on reading sentences with a final adverbial clause with a pronominal subject. The end of the adverbial clause made it clearer whether the pronominal subject was co-referential with the subject or the oblique constituent in the matrix clause (e.g., *The son_i calls his father_j, while he_i is playing in the jungle gym* or *The son_i calls his father_j, while he_j is paying for petrol at the petrol station*). As predicted, there was an interaction between participant type (Serbo-Croatian vs. Danish) and co-referentiality (matrix subject vs. oblique). The Serbo-Croatian participants read the relevant part of the adverbial clause significantly more slowly when the pronoun was co-referential with the matrix subject. The difference in reading time was not significant for the Danish controls. We point to the importance of an awareness of the typological differences in pedagogical settings.

KEYWORDS: pro-drop, anaphor resolution, Serbo-Croatian, Danish, second language acquisition

Pragmatics in the dictionary: How can the focus adverb *godt* be described in a Danish-German dictionary?

BJARNE ØRSNES

Existing mono- and bilingual dictionaries have difficulties in describing the Danish focus adverb *godt* 'well' despite the fact that analyses of the adverb exist. Either the adverb is not described in a separate lexical entry, but has to be found in examples for co-occurring verbs, or the lexical entry for the adverb fails to make the core meaning of the adverb explicit. And the adverb is indeed hard to describe: it has a pragmatic meaning as an adverb focussing on positive polarity, it exhibits collocational behaviour and it appears to lack clear target language equivalents in English and German. The present paper proposes a lexical entry for *godt* in a Danish-German dictionary based on a semantic, pragmatic and syntactic analysis of the word and an investigation of Danish and German parallel texts.

KEYWORDS: focus adverbs, polarity focus, collocation, lexicography, parallel corpora

NyS udkommer to gange om året.
Du kan tegne abonnement eller bestille
enkeltnumre ved at henvende dig til:

Dansk Sprognævn
nys.abo@dsn.dk

Gamle numre er tilgængelige på www.nys.dk

Bidrag til NyS

Har du lyst til at indsende en artikel,
en anmeldelse, et debatindlæg eller andet,
så kontakt redaktionen:

nys.red@dsn.dk
NyS-redaktionen
Københavns Universitet
Emil Holms Kanal 2
2300 København S

Oplysninger om formater mv. kan findes på
www.nys.dk/information/authors

